

La pràctica notarial a l'escrivania de Manresa (Segles XIII-XIV)

Josep Masnou Pratdesaba

Director del treball: Vicenç Ruiz Gómez

Data: 1 de juny de 2020 CURS 2019/2020

Màster en Arxivística i Gestió Documental

Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents

Col·lecció: Treballs fi de màster i de postgrau

Com citar aquest article: MASNOU PRATDESABA, Josep. (2020) *La pràctica notarial a l'escribania de Manresa (segles XIII-XIV)*. Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents. (Treballs fi de Màster i de postgrau). Http://... (consultat el ...)

Aquesta obra està subjecta a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 Espanya (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>). Es permet la reproducció total o parcial i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Resum

L'escrivania de Manresa estava sota control eclesiàstic i tenia el monopoli de l'activitat notarial de la ciutat de Manresa. El monarca va voler intervenir en aquesta scrivania des de finals del segle XIII i principis del XIV a través de varis plets. En aquest procés destaca la figura del notari Jaume d'Arters que consolidarà el funcionament d'un sistema de gestió documental propi. Analitzem com es va organitzar l'escrivania partint dels manuals i documentació generada pels notaris. Aquest sistema contrasta amb el que es va establir a la resta d'escrivanies de Catalunya i va durar fins al segle XV.

Paraules clau:

Notari, Manresa, monarquia, scrivania, gestió documental, manual notarial, Jaume d'Arters, Catalunya, justícia.

La práctica notarial en la escribanía de Manresa (Siglos XIII-XIV)

Resumen

La escribanía de Manresa estaba bajo el control eclesiástico y tenía el monopolio de la actividad notarial en la ciudad de Manresa . El monarca quiso intervenir en el control de esta escribanía des de finales del siglo XIII i durante todo el siglo XIV a través de varios juicios. En este proceso sobresale la figura del notario Jaume de Arters que consolidó el funcionamiento de un sistema de gestión documental propio. Analizamos como se organizó la escribanía en su forma de gestión documental, partiendo de los manuales i documentación generada por la escribanía. Este sistema contrasta con el que se estableció en el resto de las escribanías catalanas y duró hasta el siglo XV.

Palabras clave:

Notario, Manresa, monarquía, escribanía, gestión documental, manual notarial, Jaume de Arters, Cataluña, justicia.

The notarial activity of Manresa`s notary (13th-14th century)

Abstract

Manresa's notary was under ecclesiastical control and it had the monopoly of the notarial activity in the city of Manresa. The monarch intervened in this notary from the end of the 13th and beginning of the 14th century through several trials. In this process we should highlight the figure of the notary Jaume de Arters, who consolidated the functioning of a documentary management system. Through examining the manuals and documentation generated by the notaries, we will analyse how the notary was organised. This system contrasts with the one established in the rest of Catalonia's notaries and it lasted until the 15th century.

Keywords:

Notary, Manresa, monarchy, notary collectives, document management, notarial manual, Jaume de Arters, Catalonia, justice.

SUMARI

1	Introducció	7
2	Marc teòric i estat de la qüestió	9
3	Estatut de l'escrivania de Manresa	13
3.1	Intervenció reial en l'organització de l'escrivania	13
3.2	Monopoli de l'escrivania sota el paborde de Manresa	19
3.3	Normativa eclesiàstica a favor de l'escrivania	21
4	Organització de l'escrivania i pràctica notarial	25
4.1	Nomenaments de notaris abans de Jaume d'Arters	25
4.2	Notaris auxiliars i funcionament escrivania	30
4.3	Pràctica notarial i elaboració de manuals	33
5	Jaume d'Arters i la seva gestió.....	41
5.1	Establiment vitalici de l'escrivania	42
5.2	Judici contra Jaume d'Arters	45
5.3	Consolidació d'una pràctica notarial	50
6	L'escrivania de Manresa i el seu sistema de gestió documental	57
6.1	Gestió documental a l'escrivania	58
6.2	Producció documental i especialització	62
6.3	La funció arxiu a l'escrivania	65
7	Conclusions	69
8	Bibliografia	73
	Annex documental	77
1	Índex de documents utilitzats	77
2	Manuals notariais del segle XIII	80
3	Qüestionari sobre l'activitat de Jaume d'Arters	83
4	Transcripció parcial judici apel·lació 1309.....	89
5	Reproducció de cobertes de manuals del segle XIII	103

1 Introducció

L'origen d'aquest treball de màster està en les tasques d'ordenació del fons notarial de l'arxiu de la Seu de Manresa (ASM) que ens va permetre localitzar nous fragments de manuals notariais del segle XIII. A Manresa es conserven registres notariais des de l'any 1222 i hom pot fer un seguiment de la pràctica notarial a partir de l'anàlisi dels manuals conservats. A més l'escrivania de Manresa es va organitzar d'una manera distinta a la resta d'escrivanies de Catalunya, testimoniada per la presència d'una important sèrie de llibres de particulars i de famílies entre els segles XIV i XV. Aquesta sèrie pròpia va ser objecte d'una anàlisi per explicar la seva existència (Masnou-Torner, 2008) argumentant-ho des del punt de vista arxivístic i històric. Els arguments que vam exposar en aquell moment partien d'una primera aproximació al sistema d'organització de l'escrivania, però mancava una anàlisi més aprofundida. L'estudi de l'escrivania manresana ha de permetre aportar elements per explicar aquest sistema d'organització que ha produït unes sèries notariais que divergeix de la forma en que ens han arribat a la resta d'arxius notariais catalans.

Fins a la publicació del catàleg de la Fundació Noguera del fons notarial manresà (Torras, 1993) no disposàvem d'una eina de descripció unificada d'aquest fons que es conserva repartit en dos arxius. La part més important és la que es custodia a l'Arxiu Comarcal del Bages (ACBAG) on trobem la major part dels manuals notariais, agrupats quan es va crear l'arxiu notarial del districte de Manresa. L'altra part, molt més reduïda, es conserva a l'Arxiu de la Seu de Manresa (ASM) en forma de fragments i va ser organitzada a principis del segle XX per Leonci Soler i March. Dins l'Arxiu de la Seu s'ha conservat molta documentació sobre la titularitat de l'escrivania fins al segle XVII que testimonia els conflictes que va tenir el paborde de Santa Maria de Manresa per fer prevaldre el monopoli en l'escrivania de la ciutat i parròquia de Manresa.

El principal objectiu d'aquest treball és analitzar l'organització de l'escrivania de Manresa durant els segles XIII-XIV, període de formació del notariat, descrivint les seves característiques a partir dels testimonis documentals conservats. (Part descriptiva)

En quant a objectiu específic, es tractar d'arribar a aclarir els motius pels quals l'escrivania es va organitzar d'una forma diferenciada degut a l'activitat del notari Jaume d'Arters. (Part interpretativa)

Finalment volem veure l'aportació d'aquest notari a l'evolució del notariat a Catalunya durant el període. (Part valorativa)

Durant la investigació hem considerat diverses fonts d'informació per poder conèixer la praxis notarial i aquestes ens donen informacions contrastades. Partim de la documentació relativa a l'organització de la escrivania manresana a partir dels diversos nomenaments de notari que s'han conservat, així com de diverses definicions legals, tant de l'autoritat eclesiàstica com de l'autoritat del monarca. Recollim diversos plets sobre la possessió de l'escrivania, alguns d'ells ja coneguts per la historiografia, i un altre que hem pogut localitzar. Aquests ens donen informacions molt precises sobre l'organització de l'activitat del notari Jaume d'Arters. Finalment, analitzarem els manuals conservats a l'escrivania manresana que són uns dels més antics dels arxius notariais catalans. En aquest apartat aportem el testimoni d'un manual que han aparegut barrejat en el fons de la vegueria, a l'Arxiu de la Seu de Manresa.

Apliquem en el nostre estudi els conceptes de l'arxivística, demostrant que aquests no són propis de l'època contemporània, sinó que també es poden aplicar a altres formes de gestió documental més antics. La base per fer això és l'anàlisi de la pràctica notarial o "ars notariae" que es va establir durant el període medieval. En la documentació utilitzada i en l'annex documental hem publicat textos d'aquest procés contra Jaume d'Arters, els hem transcrit i estan en llatí. Som conscients del fet que això pot constituir una dificultat a l'hora d'avaluar el nostre treball pel gran desconeixement d'aquesta llengua, i és per això que hem fet uns petits resums en català del seu contingut.

2 Marc teòric i estat de la qüestió

En l'actualitat hi ha un interès creixent per treballar amb la documentació notarial, sobretot pel que fa a la recerca històrica, per ser una font d'informació de primer ordre, així com sobre la mateixa institució notarial i els registres que ens han pervingut. Seguint els criteris de Daniel Piñol (Piñol, 2015) es tendeix actualment a distingir dues vessants en l'anàlisi del notariat: l'estudi de la pràctica notarial i el de l'activitat notarial. El notariat era regulat per la legislació dictada per l'*auctoritas* reial, per això és necessari tenir en compte la legislació que s'engloba en el que s'anomena la "pràctica notarial". Aquest concepte implica la història de la institució, l'estudi dels tipus de notari existents, l'accés a la funció notarial i els nomenaments. En canvi "l'activitat notarial" afecta al desenvolupament de les tasques a les notaries, la documentació notarial i tots els aspectes materials relacionats amb el notariat (Cantarell-Comas, 2011)

Per aprofundir més en aquest plantejament volem destacar que dins la literatura notarial hi havia des de bon principi dos plantejaments doctrinals que eren oposats (Bono, 1979). El primer és una concepció més teòrica de "l'ars notarie" defensada per Salatiel i altres glossadors que va ser utilitzada per a defensar la notaria com una regalia que tenia la seva font en la "potestas" dels monarques. Per altra banda, una concepció més pràctica que trobem en les obres de Rolandino, on es dona més importància a la pràctica notarial amb la finalitat de garantir la seguretat jurídica a tots aquells que acudien al notari, on l'element fonamental és "l'auctoritas". El notari, actuant sota una "auctoritas" reconeguda, dona valor als actes jurídics, a partir d'una pràctica en que atorga la "fides publica" a tots els actes que emanen d'aquesta activitat. (Pagarolas, 2007)

Pel que fa a la anàlisi des del punt de vista arxivístic hi ha hagut un debat (Ginebra, 2003) que encara resta obert i al qual volem aportar uns elements de reflexió, tot estudiant el cas manresà. Es tracta de determinar qui és el productor dels fons notarians: l'activitat de cada notari o l'activitat d'una escrivania. L'actual organització del sistema notarial que es va consolidar a partir del segle XIX posa l'accent en què la "fides publica" està en mans dels notaris com a persones investides per l'autoritat de l'Estat per a realitzar aquesta funció. Abans de l'establiment de l'Estat lliberal la jurisdicció estava molt fragmentada i la jurisdicció reial quedava limitada per les jurisdiccions senyorials, ja siguin laïques com eclesiàstiques, i per l'autonomia dels municipis en funció dels privilegis obtinguts (Baiges, 1994). En aquest context les escrivanies i l'exercici d'aquesta activitat tenia una vessant clarament de monopoli

senyorial, que era una font d'ingressos molt important, alhora que era un instrument essencial en la gestió de la senyoria. Per tant els notaris estaven sota el control legal i econòmic dels que tenien el dret d'escrivania dins un territori. La seva activitat no era autònoma sinó que estaven subjectes a l'escrivania i eren els titulars d'aquesta que tenia la propietat de la documentació.

La historiografia sobre el notariat és molt extensa per l'existència a Catalunya d'una tradició de publicacions sobre el notariat, endegades per la Fundació Noguera, que ha permès el desenvolupament d'aquests estudis. La publicació dels catàlegs dels fons notariais ja completada, l'edició de manuals notariais d'èpoques i poblacions diferents de Catalunya, i la realització de diversos estudis, ens pot fer pensar que tot ja ha estat sistematitzat, essent Laureà Pagarolas el que hi ha fet més reflexions des de l'arxivística (Pagarolas, 2004). Amb aquest TFM volem fer-ne una anàlisi des del punt de vista arxivístic, partint de l'estudi de la documentació conservada, apartant-nos d'una aproximació purament teòrica i lligant-la al nivell més bàsic de la pràctica notarial.

La característica fonamental de la funció notarial és l'autorització de documents públics. Per poder desenvolupar aquesta funció es va anar articulant una pràctica documental reglamentada (Ferrer, 1974) que implicava: la creació i elaboració jurídica del document, rebent, interpretant i donant forma legal a la voluntat de les parts; la redacció de l'escrit "imbreviatura" que s'haurà de convertir en "instrumentum in mundum"; l'autenticació i autorització per la qual es dona forma pública al negoci, fent creïbles les dades recollides; la conservació de l'"instrumentum" en registres perquè pugui ser conegut sempre, permetent expedir còpies quan siguin sol·licitades per acreditar la seva existència i contingut.

L'estudi bàsic sobre la notaria de Manresa l'ha fet Marc Torras (Torras, 1992) lligat a la descripció del fons que va fer per a la Fundació Noguera. Torras va treballar la documentació sobre la notaria manresana i en va establir les línies principals de la seva evolució. Va destacar la forma pròpia com es va organitzar la notaria manresana i les seves característiques que es van posar en evidència en la confecció del catàleg del fons notarial. A Manresa els manuals no eren propietat dels notaris, sinó que ho eren de l'escrivania, les còpies es realitzaven en llibres oberts i les feien els diferents notaris sense cap mena de diferenciació. Aquest fet va causar problemes a l'hora de fer el quadre de classificació i d'establir qui era el productor d'aquests manuals.

Posteriorment hi ha hagut un estudi específic sobre les característiques formals dels manuals del segle XIII conservats fet per Rafel Ginebra (Ginebra, 1998). L'arxiu de Manresa conté els fragments d'alguns dels manuals notariais més antics de Catalunya després del fragment de l'any 1221 de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic, descobert i publicat per Ginebra (Ginebra,). Aquest encara no ha estat objecte d'edició, tot i que Pons i Gurí, els anys 90 del segle XX, havia contactat amb l'arxiver Josep Mª Gasol per fer-ne l'edició, però el projecte no es va arribar a concretar (Pons Gurí, 1993).

L'actual Arxiu de la Seu de Manresa va ser la institució que fins a principis del segle XVIII va tenir el control de l'escripcia de la ciutat, on es va conservar l'arxiu notarial. En el moment en que aquesta documentació va ser retirada pels notaris, per gestionar-ne l'arxiu, van deixar a les dependències de la Seu els quaderns i fragments que no constituïen volums relligats o bé que estaven en molt mal estat. Afortunadament aquests fragments van restar custodiats i organitzats per Soler i Marc. Cal dir que l'escripcia també tenia la documentació de la cúria del batlle i del veguer que, en una època indeterminada, va ser treu de l'arxiu, quedant la resta a l'Arxiu de la Seu.

Tot revisant els fons conservats a l'ASM, especialment els de la vegueria on hi havia molts lligalls amb fragments sense descriure, vam trobar dos quaderns amb fragments del plet que la monarquia va fer contra el notari Jaume d'Artes acusant-lo de males pràctiques notariais, que van comportar la suspensió de l'activitat notarial i que ens dona molta informació sobre la forma com va funcionar l'escripcia durant aquest període. També vam localitzar alguns fragments de manuals del segle XIII i, sobretot, un en què hi havia recollits els "imbreuamentis" encuadernats amb un fragment de manuscrit del segle X, amb unes característiques peculiars que estudiem en aquest TFM.

La documentació l'hem completada amb la que es conserva a l'ACA, dins el fons de Cancelleria, que alguns estudis ja havien publicat. Es tracta de documents de la cancelleria reial sobre la intervenció de la monarquia en el funcionament de la notaria manresana i un altre plet, donat a conèixer per la disputa entorn de la possessió de l'escripcia de la cúria del veguer de Manresa que el paborde havia ocupat i que la monarquia li discutia. En aquest plet veiem com el paborde de Santa Maria de Manresa, que tenia concedida per la monarquia el dret d'escripcia sobre la ciutat i la parròquia de Manresa, en reclamava l'exclusivitat en tot el territori i per a tota l'activitat notarial, fins i tot la relativa a l'administració reial. Sense haver

esgotat la consulta sistemàtica d'aquest fons, hem recollit les notícies de tota aquesta problemàtica.

En aquest treball volem analitzar des de la perspectiva de l'arxivística i de la gestió documental la pràctica notarial que es va desenvolupar a l'escrivania de Manresa durant els segles XIII i XIV. Les novetats aportades per la codificació d'una nova manera de generar documentació amb valor legal reconegut, partint de l'activitat dels notaris, va constituir un salt decisiu en l'augment quantitatiu de la documentació generada a partir d'aquest període, utilitzant-se per part d'alguns dels estudiosos el concepte de "revolució documental" (Zimmermann, 2003). L'establiment, però, va ser progressiu i es va adaptar a la realitat política i jurídica del que avui anomenem "l'antic règim", organitzat a partir d'una societat feudal i senyorial on el poder reial estava sotmès a les limitacions de la noblesa, l'església i les ciutats.,

En aquest treball volem fer una aproximació al tema, utilitzant els coneixements adquirits en la formació arxivística i de gestió de documents. La meua formació com a medievalista m'ha dut a fer-ne l'objecte del present treball amb la voluntat d'avançar en aquests estudis que cal anar renovant. En uns moments d'aprofundiment en la gestió digital de la documentació, tot aplicant els procediments de gestió documental, hi han qüestions que continuen generant reflexió i la recerca de procediments que assegurin l'elaboració de documents fornits de les característiques de validesa, seguretat jurídica, integritat del seu contingut i veracitat per tal que segueixin essent instruments d'una gestió eficient de l'activitat humana. Aquesta darrera reflexió, potser, pot semblar molt teòrica, però és en la pràctica documental que cal garantir els drets, l'autenticitat, validesa i veracitat dels documents, per assolir això només es pot fer des d'una professionalització de tot el que fa referència a la gestió documental i a la tasca de conservació i difusió de la informació, sigui en el format que sigui.

3. Estatut de l'escrivania de Manresa

L'escrivania de Manresa és definida com "Escrivania Pública de la vila i parròquia de Manresa", trobant els seus orígens en l'exercici de l'activitat de redacció de documents que, des de la canònica de Santa Maria de Manresa, s'exercia sobre el territori del Pla de Bages. El monopoli sobre la documentació escrita, practicat per l'església des de l'alta edat mitjana, és un tret propi del període (Zimmerman, 2003), tant pel que fa a les catedrals, canòniques, monestirs i parròquies rurals. Aquest seria el cas de Santa Maria de Manresa que de parròquia havia passat, a finals del segle XI, a organitzar-se com una comunitat canonical, seguint la regla de Sant Agustí (Masnou, 2019). Així, doncs, podem dir que aquesta activitat estava lligada a l'església i, en el cas de Manresa, tenim documentat que durant la segona meitat del segle XII, un dels abats d'aquesta comunitat, Pere Berenguer de Balenyà, va exercir de jutge de la cúria de Ramon Berenguer IV. Formava part del conjunt d'eclesiàstics, sagristans de les catedrals de Vic i de Barcelona, que durant el segle XII van ser els consellers eclesiàstics que assistien al monarca en la seva activitat administrativa.

Aquesta situació va començar a canviar durant el regnat del rei Alfons I quan es va anar introduint el dret comú en l'administració reial, sobretot per la influència jurídica de Montpeller, Gènova i l'activitat dels glossadors de Bolonya que donarà origen a l'establiment del notariat medieval. L'estatut inicial de l'escrivania manresana estava sota el control eclesiàstic i, seguint la classificació establerta per Rafel Ginebra (Ginebra, 2000), Manresa formaria part del grup d'escrivanies sota control exclusiu de l'església. Ginebra descriu aquest "nucli dur" de les escrivanies eclesiàstiques del bisbat de Vic que es distingia de la resta d'escrivanies eclesiàstiques catalanes per l'ús del còmput de la Nativitat, en contra de l'ús del còmput de l'Encarnació que era comú a totes les altres escrivanies, tant eclesiàstiques com seculares, per iniciativa de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, a partir de l'any 1180, quan es va abandonar la datació pel regnat dels reis capets de França. (Ginebra,2000)

3.1 Intervenció reial en l'organització de l'escrivania

La primera notícia és de l'any 1194 quan el rei Alfons I va restituir l'escrivania a Pere, paborde de Manresa, i li va reconèixer el dret de nomenar notaris, tot anul·lant l'atorgament anterior que havia fet nomenant com a notari de l'escrivania a Berenguer, un fill del batlle reial de Manresa Berenguer de Montesquiú. (Torras,1993) És un document important perquè dona més força jurídica a la propietat del paborde de Manresa sobre l'escrivania, després d'un judici

que va declarar que la creació d'una escrivania per part d'Alfons I i el seu atorgament a un notari, instituït pel monarca, no era vàlid. Per aquest motiu Rafel Ginebra considera que és una notaria sota domini eclesiàstic reconeguda per l'autoritat reial després d'haver rectificat un nomenament fet pel mateix monarca.

No disposem del document que ens informi en quin moment i en quines condicions el rei Alfons va fer aquest nomenament de notari però, estudiant el context en què es va produir, caldria pensar que la concessió seria semblant a la creació de l'escrivania de Vilafranca del Penedès, feta pel mateix rei Alfons I l'any 1188. Aquesta escrivania era regida pel rector de Vilafranca, però el nomenament del notari era en mans del rei qui, per aquest motiu, rebia un percentatge en els ingressos per l'exercici del dret de notaria. Així podria ser, que entorn l'any 1188, el rei hagués fet el mateix a Manresa, nomenant com a notari de la ciutat un fill del batlle reial de Manresa, anomenat Berenguer. Hem pogut localitzar un document de l'any 1193, anterior a la sentència de restitució del dret de notaria, redactat per Berenguer i que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Solsona (Bach, 2002, nº 654) Es tracta d'un arbitratge sobre la possessió d'unes terres fet per Pere, paborde de Manresa, i Berenguer de Montesquiú, batlle reial de Manresa, que va ser escrit per "Berengarius, scholaris".

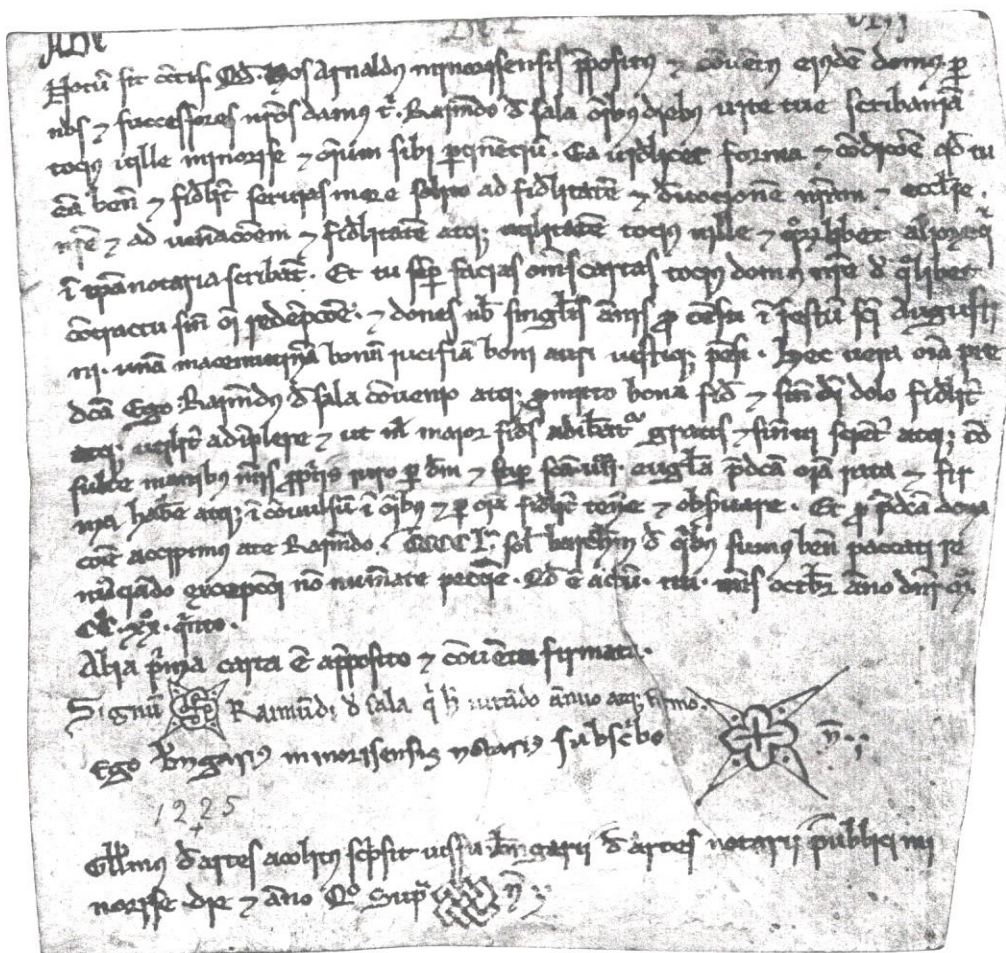
Queda clar que l'església va reclamar aquesta decisió i va establir un conflicte jurídic que portarà a la definició de l'any 1194. En el document, els jutges que intervenen són eclesiàstics: el sagristà de Vic, Pere de Taverdet, i el de Barcelona, Berenguer de Palol. Dues dades complementàries ens poden donar la clau de la decisió presa a Manresa. La primera és que la notaria de Vilafranca del Penedès va estar sota el control del sagristà de Barcelona Berenguer de Palol i que, com a part interessada, devia defensar l'estatut semblant al de Vilafranca. Per altra banda Pere de Taverdet, que era el jutge ordinari del bisbat de Vic i que actuava en l'administració dels béns de l'església de Manresa, devia defensar els drets de la notaria del bisbat de Vic. El mateix any 1194, a la ciutat de Vic i arrel d'aquest conflicte de Manresa, el bisbe Ramon de Castellterçol va atorgar l'escrivania de la vila i la parròquia de Vic al canonge Andreu Almúnia. Durant el període anterior s'havia establert a Vic Bernardino, un notari reial, a les cases d'un canonge vigatà i després de 1194 va abandonar aquests béns per pressió del bisbe (Masnou, 2019). També l'any 1194, dins l'àmbit de l'arquebisbat de Tarragona, el rei Alfons establia l'escrivania de Montblanc en mans del rector de la parròquia, però sota supervisió reial.

Totes aquestes informacions ens porten a concloure que, entorn l'any 1194, es produeix un primer procés de regulació de l'activitat notarial a Catalunya, després de diversos intents reials per organitzar el notariat. En el cas de Manresa el judici sobre aquest fet va fer que la monarquia renunciés a nomenar notaris i que reconegués que la facultat d'exercir aquest dret era de l'església: concretament exercida pel paborde de Santa Maria de Manresa sota la supervisió del sagristà de la catedral de Vic que exercia funcions judicials dins l'àmbit del bisbat de Vic. Aquest document, doncs, donava estatut jurídic a l'escrivania i el dret del monarca quedava com a molt teòric, podríem dir que amb un poder només normatiu, alhora que li atorgava un estatut permanent. En aquest sentit hem de dir que, tot i la claredat jurídica de la sentència, els drets del rei sobre l'escrivania manresana i la voluntat per canviar aquesta situació van quedar latents.

El paborde va exercir el dret de nomenar els notaris de l'escrivania de Manresa, atorgant-la al notari Rodland, levita, que actua el 10 d'agost de 1196 al costat del jutge i sagristà Pere de Taveret en la publicació sacramental del testament de Geralda, vescomtessa de Cardona, feta a l'altar de Sant Pere de Santa Maria de Manresa (Rodríguez Bernal, 2016, nº 441) signant com a "notarius publicus Minorise". Aquest Rodland amb anterioritat havia exercit d'escrivà en diversos documents dels vescomtes de Cardona, l'any 1191 (Rodríguez Bernal, 2016, nº 428) i també a Terrassa (Rodríguez Bernal, 2016, nº 430).

El següent notari conegut va ser Robert del qual conservem el seu nomenament de l'any 1210 (ASM XIII-2). La documentació del monestir de Sant Benet de Bages disposa d'un document redactat per Robert el mes de gener de 1210. (Arxiu Montserrat, Fons Sant Benet nº 235). També s'hi troba una sentència judicial del 13 de setembre de 1213 redactada per ell (Rodríguez Bernal, 2016, nº 454). El següent notari sobre el que tenim coneixement el trobem en un índex de Sant Benet de Bages, documentant la intervenció de Berenguer, levita, l'any 1215 (Arxiu Montserrat, Fons Sant Benet nº 198) i Berenguer d'Arters l'any 1223 (Arxiu Montserrat, Fons Sant Benet nº 168). Aquest notari seria el que amb anterioritat havia estat nomenat pel rei i que l'any 1193 era un simple escolar, molt jove, amb els seus estudis tot just acabats, però amb molt poca experiència en el notariat. Aquest degué continuar exercint d'escrivà dels dos primers notaris documentats, fins arribar a ser nomenat titular de l'escrivania. Aquest és l'autor dels fragments de manual notarial més antics conservats a Catalunya, de l'any 1222-1223.

No serà, però, fins l'establiment vitalici de l'escrivania manresana de l'any 1225 fet al notari Ramon de Sala (ASM XIII-4) que tenim les informacions més rellevants sobre els notaris que actuaven a l'escrivania de Manresa. Reproduïm el document no únicament pel text sinó, sobretot, perquè trobem les subscripcions autògrafes dels escrivans que actuaven a Manresa. A partir d'aquest document és possible identificar els escriptors que intervenen en la redacció dels registres notariais més antics conservats. El "signum" de cada notari era l'expressió de la seva autoritat com a posseïdor de la fe pública i garant de l'autenticitat i veracitat del que en els documents s'expressa. Tenim pendent l'edició d'aquest manual en col·laboració amb Miquel Torras Cortina, professor de paleografia de la UAB i de Jordi Torner, director de l'Arxiu Comarcal de Solsona.

Làmina-1 Arnau de Grevalosa, paborde, estableix l'escrivania a Ramon Sala 1225. (ASM XIII-4)

Aquest document ens permet establir l'autoria dels primers fragments de manual notarial conservats i que ja Marc Torras va deduir que eren de Berenguer d'Artes (Torras, 1993). A Manresa ja trobem una escrivania ben estructurada l'any 1225, que funciona seguint els criteris de la redacció notarial, i que es pot analitzar amb molt detall i continuïtat com va fer Rafel Ginebra, que en va establir el seu funcionament formal (Ginebra, 1998). Sabem, per notícies posteriors, que l'any 1247 el rei Jaume I va confirmar de nou l'escrivania de Manresa al paborde, però no en conservem el document ni sabem si es va produir per algun problema en la possessió de l'escrivania. En tot cas l'escrivania en aquest període encara era regida pel notari Ramon de Sala i pel plet posterior sobre l'escrivania de la cúria del veguer i del batlle, tenim constància que el notari va fer extensiu el seu dret sobre aquestes cúries.

La segona intervenció del poder reial a l'escrivania manresana es dona en el marc de la regulació de l'ofici notarial, amb una legislació pròpia per cadascun dels regnes, en l'anomenat "projecte Besalú" (Conde, 1988). En aquest període (1280-1282) s'estableixen les condicions d'idoneïtat per exercir l'ofici notarial: edat mínima, condició laical dels candidats, realització d'exàmens i el posterior jurament davant les autoritats a les quals el monarca hagi delegat el nomenament de notaris. L'any 1281, Pere el gran va promulgar per a la ciutat de Barcelona unes ordenances, establint la forma segons la qual havien de repartir-se els beneficis econòmics entre els notaris de la ciutat i el rei. Hi manava que en els documents constés l'any del seu regnat al costat de la data, manament que es pot interpretar com la voluntat del rei d'erigir-se en titular de la "fe pública", quan en realitat el rei té solament l'autoritat de conferir la fe pública al notari.

Era un ambiciós projecte de reglamentació de les escrivanies a tots els seus regnes (*super scribanias totius terre*, fins i tot en aquelles *in quibus ex ipsis rectores dictarum ecclesiarum consueverunt facere cartas publicas ab antiquo*). El resultat va ser una onada de concessions de notaries a tot Catalunya a partir dels objectius del projecte. Prèviament s'havien retirat aquests drets de les parròquies i van ser concedides a notaris reials, essent el cas de Manresa el més paradigmàtic. Des de l'any 1278, Pere el gran estava intentant posar ordre en el tema de les escrivanies i el dia 31 d'agost lliurava una carta de presentació a Bartolomé Tomàs que tenia l'encàrrec d'emparar-se les escrivanies del regne d'Aragó, a fi que els titulars demostrassin els seus drets (Conde, 1988). Dins d'aquest context el rei va intervenir directament en l'escrivania de Manresa que estava en mans del notari conegut com mestre Pere. La identitat d'aquest notari queda poc documentada, però creiem que és un dels protagonistes de les tensions que va viure pel control de l'escrivania de Manresa i desconeixem si va ser nomenat

pel paborde o no. Sota la seva titularitat es van produir els conflictes a l'escrivania manresana que descrivim seguidament.

A Manresa, a partir de l'any 1278, trobem un doble nomenament de notari, fet després de la mort de Guillem d'Era, que tenia la regència de l'escrivania en nom de mestre Pere. Per una banda el rei Pere va nomenar com a notari de l'escrivania a Pere de Grevalosa, que tenia el control sobre el castell de Manresa i era una família estretament lligada a la monarquia (Parcerisas, 2013). I per l'altra el paborde Dalmau de Solà va nomenar com a notari a Bernat de Sala, que fins llavors exercia a l'escrivania del veguer de la ciutat en nom del paborde. Així ens trobem que entre els anys 1278 i 1283 hi haurà dos notaris que exerciran a la ciutat per autoritat de diferents senyors, el rei i el paborde de Manresa, trencant el monopoli que fins aquell moment havia exercit l'església. Bernat de Sala, notari del paborde, és el que tenia la custòdia dels volums dels notaris anteriors, com ens ho testimonia la nota del manual notarial que va obrir l'any 1278 (AHPM 5) on fa referència a la propietat i al traspàs dels manuals i a que el paborde ha concedit a Bernat Sala, a més de l'autoritat de fer i cloure els testaments, la propietat dels capbreus dels notaris difunts Guillem d'Era i Ramon de Sala. Per contra, Pere de Grevalosa hauria de tenir en el seu poder els manuals que recollien la seva activitat.

Com sabem el "projecte Besalú" va desfermar una gran oposició de tots els que tenien escrivanies senyorials, defensant els seus drets. Tot aquest conflicte es va resoldre l'any 1283 a les corts de Barcelona; allà el monarca va abandonar els seus plantejaments i va reconèixer la titularitat de totes les escrivanies que tenia la noblesa, l'església i les ciutats. Aquesta decisió de les corts va comportar el cessament de Pere de Grevalosa com a notari reial de la ciutat de Manresa, el 7 d'octubre de 1283 (Aragó, 1978), havent d'acceptar que era el paborde i el notari nomenat per ell qui tenia la plena legalitat per exercir aquest dret, tal com s'establia a la sentència de l'any 1194 que es va convertir, a la pràctica, en l'acte jurídic pel qual es donava estatut legal al paborde en el regiment d'aquesta notaria. Pere de Grevalosa tenia una implicació molt forta en l'administració reial a la ciutat de Manresa i va ser acollit dins l'administració reial exercint com a "jurispèrit i savi en dret".

3.2 Monopoli de l'escrivania sota el paborde de Manresa

Durant aquest període disposar del control sobre les escrivanies era un monopoli senyorial com el forn, el molí i la farga, que donaven un important nombre d'ingressos per a l'economia senyorial. La propietat sobre aquests drets suposava poder intervenir en la pràctica notarial, des del nomenament dels notaris, la regulació de les taxes i, sobretot, gaudir de la propietat i conservació dels protocols generats per l'activitat. A Manresa el dret de notaria que estava en mans del paborde es va considerar com un monopoli que va afectar, també al nomenament d'escrivans de la vegueria i, posteriorment, del consell municipal. Manresa funcionava com una escrivania de destret on tota l'activitat que s'exercia dins el terme de la ciutat i la parròquia estava subjecte a aquesta exclusivitat.

Aquest monopoli va originar un conflicte obert quan es va crear la vegueria de Manresa entorn l'any 1274 i es va organitzar a la ciutat una cúria del veguer permanent (Fynn-Paul, 2017). Sabem que l'escrivania de Manresa havia assumit part de la feina habitual del veguer i del batlle, com ens ho indica la concessió com a regent de l'escrivania feta per mestre Pere l'any 1270 a Bernat de Besalú en què li entrega *scribaniam cartarum tocius civitatis Minorise atque parroquie, scilicet, causarum que fuerint in posse curie et baiuli et vicarii Minorise, exceptis compromissis et sententiis*. (ASM XIII-12). Els conflictes van venir quan el rei, a través del veguer de Cervera, va voler nomenar un escrivà propi per a la cúria del veguer en la persona de Jaume Sarta. (Cingolani, 2011, nº 328). El dia 30 de novembre de 1282 Ramon d'Orcau, veguer de Cervera, comunicava a Romeu Morera, sotsveguer de Manresa, que Jaume Sarta i ell havien apel·lat contra la sentència del jutge Ramon de Talaià que assignava l'escrivania de la cúria del veguer de Manresa a Bernat de Sala i invocava la intervenció del jutge Jaume de Bianya. Aquesta disputa la coneixem per un document que va recollir aquest procés, quan Jaume Sarta va voler que constés per a la posteritat (Cingolani, 2011, nº 428). El dia 6 de febrer de 1285, Jaume Sarta mana al notari fer un document que recull tota la documentació que demostra el seu dret a ocupar l'escrivania de la cúria del veguer a Manresa.

Malgrat aquesta aparent victòria del paborde davant de Jaume Sarta i de Pere de Grevalosa, que volien anorrear els seus drets sobre el monopoli de les escrivanies, va produir-se un enfrontament entre el paborde i Bernat de Sala per no complir les condicions per les quals havia aconseguit l'establiment de l'escrivania quan es negava a pagar el cens anual. Ho coneixem per la sentència de l'any 1290 per la qual el paborde recuperava de nou l'escrivania. Bernat de Sala a partir de l'any 1285 va ser suspès pel paborde de les seves funcions, però

no es va presentar davant del tribunal i va rebre una sentència condemnatòria d'aquest mateix jutge instructor, era Guillem Galvany i l'obligava a restituir l'escrivania al paborde.

Quare pronuncio dictum Bernardum debere restituere scribaniam predictam preposito et ecclesie Minorise. Et in hoc dictum Bernardum absentem et contumacem dicto preposito et ecclesie Minorise et Raimundo de Schala eius procuratori condempno expensis autem et faciatis per procuracionem dicti prepositi petitis juramento prestito, taxatione iuditis precedenti condempno dictum Bernardum de Sala in octingentis solidos barchinonensis de terno solvendis preposito et Raimundo de Scala eius procuratoribus. (ASM XIII-23)

Segons els estudis de Marc Torras aquesta situació conflictiva hauria acabat passat l'any 1290, quan es relleva de la notaria manresana al notari Bernat de Sala i el paborde Dalmau de Solà nomena a Jaume d'Arters com a titular de l'escrivania a títol vitalici (ASM XIII-24). La realitat, però, és que la conflictivitat va continuar durant els primers anys de l'activitat de Jaume d'Arters que serà acusat de males pràctiques notariales i suspès en les seves funcions. Pel que fa a la conflictivitat entre el paborde i el rei pel nomenament dels escrivans de la cúria del veguer, es va mantenir en un plet entre els anys 1294-1296 sobre el control que el paborde seguia exercint sobre l'escrivania de les cúries del veguer i del batlle reial.

El monarca va seguir reclamant la seva intervenció sobre l'escrivania manresana, i per aquest motiu el paborde va aconseguir que el bisbe de Vic fes un decret episcopal avalant i protegint els seus drets sobre aquesta. En aquest document de l'any 1299 el bisbe de Vic, davant l'actuació d'alguns notaris de nomenament reial dins el territori de la vila i parròquia de Manresa, denunciava aquest fet i els amenaçava amb decret d'excomunió a tots aquells que posessin en dubte aquest dret, que fins hi tot havia estat reconegut pel monarca els anys 1194 i 1283.

Berengarius, miseracione divina Vicensis episcopus. Antiquorum devotio principum scribaniam publicam seu tabellionatum civitas et tocus parrochie Minorise monasterio loci illius liberaliter contulit cum inibitione ne quisque preterque notarius, a preposito ipsius monasterii creatus seu constitutus, infra civitatem vel parrochiam supradictas, instrumenta vel alia scripta publica ad comunem et publicam scribaniam spectantia facere attemptaret.

(ASM XIII-29).

La característica comuna de tots aquests conflictes era que es partia dels drets consuetudinaris del paborde en la possessió de l'escrivania, i en el fet que els manuals de tots els notaris que havien exercit aquest dret eren custodiats pel mateix paborde, que en tenia la propietat i, per tant, tots aquells que haguessin actuat al marge d'aquesta autoritat havien de ser perseguits. És, doncs, des d'aquesta voluntat de mantenir el monopoli, que el paborde farà el nomenament de Jaume d'Arters com a notari vitalici de l'escrivania manresana l'any 1291. Aquesta situació va portar a organitzar l'escrivania de Manresa amb un sistema propi, per atendre una producció notarial molt àmplia, evitant tota interferència exterior que era perseguida i denunciada, fent que l'activitat processal fos constant durant aquest període.

Com ha estudiat Rafel Ginebra, l'any 1311, el rei Jaume II va tornar a reconèixer els dret de les notaries eclesiàstiques i, a partir d'aquesta data, ja trobem la intervenció dels diferents bisbes defensant-ne el seu dret. Pel que fa al bisbat de Vic i en relació a l'escrivania manresana, ja hem esmentat la intervenció de l'any 1299 del bisbe Berenguer de Bellvís. Recordem que el monarca Jaume II, l'any 1315, va aconseguir comprar la jurisdicció que tenia el bisbe de Vic sobre la ciutat i la seva voluntat d'adquirir el dret de les escrivanies que va ser defensat amb gran energia pel bisbe i que al final es veurà exclòs de l'intercanvi. A més el bisbe de Vic va voler associar d'una forma estreta al seu capítol en la gestió de l'escrivania per reforçar-ne la seva possessió i compartir les rendes que donava. L'any 1313 a Manresa, veurem com els canonges reclamaran al paborde el fet de fer els nomenaments de notaris sense el seu consentiment.

3.3 Normativa eclesiàstica a favor de l'escrivania

Durant tot aquest període es produirà a Manresa un increment de la població i de l'activitat econòmica. Aquest creixement es va consolidar per la seva promoció en rebre el títol de ciutat l'any 1315, juntament amb la ciutat de Vic. Aquest fet va fer que augmentés el volum de treball de l'escrivania i això va implicar importants modificacions en el seu funcionament, que va seguir sent monopolitzat pel paborde i i per Jaume d'Arters, com a titular vitalici de l'escrivania. La solució va ser nomenar un notari sota el control de Jaume d'Arters l'any 1313, Bonanat de Grau (ASM XIV-184). Aquesta decisió va ser presa pel paborde i el propi Jaume d'Arters, deixant de banda la opinió dels altres canonges. Això va provocar una denúncia de la resta de la comunitat que no estava d'acord amb aquest fet, que va ser denunciat davant el bisbe com a màxima autoritat diocesana. El bisbe Berenguer de Guàrdia l'any 1313 va pronunciar-se sobre l'afer aprovant la decisió del paborde perquè garantia el monopoli sobre l'escrivania

i establia algunes precisions sobre la forma com s'haurien de fer els propers nomenaments de notaris. Cal destacar que aquestes decisions episcopals van marcar l'evolució en la manera de regir l'escrivania manresana durant tot el segle XIV, per això les transcrivim en tota la seva extensió.

Intendentes ad bonum et pacem partium predictarum et volentes dicte Minorisensis ecclesie et monasterio, tanquam honorabilis membri nostre Vicensi ecclesie, pericula qua ex dissensione seu questione huius possent quod absit sequi in posterum evitare et scandalaque probabiliter ex hiis provenire posset nichilominus submovere. Id circo dicimus, ordinamus et pronunciamus que quociens ex nunc scribania publica ville et parrochie Minorise, post mortem Jacobi Arters eiusdem notarii vel alius quovis contingere causa vaccare contigerit, dicta scribania per prepositum et conventum dicti monasterii concedatur, perpetuo vel ad tempus pro utilitas et necessitas exegerit monasterii supradicti aliam, persone ydonee per prepositum et conventum eiusdem monasterii comuniter eligende, cum ex hoc que modus cuiusdam alienacionis talis concessio et eleccio consenseatur sit de iure consensus. Convenimus dicti monasterii requirendus et sic etiam invenerimus in concessione facta dicto Jacobo de Artiirs observatum. Qui persone ab ipso preposito et conventum dicti monasterii ut prediacte electe per dictum prepositum tamen scribendi et confiendi instrumenta et alias scripturas publicas in villa et parrochia supradictas, potestas et auctoritas tribuatur consensu dicti conventus in concessione potestatis seu auctoritatis huiusmodi nomine requisito cum hoc ex forma privilegii seu donacionis de dicta scribania per dominum rege Aragone olim facte eidem preposito tamen competere dinoscitur. Cum autem aliquo contingere casu, aliquis fuerit substituendis notario in villa et parrochia supradictis a preposito et conventu dicti monasterio comuniter ut predicitur sit electo, cum in tali casu ullam fiat concessio vel alienacio scribanie perpetuo vel ad tempus, set tamen probeatur auctoritas scribendi et conferendi publica instrumenta, dicimus et pronunciamus et ordinamus quod prepositus dicti monasterio quando et quociens, necessitate vel utilitate aut alia causa rationabili exigente expedire viderit, possit substituendum et substituendos huiusmodi de concilio dicti conventus eligere et ei ac eis absque concilio et consensu conventus dicto preposito postquam per ipsum requisiti fuerit teneatur alioqui ex tunc dictus prepositus predictam personam eligere valeat consensu vel concilio dicti conventus minime requisito. Dicimus etiam que si dicto preposito non videbatur consilium dictum conventum in predictis sequendi non teneatur illud si noluevit observare. Caveat tum prepositus et diligenter attendat ne personam minus ydoneam eligat ad predicta. Et per hoc dicimus et pronunciamus Bonanatum de Gradu esse per dictum prepositum legitime substitutum et per consequens non esse in dicte scribanie officio removendum, precipue cum dominus rex eundem Bonanatum ad tabellionatus officium ydoneum reputaverit, pro ut per

litteram ipsius domini regis nobis exivit fides facta per hoc tamen nullam necessitatem preposito vel conventui predictis imponimus que dictam scribaniam quando ipsa vaccare contingerit habeant, nisi voluerint stabilire vel concedere perpetuo vel ad tempus, set ipsam possint si voluerint vel necessitas aut utilitas monasterii exegerit retinere et per aliquam personam ydoneam in hoc casu per prepositum et conventum dicti monasterii noviter eligendo a preposito, tamen scribendi, conferendi instrumenta et scripturas publicas auctoritas tribuatur facere desecuri. (ASM XIV-27)

El bisbe va establir que la propera vegada que s'hagués de procedir a nomenar nou notari s'havia de fer tenint en compte el consens dels canonges. Però també va establir que, mentrestant, es mantinguessin les condicions amb les que es va fer l'establiment l'any 1291 a Jaume d'Arters, que li conferien la capacitat de nomenar un notari suplent. A més convalidava l'elecció de Bonanat de Grau feta pel paborde i el mateix Jaume d'Arters i la confirmava perquè Bonanat tenia totes les certificacions per part del monarca que l'acreditaven per poder exercir les funcions de notari.

Aquestes disputes internes ens fan adonar de les fortes tensions a què es va veure exposada l'escrivania, no sols per la pressió de la monarquia, sinó també per elements interns, a l'hora de gestionar el domini eminent. La notaria era una important font d'ingressos per a la comunitat i la continuïtat amb Jaume d'Arters evitava problemes majors. D'aquí que es consolidés el caràcter vitalici del nomenament de Jaume d'Arters, deixant obert que un cop aquest morís o hagués de deixar l'escrivania, s'establís la notaria a través de contractes d'arrendament per evitar situacions més problemàtiques. A Manresa la defensa del monopoli es va mantenir amb el record periòdic del decret de l'any 1299 i amb l'amenaça de l'aplicació de l'excomunió per tots aquells que hi anessin en contra. L'amenaça d'excomunió era una mesura de pressió que l'església podia aplicar en qualsevol moment, però això va comportar una major tensió entre les jurisdiccions reial i eclesiàstica.

L'any 1358, en un sínode, el bisbe de Vic Ramon de Bellera estableix una disposició contra els notaris reials que "de forma incessant usurpen i perjudiquen les escrivanies de l'Església". Davant això el bisbe estableix que qualsevol notari que actuï en alguna parròquia l'escrivania de la qual sigui de l'Església i ho faci en perjudici de l'escrivania del rector, si no és en els casos en què li és lícit, queda excomunicat *ipso facto*. Estableix la mesura com a provisional ja que es reserva la possibilitat de dictar una ulterior ordinació més clara i específica. (Ginebra,2000)

Aquesta situació va canviar després de la mort de Jaume d'Arters, en la línia expressada pel bisbe Berenguer. La relació dels notaris amb el paborde es va fer a través de contractes d'arrendament per un període concret d'un a tres anys amb possibilitat d'anar renovant. Aquests arrendaments, moltes vegades, no eren individuals sinó que es podien fer a tres o quatre notaris alhora. Això implicava una administració entre ells i que existia una relació d'igualtat, no va existir més un notari en cap com va exercir Jaume d'Arters.

Un altre element d'evolució és que molts dels notaris que actuaven sota l'autoritat del paborde, tenien també nomenament reial, que els permetia actuar per tot Catalunya. Aquest fet va portar a que poguessin actuar fora del terme de la vila i parròquia de Manresa com a notaris per l'autoritat reial i disposar de llibres propis que es podien transmetre. Aquests per raons diverses van arribar a incorporar-se a l'arxiu de l'escrivania com en el catàleg va quedar recollit. Així trobem llibres propis del notari Pere de Bellsolà dels anys 1331-1335, Arnau de Torruella 1351-1352, Berenguer de Tresserres 1368-1373 i Jaume Galceran els anys 1399-1410. Aquesta darrera situació ens mostra a que es va arribar a un cert equilibri entre els notaris que exercien dins el terme de la ciutat i parròquia de Manresa, que només podien actuar amb autorització del paborde, i alhora actuaven com a notaris per autoritat reial sempre fora dels límits de la ciutat de Manresa.

4. Organització de l'escrivania i pràctica notarial

L'estatut legal de l'escrivania manresana que hem esbossat ens ha testimoniat la conflictivitat que va afectar a l'organització d'aquesta escrivania, que va aconseguir mantenir i consolidar el seu caràcter de monopoli. Aquest monopoli de que gaudia entrava també en tensió amb l'augment de l'activitat de l'escrivania fent inevitable organitzar-la de tal manera que pogués oferir el servei a tota la ciutat i parròquia i evitar l'entrada d'altres notaris com seria normal. Això va portar a un seguit de canvis en el funcionament de l'escrivania, que la van dotar d'una organització pròpia per poder afrontar tots aquests condicionants en un període de creixement de l'activitat comercial a la ciutat. En aquest treball no entrem a analitzar l'organització de l'escrivania municipal a partir de l'any 1315 quan, després de rebre el títol de ciutat, es va crear el Consell municipal. Només volem constatar dos fets. Primer de tot, que Jaume d'Arters va tenir un paper molt actiu en la constitució del Consell municipal del qual en va arribar a ser conseller en cap els anys 1333 i 1339. Segon aspecte a remarcar que la redacció dels documents municipals es va vincular a l'escrivania de Manresa. Aquest fet va fer augmentar encara més el volum de producció documental que va assolir l'escrivania i va portar a la necessitat d'organitzar el treball d'una forma més racional i pràctica per poder gestionar tanta activitat i fer-ho amb eficàcia.

Conservem una carta del rei Pere el Cerimoniós adreçada al paborde de Manresa de l'any 1325 en que li retreu que des de l'escrivania no s'atén a les necessitats d'escripturació de moltes persones per la poca capacitat de l'escrivania d'assumir tant treball (ASM XIV-47). També en aquestes dates el procurador del rei va fer una investigació a partir d'una denúncia de pràctiques fraudulentas de Jaume Riculf, que tenia la regència de l'escrivania manresana i que van afectar al seu fill (Ferrer, 1994). Aquests darrers aspectes ens permeten constatar la pressió que seguia exercint la monarquia sobre el funcionament d'aquesta escrivania, intentant trencar el monopoli que a la pràctica hi existia.

4.1 Nomenaments de notaris abans de Jaume d'Arters

Com ja hem explicat el domini eminent de l'escrivania l'exercia el paborde de Santa Maria de Manresa junt amb la comunitat de canonges i sota el control del bisbe de Vic com a màxima autoritat. L'any 1194 s'havia consolidat l'estatut que establia el monopoli del paborde sobre el nomenament dels notaris i de tots aquells que exercissin alguna funció notarial. En tots els plets que hem descrit anteriorment entre la monarquia i el paborde, serà precisament en

aquest punt del nomenament on hi haurà la clau de la conflictivitat. Molts d'aquests nomenaments s'han conservat perquè hi va haver una gran activitat judicial entorn d'aquests drets, fet que va generar molta documentació i la necessitat de conservar-la i copiar-la per poder acreditar-los. L'estudi dels nomenaments conservats fets pel paborde ens dona molta informació sobre les condicions amb les quals treballaven els notaris i escriptors jurats durant aquest període i la sintetitzem en aquest esquema.

ANY	NOTARI	CONTRACTE	CONDICIONS	CENS
1210	Robert	Establiment vitalici	Redacció documents públics	10 sous anuals 100 sous entrada
1225	Ramon de Sala	Establiment vitalici	Redacció documents públics Fer documents del paborde-comunitat	1 mazmutina 450 sous entrada
1270	Bernat de Besalú	Sots-establiment sota autoritat mestre Pere	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat Fer documents cúria veguer i batlle	1 morabatí
1276	Guillem d'Era	Promesa d'establiment vitalici després mort mestre Pere	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat	15 morabatins 500 sous entrada
1278	Bernat de Sala	Establiment per 15 anys	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat	15 auris durant 15 anys 550 sous entrada
1291	Jaume d'Arters	Establiment vitalici	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat Pot vendre i establir l'escrivania	150 sous anuals i pagarà totes les despeses judicials per mantenir la titularitat de l'escrivania obligant tots els seus béns
1302	Guillem de Torres	Sots-establiment sota autoritat Jaume d'Arters	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat Retornar els protocols quan acabi	
1313	Bonanat de Grau	Sots-establiment sota autoritat Jaume d'Arters	Redacció documents públics Fer documents paborde-comunitat	

Taula-1 Nomenaments fets per autoritat del paborde de Santa Maria de Manresa.

Pel jurament prestat pel notari en el moment de prendre possessió del seu càrrec, aquest es comprometia a redactar correctament tots els negocis jurídics a petició dels atorgants i a seguir les normes pròpies de l'exercici d'aquest càrrec públic. L'altre punt rellevant és que a partir de l'any 1225 consta la servitud de redactar, de forma gratuïta, tota la documentació relativa a la gestió de la canònica manresana. Aquest darrer aspecte és cabdal per entendre la defensa que va mantenir el paborde de Manresa, perquè era una funció fonamental en la gestió quotidiana de la institució donat que tenia garantida una funció central en la gestió de la senyoria. A més del cens que pagava el notari titular anualment, era aquest compromís de redactar tota la documentació que la institució necessités pel seu funcionament el que va marcar la tasca dels notaris que encapçalaven l'escrivania.

Tot i assegurar aquesta servitud de tipus senyorial, el notari estava obligat a exercir la funció notarial pública dins el terme de la vila i parròquia de Manresa, prenent nota de tots els negocis jurídics que li fossin sol·licitats, autoritzant-los i expedint els documents en pública forma. El control d'aquesta funció pública estava reservada al monarca i a les autoritats judicials, concretament el veguer, que vetllava per la seva idoneïtat i per la correcció de la praxis. La titularitat, els nomenaments i l'establiment de les taxes estaven, però, en mans del paborde el qual havia d'actuar amb el consens dels membres de la comunitat. Aquest darrer punt de consens entre el paborde i els membres de la comunitat també va ser un aspecte conflictiu, perquè no sempre hi va haver unanimitat i van sovintejar les divisions. (Masnou, 2019).

Per altra banda, com ja hem indicat en l'apartat anterior, veiem que l'augment de l'activitat notarial va comportar que l'any 1270 el notari mestre Pere hagués de buscar un regent que assumís aquestes tasques, a les quals va afegir l'activitat d'escrivà de les cúries del veguer i del batlle reial. Malauradament no conservem el contracte d'establiment de mestre Pere quan va iniciar la seva activitat perquè segurament ens donaria una explicació més clara de la seva implicació en l'organització de l'escrivania i en la conflictivitat que es va donar en el moment de l'aplicació de l'anomenat "projecte Besalú". Només podem constatar que aquest notari va conservar drets sobre l'escrivania de Manresa fins l'any 1286, abraçant tot el període anterior al nomenament de Jaume d'Arters. La seva absència es va suplir amb el nomenament de regents de l'escrivania com Guillem d'Artés, Bernat de Besalú i Guillem d'Era, anteriors a l'esclat de la crisi de l'any 1278 amb el doble nomenament per part del rei de Pere de Grevalosa i per part del paborde de Bernat de Sala per un període de quinze anys.

Així, doncs, ja des de l'època de mestre Pere trobem que el notari titular de l'escrivania té capacitat d'establir a un regent perquè exerceixi les seves funcions, assumint la càrrega de treball i el pagament del cens. Aquest nomenament és aprovat pel paborde i la seva comunitat i l'habilita a exercir les funcions notariales en el marc de l'escrivania. En el nomenament queda establert que aquest notari queda sota el control de mestre Pere, amb el qual deuen existir pactes sobre la forma en què es feia aquesta feina i les condicions econòmiques, però no tenim documents que ens permetin saber-ne el detall.

D'altra banda, sí que es conserven els pactes que s'establien en el mateix moment en què el paborde feia el nomenament del notari. Concretament hi ha els que van signar el paborde Bernat amb Bernat de Sala el mateix any 1278. Aquests documents aporten més informacions sobre les condicions en què es va establir l'escrivania i la problemàtica que hi ha al darrera. Pel que fa al nomenament de Bernat de Sala, es fa en unes circumstàncies molt desesperades per a la comunitat canonical i que expliquen l'elevat preu que va pagar d'entrada en l'establiment de l'escrivania de 500 sous, a més del cens i pel fet que l'establiment es fa només per quinze anys. Se'ns hi diu, tant en el document del nomenament com en els pactes signats a part, que la comunitat passa per moments de dificultat fins hi tot alimentària i que Bernat de Sala paga aquesta quantitat elevada per ajudar a aquesta situació.

Et faciamus tibi tenere et habere in pace dictam scribaniam contra cunctas personas et des nobis singulis annis per XV, ante festum Natalis Domini pro censu XV aureos Anfusinos boni auri iustique pensi. Et per hanc donationem accepimus a te quingentos et quinquaginta solidos bone monete perpetue de terno de quibus sumus bene paccati. Renunciando exceptioni non numerate pecunie. Preterea recognoscimus et confitemus quod pecunia quam nobis pro donata predictae scribanie dedisti versa est in magna utilitate ecclesie istius nostre propter alimenta que oportuit nos emere que erant valde nobis necessaria, versa vici ego Bernardus de Sala predictus prometo hec omnia universa et singula fideliter observare et adimplere.
(ASM XIII-18)

A més, s'estableix que Bernat de Sala assumeixi aquestes obligacions amb totes les seves conseqüències. El mateix dia Bernat de Sala fa referència a uns pactes anteriors pels quals el paborde Bernat li va prometre que li concediria en establiment vitalici l'escrivania de Manresa, després de la mort de Guillem d'Era i que, mentre això no es produís, no actuaria contra aquest notari (ASM XIII-19). Guillem d'Era era des del 1276 el regent de l'escrivania sota l'autoritat de mestre Pere i Bernat de Sala degué actuar com escriptor jurat d'aquest. El fet que es parli de la mort de Guillem d'Era en aquest document va portar a Marc Torras a

interpretar que aquest havia mort efectivament l'any 1278, havent tingut una activitat centrada en els anys 1276 i 1278. Aquesta interpretació creiem que no és correcta donat que la clàusula no implica la mort, sinó la promesa i el compromís futur de l'establiment vitalici, que per això es fa per quinze anys. Podem concloure que a l'any 1278 hi havia una situació molt confosa pel que fa a l'organització de l'escribania manresana i que aquest motiu dificulta la identificació dels manuals elaborats en aquest període.

També cal afegir que l'inici de l'activitat notarial per part de Bernat de Sala era anterior i confirmada pel rei Jaume I qui, el 24 de novembre de 1257, li va prometre la concessió de l'escribania de Manresa, essent encara responsable el seu pare Ramon de Sala que n'era el titular, quedant en l'expectativa d'ocupar-la definitivament (Conde-Gimeno, 1989). Així, tenim documentats en aquest breu període tres nomenaments reials de notaris per a l'escribania de la ciutat de Manresa: Bernat de Sala, Jaume Sarta i Pere de Grevalosa.

ANY	NOTARI	CONTRACTE	CONDICIONS	CENS
1257	Bernat de Sala	Promesa establiment escribania	Per autoritat reial i després de la mort del seu pare	-
1274?	Jaume de Sarta	Establiment per autoritat reial	Responsable escribania cúries veguer i batlle	-
1278	Pere de Grevalosa	Establiment vitalici per autoritat reial	Redacció documents públics	-

Taula-2 Nomenaments fets per autoritat del rei de les escribanies de Manresa.

Recapitulant, hem de dir que l'any 1278 a Manresa trobem que l'escribania està en mans de mestre Pere com a titular d'aquesta, però que està absent, sense haver, ara per ara, aclarit les circumstàncies. Mestre Pere havia nomenat a Guillem d'Era com a regent de l'escribania pública de Manresa sota la seva autoritat i amb aprovació del paborde. Aquest darrer, sense tenir en compte els drets de mestre Pere, hauria fet un establiment de l'escribania per quinze anys a Bernat de Sala, amb la promesa que després de la mort de Guillem d'Era li faria establiment vitalici. Finalment, el rei per la seva banda havia nomenat i establert efectivament com a notari de Manresa a Pere de Grevalosa que actuaria per autoritat reial, però que havia fracassat en l'intent d'establir a Jaume Sarta com a notari de la cúria del veguer i del batlle reial (Cingolani, 2011). La característica comú de tots ells era que eren laics, burgesos rics i ciutadans de Manresa, com imposava la legislació reial sobre el notariat.

La crisi, que cal situar entre els anys 1278 fins al 1283, no es va resoldre fins que per les decisions de la cort del 1283 el rei va tornar a reconèixer els drets del paborde com a titular de l'escrivania i al cessament del notari Pere de Grevalosa. Aquest fet va permetre recuperar els drets de mestre Pere sobre l'escrivania manresana, el regent Guillem d'Era ja no va actuar més en cap afer de la mateixa i la promesa feta a Bernat Sala va acabar en un conflicte obert a partir dels termes en què se li va concedit en l'establiment durant quinze anys i que ell mateix ja havia pagat d'avançada. Aquest conflicte va anar a judici i no va ser, com hem explicat, fins l'any 1290 que per sentència va quedar extingits els drets de Bernat de Sala sobre l'escrivania. La nissaga dels notaris Sala va acabar a Manresa i les expectatives de Bernat de Sala de l'any 1257 d'esdevenir el titular de l'escrivania manresana després de la mort del seu pare Ramon de Sala van acabar en la sentència de l'any 1290, després d'una carrera de trenta-tres anys molt tortuosa i conflictiva.

4.2 Notaris auxiliars i funcionament de l'escrivania

Per poder actuar en una escrivania els notaris havien de tenir un seguit d'escrivans auxiliars i subordinats que els ajudaven a exercir les seves funcions. En el cas de Manresa, tal i com es va anar configurant l'escrivania, hem vist que hi va haver tot un procés de jerarquització que feia necessària l'existència de molts escrivans per sostenir el dia a dia. Aquests es formaven en l'exercici de la mateixa activitat a través de contractes d'aprenentatge, al costat d'un altre notari, amb l'ajuda de formularis i dels propis registres existents a l'escrivania. (Pagarolas,1994). Però predominava la formació dins la pròpia família, com en molts dels oficis, existint una certa endogàmia que provocava la creació de veritables llinatges de notaris com seria el cas de Bernat de Sala que era fill de Ramon de Sala. Aquesta formació pràctica permetia l'ascens professional dintre l'escrivania i, amb el temps, l'emancipació del notari. Els notaris adquirien formació jurídica a través de l'estudi de les fonts legals i a partir de les obres de l'*Ars notariae*, primer de Rainero de Perugia i Salatiel i després, al segle XIV, de Rolandino.

Per l'accés al notariat els candidats havien de fer un examen davant l'autoritat pública. És en aquest punt la necessitat de l'*auctoritas* reial quan el rei Jaume I va impulsar la realització d'aquest examen a València l'any 1240 i a Aragó, i Mallorca el 1247. La prova s'havia de fer davant les autoritats públiques: la cúria del veguer o les autoritats municipals a Catalunya, segons els costums de Tortosa i Lleida. L'any 1278 el rei Pere va ordenar al batlle de la ciutat de Barcelona que únicament poguessin formalitzar escriptures públiques a la ciutat els notaris *qui noviter a nobis habebant auctoritatem et concessionem auderent in Barchinona tabellionatus officium exercere*. L'any 1289 el rei Alfons III, a les corts generals de Montsó,

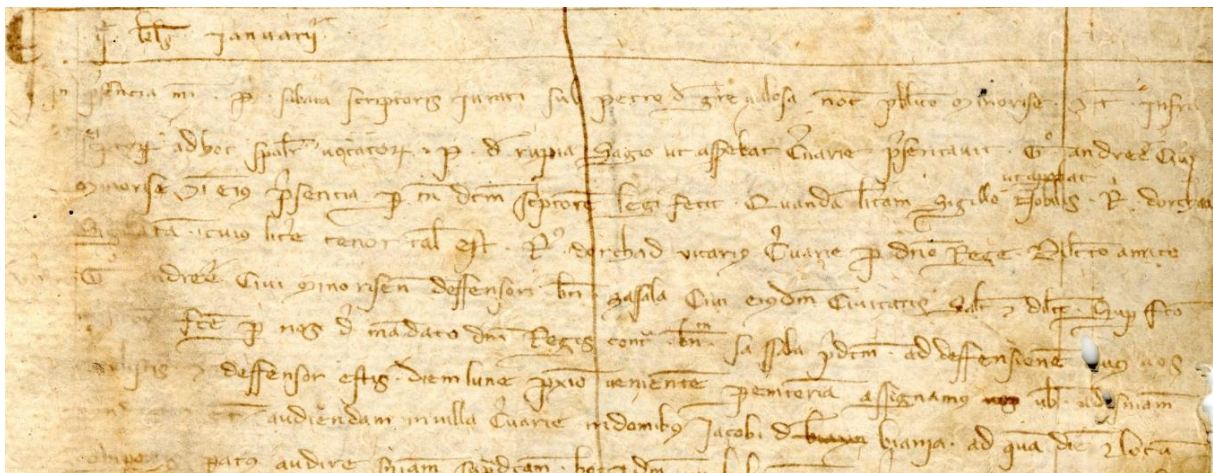
ordenava que els notaris fossin examinats pels prohoms de cada lloc i per altres notaris en exercici. Així s'establien les condicions per l'exercici de l'ofici: ser home de bona conducta i fama íntegra, segons la terminologia de l'*Ars notariae*, laic i cristià. La darrera obligació, que està present a tots els corpus legals, és la de residència fixa en el lloc on s'exerceix l'activitat notarial, reafirmada a València l'any 1329. Assolir la idoneïtat significava ser capaç d'exercir l'ofici notarial i acreditar que es tenien els coneixements gramaticals i jurídics adequats (*in moribus et sciencia ac officio notariae*). Pel privilegi de 1307 del rei Jaume II, datat a Osca, es remarca que ningú podia ser notari sinó tenia aquests coneixements. (Bono, 1979 300 i 305). Aquestes normatives que afecten a l'exercici concret de la pràctica notarial són contemporànies al procés que es va fer al notari Jaume d'Arters i permeten estudiar la problemàtica entorn aquestes qüestions més enllà de les disposicions legals establertes per la monarquia.

El primer testimoni d'un notari auxiliar a Manresa el trobem en un document de l'any 1211, publicat al diplomatarí de Santes Creus, on consta "Raimundus de Guissario" com a notari de Manresa al costat de l'escrivà Ramon d'Arters. (PAPELL, 2005, nº 512) També disposem d'un altre document de l'any 1214, conservat a l'Arxiu de la catedral de Vic (ACV, cal. 7, vol. 13/6) que es va redactar a l'escrivania vigatana en el qual dues signatures van ser autenticades pel notari que actuava a Manresa perquè aquestes dues persones vivien a Manresa. *Ego R. de Guissario notarius Minorise hanc cartam firmare vidi Marchesie, Perete et Dulcie predictis et me subscribo*. Segurament seria el mateix cas de Berenguer, escolar l'any 1193 que va obtenir l'escrivania en nom del rei, però que el paborde va establir a un notari més experimentat Rodlan. Aquest Berenguer era el Berenguer d'Arters que a partir del 1215 serà nomenat, finalment, notari públic de Manresa. En l'establiment fet l'any 1225 ratifica la concessió de l'escrivania a Ramon de Sala i en el mateix document apareix un seu fill, Guillem d'Arters, que ja actuava com a escrivà. Tenim documentat l'actuació de l'escrivà Bernat d'Arters entre els anys 1240-1245, també lligat amb aquesta família. Aquest document ens mostra dues nissagues sorgides de la notaria manresana que veuran augmentar la seva influència al llarg de tot el segle XIII: la família Arters i la família Sala.

Cal indicar una altra dada important sobre la identitat del paborde que va fer l'establiment de l'escrivania l'any 1225, es tracta d'Arnau de Grevalosa, que va exercir el seu mandat des de l'any 1210, després de la mort del paborde Pere, fins l'any 1241 quan va morir com consta en el necrologi de la catedral de Vic, on era commemorada la seva defunció el 28 de maig (GROS, 2017, 452). Pere de Grevalosa pertanyia a la seva nissaga i ja actuava entorn de l'escrivania des de l'any 1270, quan consta com a testimoni en el nomenament fet per mestre

Pere de Bernat de Besalú com a notari regent de l'escrivania pública i de les cúries del veguer i batlle reials de Manresa (ASM XIII-12). El motiu era que Pere de Grevalosa era el representant del rei a la ciutat i ocupava el castell al costat de l'església de Santa Maria de Manresa. La nissaga controlava diversos castells al Bages, especialment el de Castellar. Pere de Grevalosa era jurista i va desenvolupar una carrera important, tant a Manresa com en l'administració reial a Catalunya. Per tant era una persona de confiança del monarca en l'administració reial que va protagonitzar l'intent més fort de trencar el monopoli de l'església sobre l'escrivania manresana.

La personalitat dels dos altres notaris regents durant el notariat de mestre Pere, també ens indica un nivell elevat formació jurídica. El primer és Bernat de Besalú, segurament parent d'un dels teòrics de l'aplicació de l'anomenat projecte Besalú que era Ramon de Besalú, jutge reial. L'altre era Guillem d'Era, membre de la nissaga dels Saera, gran família de juristes manresans dels quals en va destacar Ramon Saera, a principis del segle XIV. Cal dir que l'altre notari que va pretendre ocupar l'escrivania del veguer a Manresa Jaume Sarta també formava part del patriciat manresà (Fynn-Paul,2017). No volem anar més enllà d'aquestes identifications perquè no hem pogut certificar amb noves recerques per precisar-ne totes les dades. Simplement mostrar que darrera aquestes disputes hi havia rivalitats internes dins la societat manresana que van intervenir en tota aquesta conflictivitat. Durant el temps del regiment de mestre Pere es va formar a l'escrivania Pere de Sabata, que va iniciar la seva carrera com escrivà i va arribar a ser notari de Barcelona com apareix documentat en el qüestionari que editem (Torras,1993). Pere Sabata es va casar amb la filla de mestre Pere i aquest vincle familiar va ajudar-lo en la seva promoció en la carrera notarial. Jaume d'Arters de fet també va fer tota la formació a l'escrivania, especialment en el període més conflictiu.

Làmina-2 Manual de Pere de Grevalosa de l'any 1282. Text escrit per Pere Sabata escriptor jurat.

Al costat d'aquests notaris auxiliars i havia un grup important d'escrivans que sostenien l'activitat quotidiana i que a més de redactar els documents i fer les corresponents còpies actuaven sovint de testimonis en molts documents per raons pràctiques. Com hem vist el monopoli exercit per l'escrivania i l'augment dels negocis tramitats feia necessari la presència de molts escrivans. Malgrat això el nombre no era suficient per absorbir el volum de treball que l'escrivania va anar assolint. Per aquest motiu es va anar establint una manera nova d'organitzar la gestió documental, per racionalitzar i fer més efectiu el seu funcionament com analitzarem. El principal responsable era el notari, que tenia l'establiment vitalici de l'escrivania, així com el domini útil dels manuals dels anteriors notaris i es cuidava del seu funcionament quotidià, mentre que el darrer responsable era el paborde que en retenia el domini eminent i la propietat de la documentació.

Segons la normativa reial, els que exercien el càrrec de notaris havien de ser laics, fins i tot en les notaries eclesiàstiques, fet que degué contribuir a posar més pressió a l'hora de promocionar certs candidats, en un context en que predominaven els que eren clergues per haver rebut les ordes menors. Com ja hem vist la possibilitat d'habilitar altres notaris per nomenament reial va anar essent bloquejat pel paborde per tal de mantenir l'exclusivitat de l'escrivania dins el terme de la vila i parròquia de Manresa. La derogació del nomenament de Pere de Grevalosa pel rei l'any 1283 va ser l'argument jurídic bàsic que va condicionar l'actuació de notaris creats per autoritat reial a la ciutat. Així, si no es podien establir altres notaris, la única solució va ser la de desenvolupar i incrementar els auxiliars o notaris jurats que treballaven sota l'autoritat del titular. Aquesta pressió es relaxarà quan el rei Jaume II, en una altra pragmàtica de 1312, va fer constar el dret de les notaries eclesiàstiques de poder delegar les funcions notariales tant a laics com a eclesiàstics.

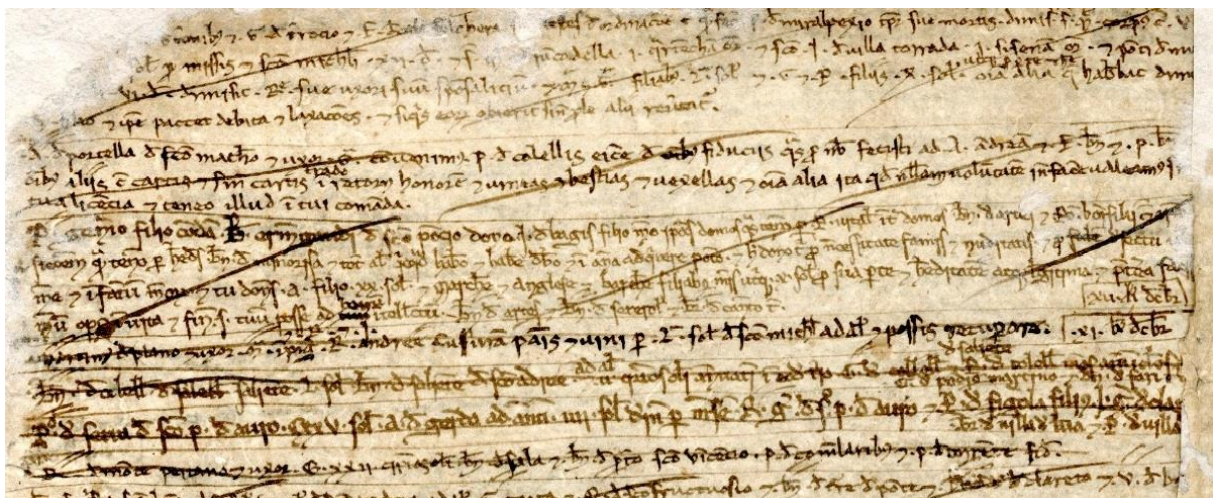
4.3 Pràctica notarial i elaboració de manuals

La difusió del paper a partir del segle XIII va permetre l'elaboració de registres amb els resums de tots els documents que s'havien de redactar a l'escrivania. L'ús d'aquests registres permetia fer comprovacions, feia molt més complicades les falsificacions i permetia l'obtenció de còpies. (Ferrer, 2000). Aquest sistema implicava la primera redacció de l'acte sota el control del notari, que era el responsable de dotar de legalitat al document a través de l'aplicació correcta del dret, de la col·lecta de la voluntat i juraments de les persones que intervenien en l'acte jurídic a partir de l'obtenció del seu consentiment, la ferma. Tots aquests passos quedaven recollits en la primera redacció ("imbreviamenti") que un cop establerta servia per a

redactar el document públic (“instrumentum in mundum”) que era entregat als interessats. Aquests registres quedaven en mans del notari com a testimoni de la redacció, alhora que si calia donar-ne una còpia era possible tornar a refer el text.

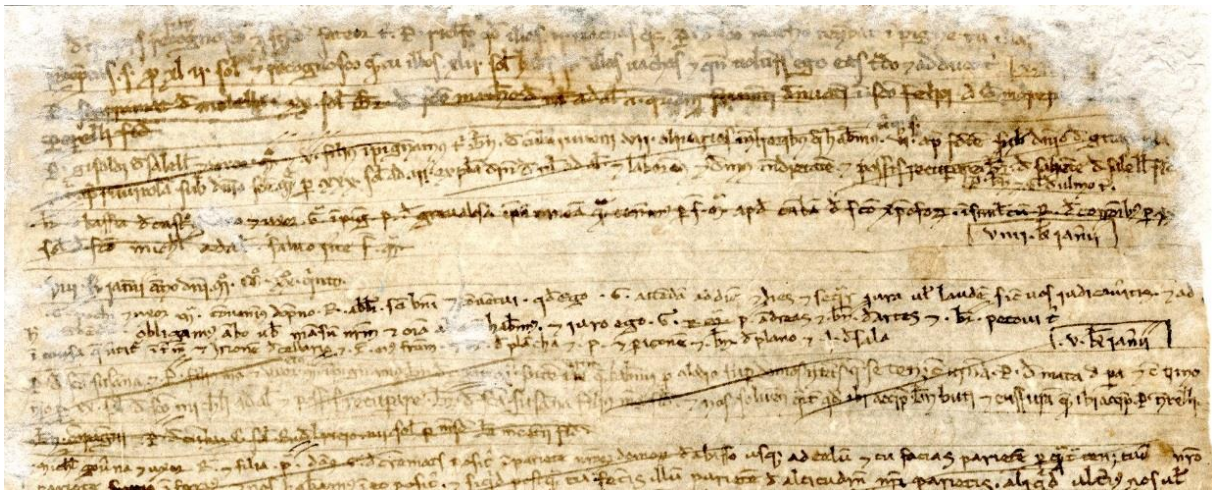
Pel que fa a Manresa els autors del catàleg dels manuals més antics del segle XIII van obrir la seva descripció amb un bloc de manuals considerats “anònims”, abans de descriure aquells que es podien atribuir a un determinat notari. Però si atenem a les dates i a l'anàlisi intern, els podem vincular sense problemes als notaris que tenim documentats. Així en annex hem agrupat i descrit tots els manuals i fragments conservats, atribuint-los als notaris coneguts. Cal destacar en aquests manuals la presència de papers solts (*schedae*) que resumien documents que només es conservaven en aquestes cèdules que eren guardats dins els manuals. No eren simples esborranys, sinó la primera redacció feta del document amb les corresponents fermes dels que intervenien i que va servir per redactar el document original. La seva conservació era necessària, perquè era l'únic testimoni de la redacció del document. El sistema comportava molts problemes i la seva conservació en els registres encuadernats era, efectivament, una necessitat per aquest seu caràcter exclusiu.

El testimoni més antic d'aquests registres produïts per la pràctica notarial són dos quaderns tipus foli amb documents des de l'any 1222 fins al 1225 que van ser donats a conèixer amb la publicació del catàleg dels fons notariais manresans. (Torras, 1993). Tot i que estan descrits com dues unitats distintes, en realitat formaven part d'un mateix manual. El primer fragment està format per dos bifolis amb un foli central i recull documents des del 12 d'octubre de 1222 fins al 17 de febrer de 1223. El segon fragment està format per un quadern de sis bifolis i un foli central amb documentació des de 1224 fins al 1226.

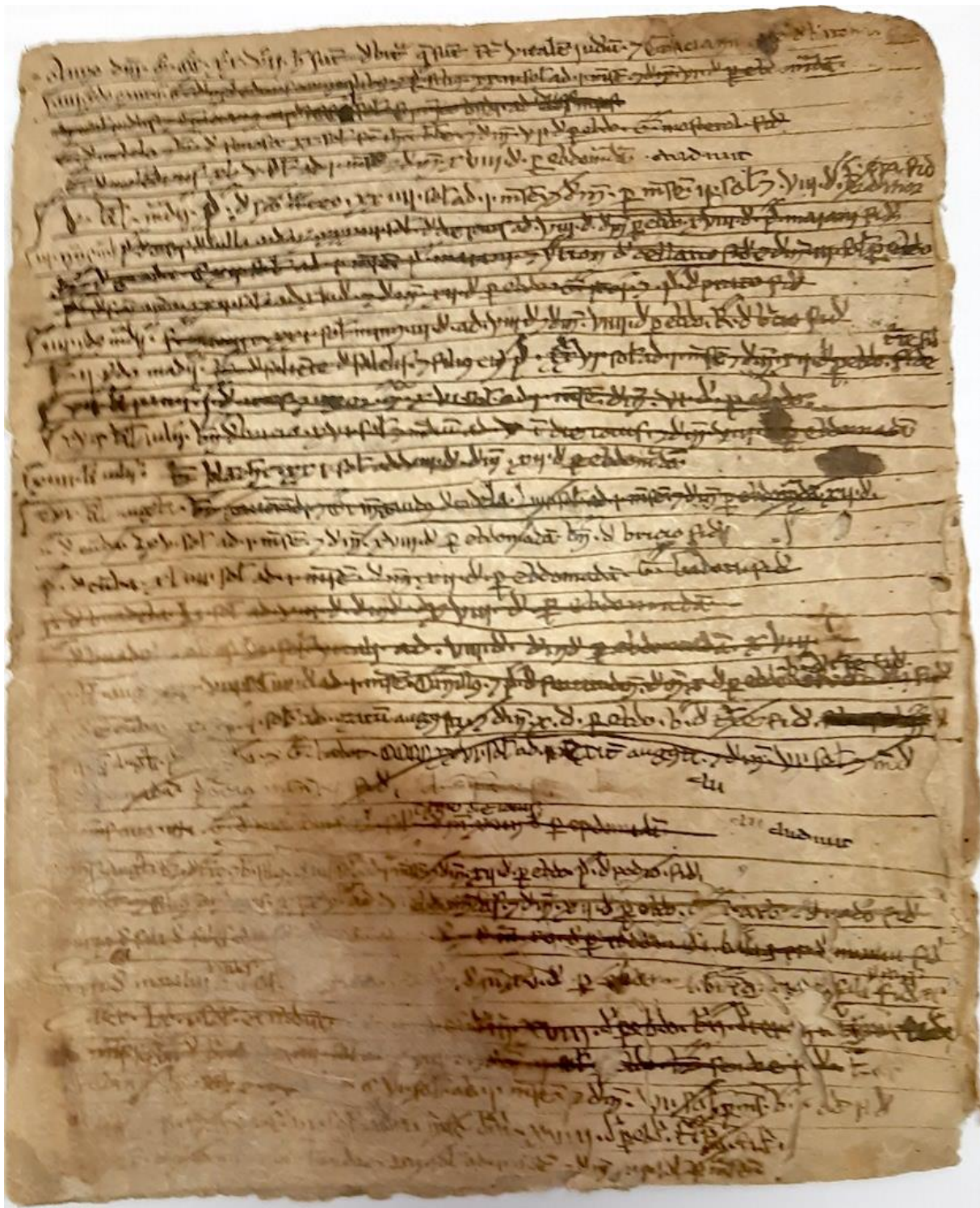
Làmina-3 Primer fragment del manual 1222-1223 de Berenguer d'Arters. *Imbreviatures*

Es tracta de notes molt breus dels documents escrits en lletra cursiva molt petita i atapeïda, aprofitant l'espai fins al darrer mil·límetre i constant les dades mínimes amb els peticionaris, els elements de la transacció i els testimonis. En cada foli podem arribar a trobar mes de quaranta documents que s'anaven recollint de forma seguida. Amb una línia horitzontal es separen els uns dels altres i si són redactats finalment es marca amb un barrat en els més extensos i una línia també horitzontal en els d'una sola línia. Els resums es van redactant cronològicament i la data en aquests primers manuals, es posa al cantó dret del foli. Com en les notaries del bisbat de Vic (Ginebra,1998) el canvi d'any es fa per Nadal (25 de desembre /8 kalendas de gener) enlloc de per l'Encarnació (25 de març/ 8 kalendas abril) com a la resta de Catalunya. Oferim reproducció del fragment del segon quadern on es produeix el canvi d'any, 8 kalendas de gener de 1225, que permet datar el fragment.

Làmina-4 Segon fragment manual 1224-1226 de Berenguer d'Arters. Detall canvi any 1225.

En la nostra recerca hem trobat un nou fragment de manual en quart, datat dels anys 1227-1228, amb documentació pròpia dels jueus i on la major part dels documents són préstecs. Aquest doncs, seria anterior al que fins ara es considerava el llibre de jueus més antic, dels anys 1230-1232. Aquests registres, que es portaven a part, tenien també unes característiques pròpies pel fet que la majoria dels documents eren préstec de diners. Com que els prestadors eren pocs i coneguts (Vidal, Astruch) es posava a la banda dreta del registre qui era el prestador i a la part esquerra del registre es deixava en blanc per poder fer l'anotació que el préstec havia estat retornat posant-se una "A". En el text, que sovint es resolvia amb una sola línia, constava la persona que rebia el préstec i al final, en lloc de constar els testimonis, s'anotaven els fiadors. Els documents són redactats seguits, però la data apareix a l'esquerra i marcada amb un calderó. En els documents la ferma és representa per dues línies obliqües i també hi han anotacions que indiquen si el document es va acabar fent o no.

Làmina-5. Quadern de l'any 1227 amb inscripció de préstecs de jueus.

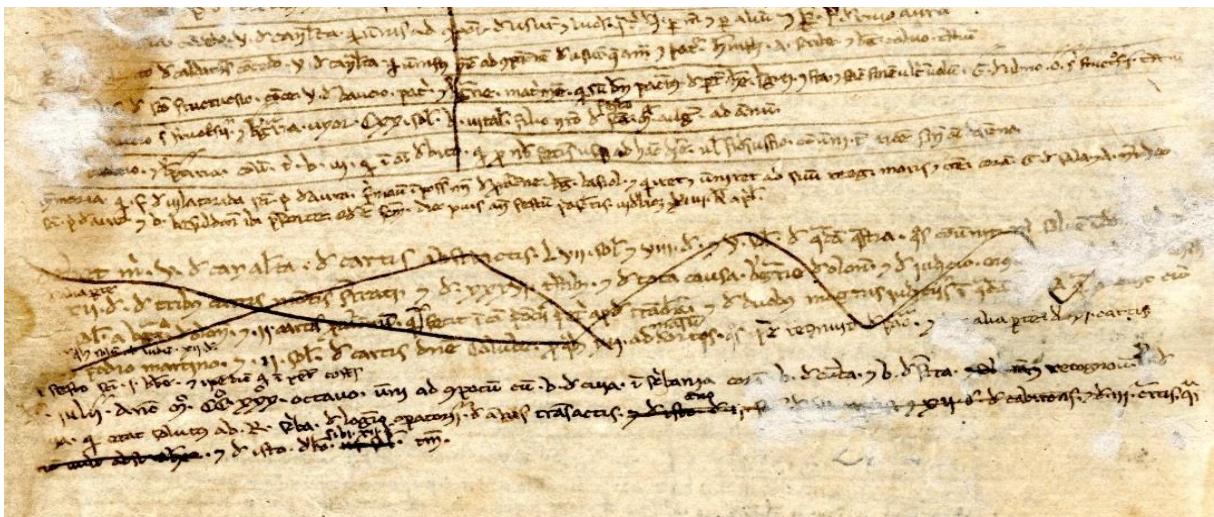
Als manuals del notari Ramon de Sala ja trobarem consolidats un seguit d'elements formals: l'inici de l'any ja es marca de forma més destacada per situar els documents, com el que reproduïm, les dates deixen ja d'escriure's a la dreta i passen a l'esquerra amb calderó i marcant amb una línia els documents fets en aquesta data. Cada document queda marcat per

una línia divisòria i en aquest hi podem veure que s'hi fan correccions abans de la redacció. Cal destacar que al marge esquerra es deixa un espai en el qual es poden fer petites anotacions i que amb el temps s'anirà fent més gran. Els documents comencen amb el nom del peticionari que amb el temps sobresortirà al marge dret per localitzar més fàcilment. Al final del document s'anoten els testimonis i la seva ferma

Làmina-6. Fragment manual 1238-1239 de Ramon de Sala. Detall inicis de l'any 1238.

En aquest mateix fragment, després d'acabar les anotacions i aprofitant un espai en blanc, hi trobem indicacions sobre l'administració de l'escrivania. Al darrer paràgraf consta el preu cobrat per l'elaboració de diferents documents per part de Ramon de Sala i la indicació dels diners que es pagaven per l'arrendament del local que servia com escrivania.

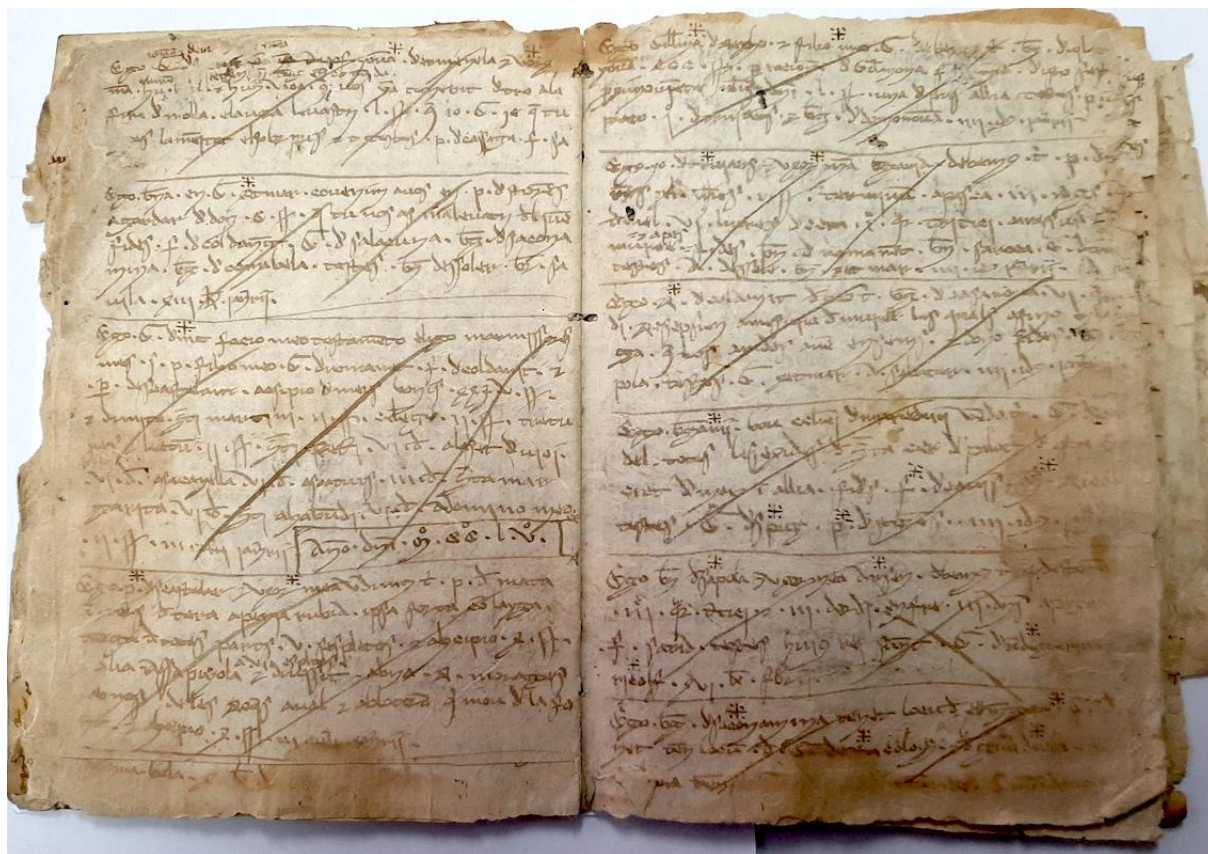
Làmina-7. Fragment manual 1238-1239 de Ramon de Sala detalls pagaments administració.

Tots els exemples que hem comentat fins ara són fragments, molts d'ells conservats a l'Arxiu de la Seu de Manresa al lligall ASM 8. Però el primer manual més antic conservat a l'Arxiu

Històric de Protocols de Manresa (AHPM) és dels anys 1251-1254 (AHPM 4008) del notari Ramon de Sala, conservant-se un sol quadern format per trenta-dos bifolis i que estaria unit al fragment de manual AHPM 4009 de les mateixes dates. Aquest darrer està indicat a la portada amb lletres del temps de Jaume d'Artes *"Quintus liber Raimundus de Sala"*. Del mateix notari es conserven uns manuals en quart amb documents dels anys 1253-1267 (AHCM m-1) que Rafel Ginebra considera que es tracta d'un esberrany perquè utilitza un pergamí reutilitzat cosit amb tires de pergamí i que el final del segon quadern està en blanc. Aquest caràcter d'esberrany l'hauríem de posar en relació amb una altra de les troballes que hem realitzat dins la documentació de la vegueria. Es tracta d'un quadern que utilitza un manuscrit del segle X com a cobertes i conté esberranys de documents entre l'any 1252 fins 1254 d'una forma desordenada, amb diferents orientacions i alguns trossos arrencats. La tipologia en quart i aquestes característiques fan que l'haguem de considerar un esberrany, tot i que conté les fermes dels documents i alguns documents estan escrits en català.

Del període de Ramon de Sala podem documentar el fenomen de fragmentació de manuscrits que procedien de Santa Maria de Manresa que estaven fora d'ús i que van ser reutilitzats com a tapes de pergamí dels manuals notariais com va estudiar Jesús Alturo de les tapes del manual AHCM 3 i que corresponien a un glossari del segle X (Alturo, 2011). Però més que pels manuals, aquests fragments de manuscrits es van utilitzar com a tapes dels esberranys d'actes com el que hem pogut localitzar al fons de la vegueria del ASM. Aquest exemplar posa en qüestió sobre si es duïen sistemàticament aquests registres o bé quedaven en aquests quaderns tant precaris. A més hi ha una part dels documents que estan redactats en català, la majoria deutoris.

Aquest manual està format per tres quaderns cosits i alguns d'ells arrencats, adonant-nos que es tracta d'un esberrany. Sobte que la major part dels documents estan redactats en català enmig d'altres en llatí. El fet que siguin en català no impedeix que a l'hora de la redacció final es fes en llatí. Aquest aspecte, però, és una qüestió que no ens queda clara ja que hi han alguns altres manuals del període amb textos en català. Els documents estan fermats i de fet devien ser l'únic testimoni de la redacció com "imbreviamentis" d'aquests documents i que per aquest motiu es van conservà. Estan escrits sota l'autoritat del notari Ramon de Sala i poden ser escrits per qualsevol dels escrivans que actuaven en aquest moment a l'escrivania.

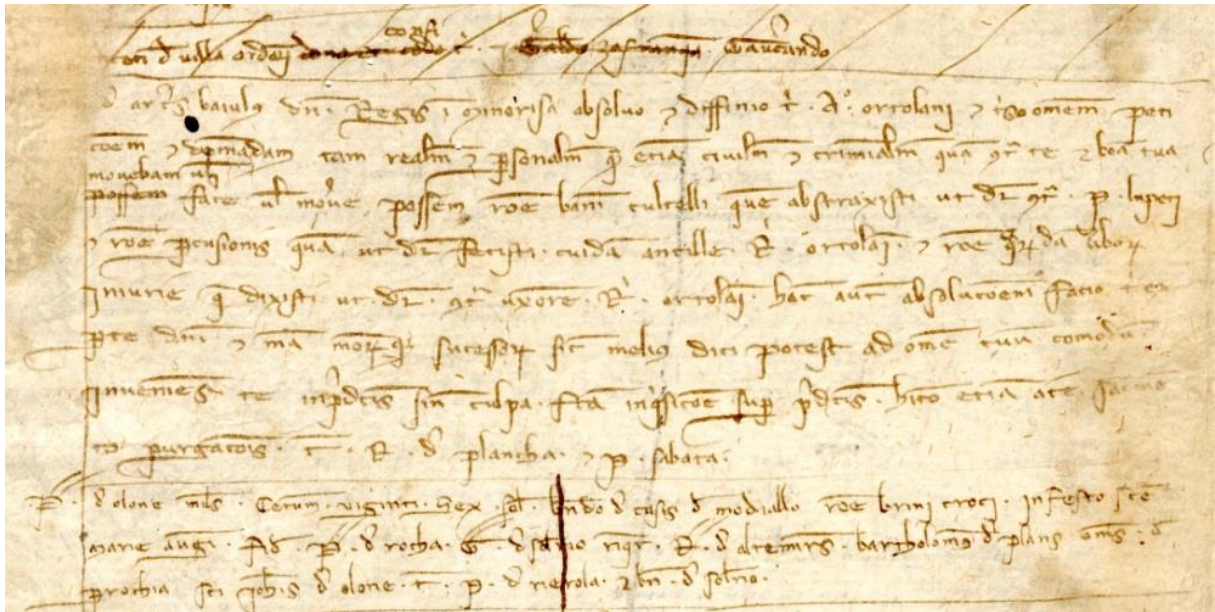

Làmina-8. Quadern d'esborranys de Ramon de Sala 1252-1255 amb documents escrits en català.

L'ús del català el trobem en dos altres manuals notariais conservats: un del període de Ramon de Sala (1268-1270) i l'altre dels manuals escrits per Guillem d'Arters (1271-1272). Quan Rafel Ginebra va estudiar els elements formals d'aquests manuals notariais, va proposar que el manual que era atribuït al notari Ramon de Sala s'hauria de considerar del notari Guillem d'Artés, a partir del criteri que seria només aquest darrer notari el qui redactaria documents en català. Aquests dos quaderns en quart ens mostrarien que ja hi havia en aquest moment la redacció en dos moments i amb tipologies diferents. La primera anotació o "imbreviamentí" serien redactats el aquests quaderns i després es passarien al manual notarial. Si no es feia aquesta còpia al registre per la raó que fos, s'annexaven al manual les cèdules on constava la ferma. L'ús d'aquest tipus de quaderns devia desaparèixer un cop eren anotades al manual i els que s'han conservat pot respondre a que van ser documents que no se'n va fer còpia.

Amb l'arribada de Pere de Grevalosa veiem com s'introdueixen canvis en l'elaboració dels manuals notariais: els documents es redacten només en llatí, s'estableix un enquadrament de la caixa d'escriptura en tots els manuals i amb el redactat dels documents més extens. El nom del peticionari amb que comença cada document està escrit normalment fora de la línia esquerra, junt amb l'espai que es deixa en blanc per les notes marginals. Apareix una indicació

amb calderons resseguits i envoltats per una línia de punts el dijous de cada setmana. Aquesta característica la mantindran els notaris posteriors, sobretot Jaume d'Arters, com un element distintiu propi d'aquesta escrivania.

Làmina-9 Fragment manual 1282 de Pere de Grevalosa amb documents de la batllia.

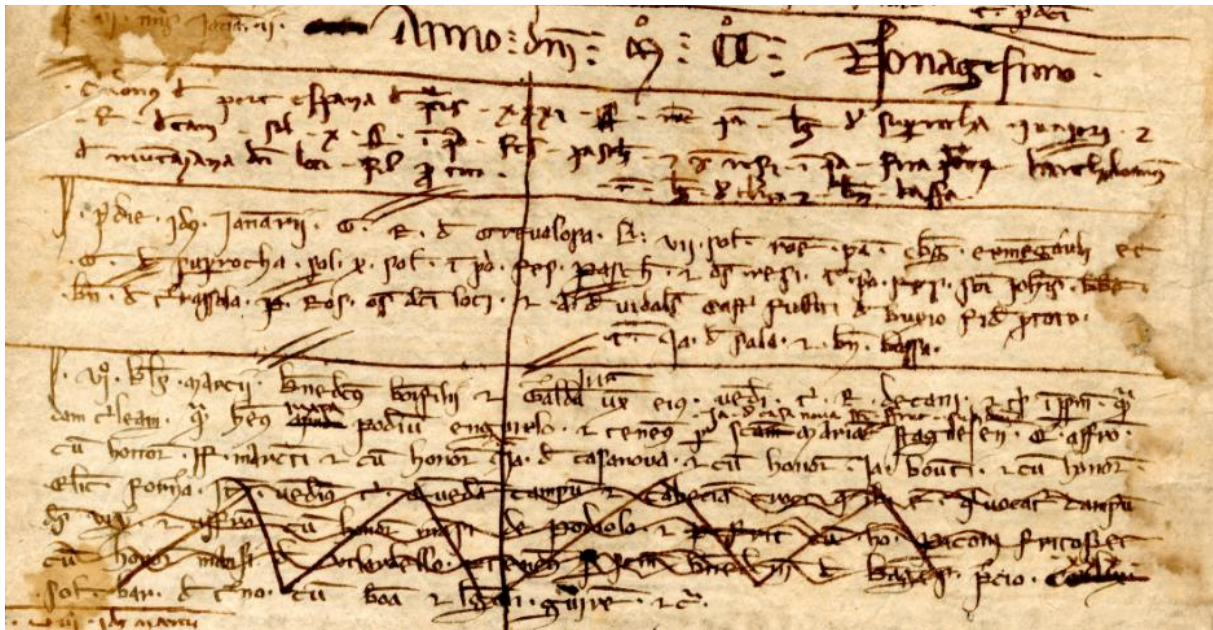
5. Jaume d'Arters i la seva gestió

Els estudis clàssics sobre el notariat a Manresa han destacat la figura de Jaume d'Arters com el notari que va gaudir de major prestigi i que va contribuir a organitzar d'una forma pròpia l'escrivania manresana. Marc Torras va fer un breu retrat de la seva personalitat i del prestigi que va assolir durant la seva vida, manifestat en dos elements que li van donar una imatge poc comuna de notari (Torras, 1997). En primer lloc consta la commemoració de la seva mort a tots els manuals que estaven oberts l'any 1347, com un reconeixement a la seva tasca a l'escrivania manresana. Per altra banda a la seva tomba, inicialment situada al convent dels dominics de Manresa i, actualment, situada a la basílica de Santa Maria de Manresa s'hi remarca en l'escultura la figura d'un escriptor. Aquesta visió de prestigi oculta, però, les dificultats que va tenir Jaume d'Arters per consolidar la seva activitat notarial degut al judici al qual va estar sotmès, acusat de males pràctiques i amb la suspensió durant alguns anys de la seva activitat notarial.

Jaume d'Arters va iniciar la seva activitat a l'escrivania manresana com a escriptor a les ordres de Pere de Grevalosa i va viure en primera persona la conflictivitat que va afectar a l'escrivania després de la derogació del nomenament com a notari de Pere de Grevalosa l'any 1283. D'ençà d'aquesta època ells dos van quedar enemistats, tal com testimonia la denúncia i posterior judici a que va estar sotmès Jaume d'Arters. Juntament amb Pere de Sabata, també escriptor de Pere de Grevalosa, va mantenir l'activitat en nom de mestre Pere entre els anys 1283-1286 i va viure el procés entre el paborde i Bernat de Sala que no es va resoldre fins el 1290. Entre 1286 i 1290 Jaume d'Arters va assumir a la pràctica la direcció de l'escrivania com ens ho indica un document datat el mateix dia de la concessió que en feia el paborde, el 27 de gener de 1291. En aquest document el paborde reconeix i legitima l'activitat que Jaume d'Arters havia fet per l'escrivania i que dona valor a tota la documentació generada durant aquest període (ASM XIII-25). Fins que legalment no es va confirmar la sentència contra Bernat de Sala no podia rebre la concessió de l'escrivania. El segon element per sustentar aquest argument és que en les condicions del seu nomenament es fa referència als diners que Jaume d'Arters ha pagat al paborde per fer front a les despeses judicials generades en el procés contra Bernat de Sala.

Així, doncs, el fet de ser nomenat notari estava avalat per la seva profunda implicació amb l'escrivania manresana i el coneixement de la situació crítica per la qual havia passat. Jaume d'Arters va suplir aquestes dificultats mantenint el funcionament regular de l'escrivania que havia iniciat Pere de Grevalosa i aprofundint en la creixent especialització que, segurament

ell mateix, havia iniciat l'any 1288, amb la creació del sistema de llibres particulars, per tal de fidelitzar a les principals famílies de la burgesia manresana en el nou funcionament de l'escrivania. Durant aquest període Jaume d'Arters crearà la tipologia dels llibres de particulars i famílies, essent el primer exemple conservat el de Berenguer de Sobrerroca del qual en disposem d'un quadern conservat a l'ASM.

Làmina-10 Fragment del llibre particular de Berenguer de Sobrerroca. 1288-1291. Mesos gener-març.

5.1 Establiment vitalici de l'escrivania

L'any 1290 marca el punt final de la crisi a la qual va estar sotmesa l'escrivania amb la condemna de Bernat de Sala que van posar al paborde de Manresa, Dalmau de Solà, en la necessitat de fer valdre els seus drets i fer un nou establiment de l'escrivania, recaient aquesta en la persona de Jaume d'Arters. Es tracta d'un establiment vitalici fet el 27 de gener de 1291 en què el paborde, que té el domini eminent de l'escrivania, concedeix el domini útil durant la seva vida a Jaume d'Arters i se n'especificuen les condicions concretes (ASM XIII-24). En l'establiment hi trobem totes les condicions del nomenament d'altres notaris i fet pel paborde, que actua amb el consentiment de la comunitat: el compromís de realitzar gratuïtament tots els documents que la comunitat canonical i el paborde tenien necessitat de produir dins la gestió del seu patrimoni. En el nou nomenament aquest punt es va veure concretat amb el recull sistemàtic i per escrit de les decisions capitulars i de l'administració del paborde en un registre propi que iniciarà la sèrie dels "Llibres del paborde". En aquests queden recollides les reunions de la comunitat i tots els actes administratius del paborde, constituint l'instrument

més vàlid per seguir el funcionament diari de la comunitat. Per altra banda s'hi assumeix l'elaboració de tota la documentació de la vila i parròquia de Manresa i de les cúries del veguer i batlle de Manresa. A més el paborde li reconeix el dret a vendre o establir l'escrivania a qui vulgui, amb la conformitat del paborde.

S'estableix el pagament d'un cens anual de 150 sous repartits en dos pagaments per Nadal i el 15 d'agost. El contracte precisa el procediment que s'ha de seguir quan no es produeixi el pagament, marcant els terminis i les compensacions en cas d'incompliment. Aquestes disposicions s'entenen després dels problemes que va tenir el paborde amb el notari Bernat de Sala pel cobrament d'aquest cens i tots els perjudicis que això li va comportar. Per altra banda en el pagament de l'entrada per l'establiment que hem trobat en altres nomenaments es fa esment als diners que Jaume d'Arters ja ha donat al paborde per les despeses judicials i el compromís de mantenir la defensa i les costes judicials per aquesta activitat que no es donava per tancada. Jaume d'Arters posava com a garantia per assegurar aquests compromisos econòmics, tots els seus béns. Aquestes condicions ens permeten veure que l'activitat processal de la monarquia contra el monopoli del paborde sobre l'escrivania manresana no havia cessat.

L'ofensiva reial va continuar reclamant l'escrivania de la cúria del veguer i el batlle en un procés que ha estat estudiat per Rafael Conde (ACA Processos de Cancilleria 4/2 (1294-1296)). El procurador reial considerava que en la concessió de l'escrivania, feta pel rei Alfons I el 1194 i confirmada per Jaume I l'any 1247 calia sobreentendre la del veguer. Plet on es posa de manifest l'exclusivitat última del poder reial en la concessió de l'escrivania del veguer. Davant aquest dret de regalia, el paborde de Manresa reclamarà el dret del costum: *cum consuetudo, inter alia, ut plene doctores notant, sense especificar els autors, sit talis virtutis et efficacie quod dat iurisdictionem et ius creandi notarios seu scriptores ad conficiendum scripturas publicas*. (Conde, 1988). En tot aquest procés el paborde va estar assistit per Jaume d'Arters i, com veurem, alguns arguments que si van emprar seran utilitzats més endavant per Jaume d'Arters quan se l'hagi suspès de les seves funcions per part del monarca.

Durant el primer període com a notari públic de Manresa, Jaume d'Arters va ser acusat de varies irregularitats i mala praxi notarial per Pere de Grevalosa i es va iniciar un procediment que comportà la seva inhabilitació temporal com havia succeït l'any 1285 amb Bernat de Sala. No hem fet una recerca exhaustiva en la documentació reial, però ho podem demostrar pel nomenament de l'any 1302 que farà el paborde de Manresa, amb el consentiment de Jaume d'Arters, de Guillem de Torres com a notari regent de l'escrivania (ASM XIV-3). Encara que

no consti explícitament en el document, es fa referència a la inhabilitació de Jaume d'Arters i als pactes del paborde i Jaume d'Arters per fer aquest sots-establiment de l'escrivania amb el dret de poder redactar llibres propis que hauran de ser retornats al paborde al final de la seva activitat. Disposem d'aquest establiment i dels manuals notariais que es van elaborar entre els anys 1302-1304. L'altra evidència són uns fragments de la interlocutòria de l'any 1309 en la que Jaume d'Arters defensa que la seva inhabilitació no era justa i calia declarar-la nul·la.

Tot i que Jaume d'Arters va ser inhabilitat temporalment, no va quedar abolit el seu dret sobre l'escrivania ja que el tenia per un títol legal i el paborde no li havia retirat la concessió. Per això, mentre es procedia al judici de tot l'afer, Jaume d'Arters va seguir controlant l'escrivania a través de regents que quedaven sota la seva direcció i amb els quals va establir les condicions econòmiques i pràctiques del seu exercici. Les condicions, segurament, no eren molt favorables perquè el paborde i Jaume d'Arters van haver de fer un nou nomenament de regent de l'escrivania en mans de l'escrivà Bonanat de Grau l'any 1313 (ASM XIV-184). Ja hem comentat que aquest nomenament va ser impugnat per una part de la comunitat canonical i va haver d'intervenir el bisbe de Vic Berenguer de Guàrdia amb la sentència que ja hem esmentat abans el que volem destacar és la forma com s'autentifica aquest document i que ens dona una idea clara de com estava organitzada l'escrivania de Manresa l'any 1313, descrivint com estava jerarquitzada l'*auctoritas*.

Francesc d'Olius, scriptoris jurati sub Bonanato de Gradu notario publico Minorise, qui mandatum predicti interfuit et hoc scribi fecit cum raso et emendato in XXVII linea. Signum de Bonanato de Gradu, notarius publici Minorise creati sub Jacobo de Arters, notario eiusdem per venerabilem prepositum Minorise qui hec firmat et claudit. (ASM XIV-25)

Hem intentat documentar com va acabar tot aquest afer de les acusacions contra Jaume d'Arters, però no hem trobat gaires dades, més posteriors al 1310. No consta hi hagués finalment sentència condemnatòria ja que Jaume d'Arters va continuar regint l'escrivania i establint als regents com Bonanat de Grau i d'altres. La conservació de tots aquests nomenaments que es troben a l'Arxiu de la Seu de Manresa en la col·lecció de pergamins, es va fer per poder documentar tota aquesta problemàtica que hem pogut refer. Les informacions posteriors sobre nomenaments de notaris s'han conservat en còpies dels manuals notariais i altres indicacions indirectes que ha recollit Marc Torras (Torras, 1993).

Malgrat això, algun dels notaris regents de l'escrivania manresana va ser objecte de denúncia de males pràctiques i d'una inquisició documentada per Ferrer Mallol (Ferrer, 1994). Així l'any 1318 van ser confiscades pel procurador de Catalunya, Bernat de Fonollar, unes escriptures

que deien que eren falses i que havien estat redactades per Arnau Ricolf, que regia l'escrivania de Manresa. El batlle de Manresa juntament amb el jurista Ramon Saera s'havien d'ocupar d'aclarir aquesta qüestió, igual com de la falsificació d'un llibre que formava part d'un procés criminal. La falsificació era atribuïda a Jaume Ricolf, acusat de voler perjudicar Pere de Grevalosa, a qui odiava (Reg. 245, f. 49v). Jaume Ricolf era un dels testimonis presentats l'any 1309 per part de Jaume d'Arters per la seva defensa. Sabem que Pere de Grevalosa va morir l'any 1317 i com van ser distribuïts tots els llibres de dret que tenia (Torras Cortina, 2004). Jaume d'Arters, tot i que la seva formació estava lligada a la pràctica dins l'escrivania de Manresa, tenia uns coneixements teòrics força importants que veurem que va utilitzar en els arguments de defensa davant les acusacions. També hem de dir que molts dels escrivans que treballaran a l'escrivania manresana sota el seu control tenien una formació jurídica important per exercir la seva activitat notarial

Jaume d'Arters, que al principi de la seva activitat tenia una responsabilitat més gran en el funcionament de l'escrivania amb el temps va quedar com supervisor. A la seva mort, el paborde seguint els suggeriments de la sentència del bisbe Berenguer de Guàrdia no farà cap més establiment vitalici de l'escrivania, sinó que només l'entregarà en arrendament a diferents notaris seguit funcionant com una escrivania de destret. Els notaris seran uns simples assalariats que no disposaran dels manuals que escriuen perquè seran propietat del paborde que en farà la gestió pertinent. Els canvis en l'organització del treball a l'escrivania i en la gestió documental van quedar consolidats fins a finals del segle XV (Masnou-Torner, 2008)

5.2 Judici contra Jaume d'Arters

La troballa d'aquests fragments del procés contra Jaume d'Arters dins el fons de vegueria conservat a l'ASM ens permet conèixer la problemàtica de la pràctica notarial a Manresa que fins aquest apartat hem contextualitzat. Són dos quaderns en un estat de conservació precari per les humitats i l'acció de paràsits, però que hem pogut transcriure. El primer està format per dotze folis en quart i conté l'interrogatori format per seixanta-cinc preguntes per investigar les acusacions contra Jaume d'Arters (Transcripció 1). El segon està format per dos quaderns en quart, cosits i formats per vint-i-nou folis, que contenen les diligències fetes els mesos de novembre i desembre de 1309 en l'apel·lació que va presentar Jaume d'Arters. No transcrivim tot el document sinó que n'exposem dos fragments que aporten moltes informacions significatives: la defensa de Jaume d'Arters i la posició del procurador reial, Ramon de Castellbell, contrari a l'apel·lació. (Transcripció 2). Volem dir que de tot l'afer en tenim un coneixement parcial i que haguéssim volgut localitzar més informació, però partim de la que

ens ha pervingut. Aquesta apel·lació respon a la interlocutòria donada pel jutge reial Guillem Ollomar per la qual s'inhabilitava a Jaume d'Arters per poder exercir com a notari a Manresa. El motiu de la seva inhabilitació és per la denúncia de Pere de Grevalosa sobre males pràctiques del notari Jaume d'Arters. Aquest procés d'apel·lació es va fer davant el jutge Berenguer de Cortils i va actuar com a procurador del rei Ramon de Castellbell, Berenguer de Serra actuarà com a procurador de Jaume d'Arters.

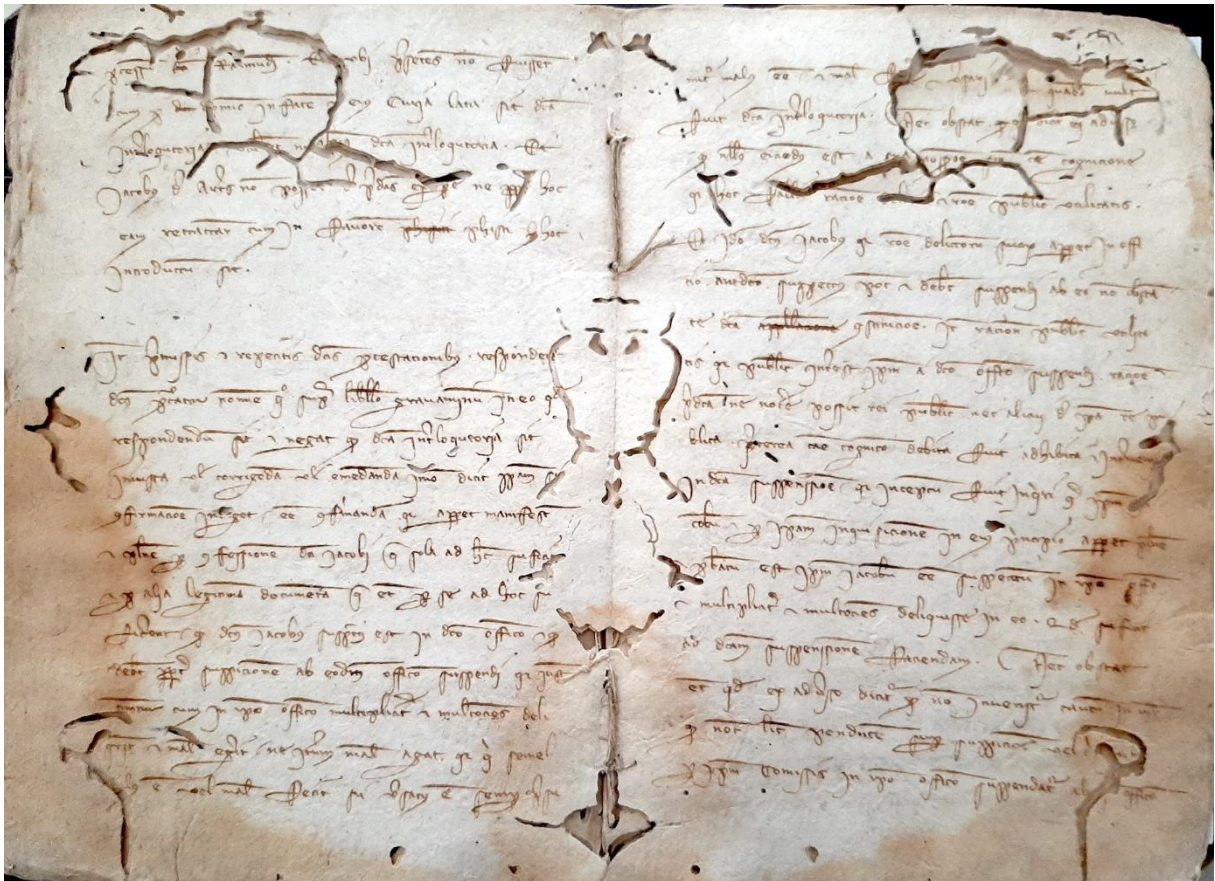
Concretament s'acusava a Jaume d'Arters de que quan marxava de Manresa durant cert temps, deixava als seus escrivans els pergamins on es redactarien els documents "in mundum" sense escriure i amb el seu "signum" notarial perquè els escrivans poguessin redactar i lliurar els documents als peticionaris durant la seva absència. També se'l denunciava per haver protocol·litzat un testament que es trobava consignat als registres notariais de mestre Pere i que contenia errors, qüestionant-se que es pogués fer aquesta pràctica. A més es posava en qüestió que en un deute no havia obtingut la ferma d'una de les persones implicades en el document i que aquest fet va ser motiu de conflicte. Es tracta de qüestions que afectaven a la credibilitat del notari i al seu paper com a garant de la "fides publica". Eren acusacions greus relacionades amb la pràctica notarial i que qüestionaven la seva validesa i idoneïtat. L'acusació venia de Pere de Grevalosa, que actuava com a jurista del rei i que coneixia perfectament el funcionament de l'escrivania manresana de la qual va establir-ne molts punts del seu funcionament abans de ser cessat l'any 1283.

Davant aquesta denúncia es va iniciar un procés contra Jaume d'Arters l'any 1303 va comportar la seva inhabilitació i un judici, que entorn l'any 1309 ja s'hauria pronunciat i que en aquests documents transcrits es trobaria en fase d'apel·lació. Jaume d'Arters prova de demostrar que les acusacions van ser fetes per odi i intenta justificar que tot allò perquè se l'acusava no era suficient per a desacreditar-lo.

Ex quibus et singulis predictus inter alia, dicit dictus Jacobus de Arters, que dicta pronunciatio [esse] et fuit nulla. Et si que apparet esse et fuit iniusta et in ea et in aliis predictis omnibus dictus venerabilis Guillelmonus Aulomari ipsum Jacobum gravavit non admitendo et non faciendo predictam ad iuris excusacionem et conservacionem dicti Jacobi faciendam et in pronunciando ut pronunciavit cum pacius debuisset contrarium pronunciare et dicere. Et sic petit dictus Jacobus dictam pronunciacionem et alia gravamina iamdicta corrigi demandari et revocari (ratllat penus) penitus et pronunciari et declarari bene appellatum extitisse per dictum Jacobum et male pronunciatum fuisse per dictum Guillelmonum Aulemari. Et in predictis procuratorem ac partem dominum regis et quem libet etiam alium sub [auctoritatem] in premissis vel eorum aliquo// sub condepmnari petit dictus Jacobus. (Apel·lació 1309, annex)

La primera part del judici, celebrat a Barcelona, es va sotmetre a un interrogatori amb seixanta-cinc preguntes a diversos testimonis. Es tracta d'un interrogatori on es demana quina havia estat la pràctica notarial dels anteriors notaris manresans, des de Ramon de Sala fins al nomenament de Jaume d'Arters. Hi ha un primer bloc de preguntes sobre el tema de les anomenades "cartas albas" i si aquesta pràctica es feia a altres notaries eclesiàstiques de Catalunya i a la cancelleria reial. S'indaga sobre les atribucions dels escrivans jurats i les funcions que tenien en la redacció dels documents. Es constata que l'àmbit territorial on exerceix les seves funcions supera els límits de la parròquia de Manresa. Després segueixen les preguntes sobre les altres acusacions respecte males pràctiques notariales com la publicació del testament de Bernat de Manresa, el debitori que mancava el consentiment de Ròmia, els errors en l'atribució de la propietat de determinats béns i sobre la recollida de les darreres voluntats per part de confessors. Finalment el darrer bloc de preguntes fa referència a la fama pública de que gaudia Jaume d'Arters i de les seves relacions conflictives amb Pere de Grevalosa i, també, amb Ramon de Castellbell, ambdós vinculats a tot el procés.

En el text, després de les preguntes hi ha la resposta que va donar Ramon de Castellbell, fet que ens proporciona saber quina era la posició del procurador del rei. Al final consta la llista dels testimonis que van respondre a l'interrogatori, però dels quals no en tenim les seves respostes. La majoria són membres de la burgesia manresana: Romeu de Casanova, Romeu Riculf, Jaume de Torres, Arnau Ricolf, Miquel Granoia, Ramon Boxó, Ramon de Morera, Pere d'Olzinelles i Pere Andreu. En aquests interrogatoris es fa constar que Jaume d'Arters no es va presentar i que va demanar que es continuessin a Manresa les actuacions judicials, perquè era allà on ell disposava de més recursos per poder defensar els seus arguments. Creiem que es tractava dels mateixos manuals notariales i per mostrar que la seva activitat notarial era conforme a les normatives.

Làmina-11 Fragment del procés a Jaume d'Arters de l'any 1309. ASM Vegueria, processos.

El segon quadern conservat recull l'estada a Manresa durant el mes de novembre de l'any 1309, després que el rei va nomenar com a procurador seu a Ramon de Castellbell. El quadern copia el document del rei expedit per la cancelleria on es fa aquest nomenament i recull totes les actuacions fetes en aquest període a Manresa. La part més significativa correspon a l'argumentari fet per Jaume d'Arters en la seva defensa davant de les acusacions i que ens dona informacions rellevants sobre la pràctica notarial.

Aquestes acusacions seran contestades pel mateix Jaume d'Arters argumentant que l'acusació sobre les "cartas albas" era una pràctica consuetudinària a la mateixa escrivania i que havien practicat els seus antecessors entre els quals es trobava Pere de Grevalosa, i que, a més, es practicava a altres cancelleries i escrivanies eclesiàstiques. Es tracta de l'afer de les "cartas albas" i que en moltes notaries es resolien amb el nomenament d'escrivans jurats, autoritzats pel notari per expedir els documents en pública forma. Hi ha una reflexió sobre les funcions dels escriptes jurats a les escrivanies i la capacitat que reben dels notaris per actuar en la redacció i la gestió de la redacció dels documents. Pel que fa als problemes generats pels errors del testament de Bernat de Manresa, Jaume d'Arters fa referència a que

va ser protocol·litzat a partir de les notes que hi havia en el registre de mestre Pere i que havia redactat Pere de Sabata, seguint les anotacions que hi havia en el registre i que van ser validades pel mateix notari.

La legislació sobre el notariat regulava la redacció del document notarial, centrant-se en el document i la seva correcta redacció. El document havia de ser redactat segons les formalitats previstes a la doctrina i segons va jurar el notari. El notari ha d'evitar el frau i no ometre en el document els elements substancials del contracte: nom dels intervinents, preu, quantitat de coses objectes del contracte, la data, cal salvar qualsevol incorrecció, interlineat o rasura en el text amb una nota en la subscripció. Per això el notari ha de vetllar per evitar qualsevol frau i per tot allò que el pogués originar. Calia prendre el consentiment de les parts amb la ferma i que les notes que quedaven consignades en el registre eren correctes per poder expedir el document amb totes les garanties, evitant perjudicis pels que els demanaven.

Jaume d'Arters va voler sustentar els seus arguments citant diverses lleis i capítols dels glossadors bolonyesos sobre el notariat. Les cites, però, no les hem pogut transcriure amb correcció, perquè no queda clar com són citades, sovint esmentant els capítols dins els quals es trobava el que volia argumentar i citant llibres i capítols. Tant sols hem pogut identificar la decretal de Gregori X *Cum P. Tabellio* que fa referència a l'expedició d'un document a partir de la nota d'un notari difunt. Com a dada interessant hi trobem la cita d'una obra feta per un eclesiàstic, però que va recollir la doctrina dels glossadors de Bolonya es tracta de l'obra de Guillem Durand: *Speculum iudiciale*. Obra compilada l'any 1271 i revisada els anys 1286 i 1291 en la que hi ha una explicació general dels procediments civils, penals i canònics així com referències respecte als contractes. Es tracta d'una gran enciclopèdia de dret romà i de lleis canòniques que es distingeix per la seva claredat, mètode i sentit pràctic. L'any 1306 el cardenal Berenguer en va fer una taula resum (*Inventorium*). El fet que siguin obres contemporànies a Jaume d'Arters testimonien que aquest estava al dia en la bibliografia professional. També parla de la pràctica notarial a Narbona i a Florència, testimoniant que les coneixia i que, a manca d'estudis més aprofundits, podia haver-se'n inspirat en les decisions de gestió de l'escrivania que va aplicar a Manresa.

Després hi trobem els arguments de Ramon de Castellbell que no considera prou vàlides les raons exculpatories de Jaume d'Arters per tornar a habilitar-lo en la pràctica notarial, considerant que, demostrats aquests mals procediments, no es podia mantenir a una persona amb aquesta mala fama davant d'una escrivania pública:

Salvo et protestato per Raimundum de Castropulcro, procuratorem domni Infantis, quod non intendit consentire appellacio facta per Jacobum de Arters posse possessionis de iure, nec que valeat eius admissio cum facta sit contra ius et publicam voluntatem, quod dampnum et periculum publicum est: que notario, maxime in loco in quo non sit nisi unus, qui suspectus sit in officio, in ipso officia sustineatur et quod iura prohibent ne notario in ipso officio aliquid comisisse inveniatur. (Apel·lació 1309, annex)

Aquesta imatge negativa dels notaris la trobem en la tradició popular i en l'obra d'Eiximenis (1330-1409) *Regiment de la cosa pública*, el capítol nou dedicat als notaris, encapçalat pel títol “*Com deuen haver pocs notaris e bons*”, ens parla de les virtuts que ha de tenir el notari, però també de la documentació notarial:

Ofici d'escrivà requer hom de gran consciència, en quant ab una plomada de tinta pot hom llevar o baixar, perdre o guanyar. Per tal diu lo exemple: “No hi ha pijor colp que de plomada”. Com, doncs, los hòmens de consciència sien pocs, segueix-se que a pocs deu ésser comanat aital ofici. (Francesc Eiximenis, 1927, pp. 156-158).

L'argument bàsic de Jaume d'Arters era que el denunciant Pere de Grevalosa ho feia de mala fe, per odi, i demanava se'l tornés a habilitar. L'any 1311 el rei Jaume va tornar a reconèixer l'activitat de les notaries eclesiàstiques confirmant les decisions de la cort de 1283 i que van significar l'abandó de l'actitud bel·ligerant contra aquestes escrivanies. No tenim constància en quin moment es va rehabilitar a Jaume d'Arters, però a partir de 1313 amb l'establiment de Bonanat de Grau veiem com va quedar estructurada l'escrivania i les previsions dictades pel bisbe de Vic que afectaven al l'organització interna de l'escrivania confirmant les condicions de l'establiment de l'escrivania fins a la mort de Jaume d'Arters que s'esdevingué l'any 1347.

5.3 Consolidació d'una pràctica notarial

Jaume d'Arters es fa càrrec de la direcció de l'escrivania de Manresa en un moment d'increment de l'activitat notarial i amb una capacitat limitada a l'hora d'assumir el monopoli sobre tota l'activitat notarial a la ciutat. És aquesta situació la que va portar-lo a adoptar un nou sistema en la gestió de la documentació notarial, que tindria com a finalitat poder assumir aquest augment de l'activitat i tenir un control molt més segur de tot el procediment. Ja hem esmentat que Jaume d'Arters va assumir l'escrivania l'any 1291, però que de fet ja actuava des d'abans en el període del conflicte entre el paborde contra Pere de Grevalosa i Bernat de

Sala. Així es va establir el sistema en una situació de descontrol documental i degut a la necessitat de poder controlar l'elaboració de documents, portant una especialització cada cop més creixent de la documentació, des del punt de vista del que avui diríem de la gestió documental de tot el procediment, i amb l'organització dels documents notariais d'una forma més funcional i d'acord amb les necessitats dels peticionaris. A més Jaume d'Arters va assumir l'evolució que es va produir en la pràctica notarial, que va reglamentar sobre la redacció d'un segon registre dels documents i que era la base prèvia a la redacció del document original, fent més exigent el treball que havien de fer a les escriptories.

La única disposició de certa amplitud havia estat l'ordinació de Ramon de Besalú i en el formulari lliurat als encarregats d'atorgar les notaries parroquials als seus rectors dins l'anomenat "Projecte Besalú". En l'ordinació es disposava que els notaris *habeant memoriale sive capibrevium suum in quo inserant omnes notulas scripturarum publicarum quas confecerint*, alhora que recull la prohibició de rebre les fermes *in manu nec in cedulis [papiri set] recipiatur nota in libro memoriali ne aliquid tractu temporis oblivione forte [vel necg]liger om[tittatur] vel aliter scribatur seu [addatur quam manda]tum sit et firmatum*. (Cantarell-Comas, 2011). L'obligació de fer registres apareix puntualment en algun nomenament de notari de l'any 1279 com en el cas de Pere de Ribalta, notari de Barcelona: *et de eis facias capibrevium notularum ut longius memorie comendentur* (ACA reg 44 f. 140v) o en la concessió d'una escriptoria com la de Torruella de Montgrí l'any 1287 *faciatis capibrevia ad habendam eterne rei memoriam* (ACA reg 75, f. 21)

Sabem que Jaume d'Arters va treballar actuant com a escriptà jurat abans de la concessió de l'escriptoria l'any 1291, quan va assolir la plenitud de poders, però el paborde va reconèixer que ja havia actuat abans quan després del cessament de Pere de Grevalosa l'any 1283 i durant el període en que es va sotmetre a judici a Bernat de Sala entre els anys 1285 i 1290 quan va ser condemnat. Creiem que el continuador dels llibres de Pere de Grevalosa va ser Jaume d'Arters almenys com escriptà i que ja es va iniciar llavors un procés de progressiva especialització donat que l'any 1283 es van obrir dos manuals comuns que aplegaven documents amb autoritzacions diferenciades. Es tracta del AHPM 4016 (1283-1286) on hi ha escasses anotacions i són fetes pel notari mestre Pere per autoritat reial i del AHPM 4017 (1283-1286)

Un segon element de la funció arxivística lligada a l'organització de l'arxiu és el sistema d'identificació. Jaume d'Arters, quan va assumir l'escriptoria l'any 1291, va aprofitar per

numerar a les portades els manuals dels seus antecessors, fet que ens permet conèixer la quantitat de registres de cada notari i saber els que s'han perdut. Aquests van començar amb els del notari Ramon de Sala on un fragment dels anys 1251-1254 consta com a "Liber quintus" (AHPM 4009). Així entre els anys 1225 i 1250 es van confeccionar quatre manuals, alguns dels quals són els fragments conservats. Del notari Guillem d'Artés es conserva el "secundus liber Guillelmi" dels anys 1271-1272, desconeixent si en van existir de posteriors, donat que es pot observar un buit important entre els anys 1274 a 1277. Pel que fa al moment de l'existència dels dos notaris, a partir de 1278, consta el "Primus liber Bernardi Sala". Cal dir que els manuals de Bernat de Sala són molt fragmentaris i aquesta situació pot ser explicada per un document en que es van restituir part dels manuals que van quedar segrestats i retornats pel veguer. Aquesta informació la trobem al "Tertius liber Petri de Grevalosa" (AHPM 4012), el 25 de juliol de 1281 en que Arnau d'Om, jurisperit de Manresa i en nom de Ramon d'Archs lliurava a Bernat de Sala tres protocols notariais que ell havia escrit i que estaven custodiats en un sac lligat i segellat, els quals assegura que van ser escrits per ell en tant que notari públic (Torras Cortina, 2004).

Els manuals de Pere de Grevalosa s'inicien amb el seu "Primus liber Petri" dels anys 1278-1280. L'activitat de Pere va ser més intensa i es conserva el segon, tercer i cinquè fins l'any 1283 en el moment de la seva renúncia. Pel que fa al quart han de ser uns fragments conservats, però s'ha perdut l'inici. Recordem la nostra hipòtesi que va ser Pere de Grevalosa qui va començar a introduir les reformes en la gestió documental dins l'escrivania i que seran consolidades per Jaume d'Arters.

Quan Jaume d'Artés va iniciar els seus manuals, aquests van anar-se numerant de forma continuada. El primer s'anomena *Capibrevium Iacobi de Arters* i els documents comencen el 27 de gener de 1291 data del seu nomenament oficial i en que es reconeixia el treball fet amb anterioritat. A partir del tercer manual els llibres són tancats per poder controlar fins on arriba i quan s'ha obert un altre llibre. Al manual desé de l'any 1300 (ASM-21) hi trobem la següent indicació: *Explicit decimus liber Jacobi de Arters, notarii Minorise. Incipit undecimus et sequens liber eiusdem notarii Anno Domini millesimo trecentesimo, sexto kalendas marcii.*

Jaume d'Arters manté amb precisió els mateixos elements formals anteriors perquè ell ja actuava com escrivà jurat i els tenia ben assumits. Retorna a l'organització dels quaderns amb mes de vint bifolis que donen una major consistència als manuals notariais. Es tracta de manuals de format foli, els documents estan separats per línies i sempre comencen directament pel nom de la part actuant. Tot i que hi ha algunes rectificacions en els documents

en general la seva redacció és molt pulcre, mantenint sempre l'ordre cronològic i emmarcant les dates amb calderons entre els quals es destaquen les dates que cauen en dijous. Als manuals s'hi poden trobar documents solts, intercalats i que supleixen als documents que no s'han anotat al volum perquè contenen les fermes i estan barrats. Les notes de gestió sobre els documents normalment estan anotades al marge esquerra o també al final del document. Les més corrents són per fer dos documents ("et sint due"), indicar a qui s'ha de lliurar el document ("detur x", "tradatur", "detur") i s'hi ha alguna modificació ("non ponatur in hoc instrumento ...").

S'establirà una diferenciació en els volums, continuant la distinció entre els "manuals comuns", on trobarem tot tipus de tipologies documentals, i la sèrie de manuals de capítols matrimonials i testaments que ja va iniciar Pere de Grevalosa. Jaume d'Arters també va iniciar la còpia en les registres de tota la documentació realitzada pel paborde i per la comunitat de Santa Maria de Manresa, que ja realitzava però que no quedava registrada, iniciant la sèrie dels anomenats "llibres del paborde". El primer volum conservat recull documents de 1291 fins a 1313; és un volum numerat amb xifres romanes i segueixen les mateixes pautes que la resta de manuals notariais. Jaume d'Arters reprèn els llibres exclusius amb documents de la comunitat jueva de Manresa des de l'any 1294 fins al 1302 (AHPM J-1): *Primus liber iudeorum Minorisae*.

Jaume d'Arters crearà manuals propis d'altres institucions religioses i, sobretot, dels gremis existents a la ciutat. Aquest tipus de llibres seran molt útils a aquestes institucions per a la seva gestió com es demostra per la seva continuïtat fins al segle XV. Jaume d'Arters desenvoluparà els llibres propis de particulars i famílies manresanes utilitzats per a l'administració de determinades companyies comercials, fent que l'activitat notarial es posi al servei dels particulars i les empreses familiars de la burgesia, fidelitzant-les amb aquest servei. (Masnou-Torner, 2008). Abans de l'any 1300 Jaume d'Arters tenia oberts ja set manuals de particulars, molts dels quals van seguir funcionant fins a mitjans del segle XIV. La seva característica era que eren llibres oberts i que les anotacions es feien quan el titular volia, fet que fa que d'una anotació a la següent poguessin passar mesos. En alguns quan van deixar d'utilitzar-se van quedar molts folis en blanc.

Aquesta manera de funcionar de l'escripcia de Manresa implicava la disposició de molta matèria primera en paper, i això suposava una inversió molt gran. No és aquest el lloc d'aprofundir aquest punt, però creiem que la clau era que la canònica de Santa Maria de Manresa tenia un control molt important de diverses tipologies de molins al llarg del riu

Cardener. També tenia dominis a la zona de Piera i Pierola, al riu Anoia, on hi hagué una important activitat de molins paperers i que pot explicar aquest fenomen tan excepcional de l'escrivania manresana. Per altra banda i pel que fa al tema de la provisió de pergami per a la confecció dels originals hem de constatar que Manresa va tenir una important activitat adobera. No ens ha d'estranyar que el primer gremi que va comptar amb llibres propis fos el dels cuireters, del qual només en disposem d'un fragment dels anys 1292-1296 (ASM-18).

A part d'aquesta documentació també es cuidava, com ja hem esmentat, de l'escrivania del veguer i del batlle i, a partir del 1315, de la documentació municipal. Això explica que Jaume d'Arters va necessitar tenir organitzada l'escrivania com una veritable administració, amb molt personal i amb una organització del treball que funcionés, per evitar errors que poguessin anar-hi en contra. El judici promogut per Pere de Grevalosa tenia com objectiu anorrear aquest monopoli i introduir a Manresa altres notaris que poguessin trencar-lo. La documentació, doncs, no era propietat del notari sinó de l'escrivania com queda ben clar en l'establiment que va fer Jaume d'Arters al notari Guillem de Torres, al qual li va permetre de tenir llibres propis, però amb la condició que quan acabés el seu treball aquests havien de ser entregats al paborde (ASM XIV-3). Guillem de Torres va exercir la seva activitat entre els anys 1302-1304 i se li va permetre tenir en el seu poder els protocols i tots els documents amb obligació de restituir-los al final de la seva activitat.

Aitals condicions es van mantenir en posteriors establiments fets per Jaume d'Arters, així el 14 d'abril de 1317 el paborde, atès que Jaume d'Arters no donava a l'abast amb la feina de l'escrivania va establir a Bernat Belic, notari de Barcelona, com a notari auxiliar del titular amb la condició que quan deixés d'actuar hauria de tornar al paborde els protocols i originals. (Torras, 1993). L'any 1326 entren dos notaris auxiliars a l'escrivania, Bonanat de Grau i Francesc d'Olius, els quals no tindran llibres propis sinó que les còpies de tots els documents que validen quedaren en els registres començats per Jaume d'Arters i en continuïtat amb les sèries establertes.

Aquesta major estructuració va coincidir amb l'aparició de normatives diocesanes sobre la forma d'organitzar el treball de les escrivanies eclesiàstiques (Ginebra, 2000). Així al sínode de Lleida de l'any 1323, el bisbe Ponç de Vilamur, va decretar que els rectors havien de rebre els documents públics per ells i els seus substituïts i conservar els protocols d'aquests documents a l'església sense poder-los treure. Establia que no es podia delegar la facultat de notari a aquell que no fos competent i que no hagués prestat jurament davant del rector o del

vicari d'actuar fidelment. Demanava que de tots els documents *antequam redigantur in mundum*, se'n retinguin *protocolla seu memorialia* redactats en llibres o en quaderns, però no en cèdules. Aquests llibres s'havien de guardar en caixes tancades. A més exposava el problema habitual pel que molts vicaris que arrendaven els rèdits d'escrivanies, quan acabaven l'arrendament s'enduien els protocols o memorials amb l'excusa dels salaris que se'ls devien per a poder fer les còpies, de manera que aquells per qui van fer els documents ja no els podien trobar a l'església corresponent, amb perjudici dels afectats com del rector o vicari regents de la parròquia. Aquesta normativa descriu amb força precisió els problemes que hi havia en altres escrivanies, però que en el cas de la de Manresa estaven resolts per l'alt grau de centralització i control exercit pel paborde i el notari Jaume d'Arters. Aquest va gaudir del regiment de l'escrivania durant tota la seva vida, cinquanta-sis anys en total que van condicionar el funcionament d'aquesta escrivania amb unes característiques pròpies.

L'any 1348, al sínode de Vic convocat pel bisbe Hug de Fonollet, es va establir una constitució dedica als procediments notariais, essent un interessant precursora a la constitució *Ad occurrendum desidiae* promulgada per les corts de Perpinyà de 1351 (Ginebra,2000). Preocupats per les irregularitats i negligències en els documents notariais i els perills que se'n deriven pel fet que les notes dels contractes es reben en cèdules, s'estableix que cada rector el que rebi en cèdules ho ha de passar *in libro notularum* abans de deu dies. A més que de cap cèdula no se'n pot fer document públic si no hi consten els testimonis i la data posats per la mà del que regeix la notaria o l'escrivà jurat. També es mana que fins que les cèdules no estiguin passades al llibre de notes es guardin en una caixa o lloc tancat amb clau la qual ha de tenir permanentment el regent de l'escrivania. Si en la cèdula hi hagués un testament clos i segellat, que es posi en la mateixa caixa i es tingui tancat amb clau fins al termini ordenat per l'atorgant de testament. Els esmentats deu dies comencen en el moment en que el negoci de que es tracta és en estat que permeti fer-ne document públic (Ginebra, 2000). Hug de Fonollet va ser bisbe de Vic 1346-1348, quan va ser promocionat a València, havia estat canceller del rei Pere III fins l'any 1347 i formava part del seguici reial. L'obligació d'enregistrar els documents en els *libri notularum* i el rebuig a les cèdules en l'àmbit civil ja es va remarcar l'any 1283 en els efectes derivats de l'inici de l'aplicació del "projecte Besalú" en què es prescriu que no es rebi nota de cap contracte en mà ni en cèdules de paper sinó només en el *libro memoriali*.

A partir de l'any 1351 es produirà una nova normativa que va afectar a la documentació notarial quan a les corts de Perpinyà d'aquest any es va establir que als manuals notariais

s'haguessin de copiar els documents tal i com eren entregats als peticionaris, desenvolupant totes les fórmules del document. En la pràctica era tenir una còpia exacta del document expedit i que en cas de haver d'elaborar còpies posteriors no hi hagués cap mena de dubte de com es va redactar l'original. Aquesta disposició va resultar problemàtica perquè això incrementava la feina dels notaris, molts dels quals només anotaven el principi del document i deixaven la resta en blanc.(Baiges, 1994). També es va prendre la decisió d'abandonar la datació romana en kalendas, nonas i idus, així com la substitució del còmput de l'Encarnació per la datació del còmput de la Nativitat. Aquest darrer canvi no va tenir cap efecte a les escrivanies del bisbat de Vic, entre elles la de Manresa, perquè des de l'any 1180 havien seguit aquest còmput sense cap variació. Mentre que les altres escrivanies eclesiàstiques no van acabar de fer el canvi de datació fins a les disposicions del concili provincial Tarraconense de l'any 1353, que acceptava aquest canvi. (Ginebra,2000)

6. L'escrivania de Manresa i el seu sistema de gestió documental

Aquest darrer apartat és més interpretatiu, analitzant-se tots els aspectes anteriors, amb els plantejaments de la gestió documental moderna aplicats a l'anàlisi d'aquest cas. Partim de les dades concretes exposades anteriorment i les interpretem a partir dels conceptes de l'arxivística. Partim del sistema que quedarà establert per Jaume d'Arters i que va continuar aplicant-se durant tot el segle XIV fins a finals del segle XV. Quan Jaume d'Arters assumeix la responsabilitat sobre l'escrivania de Manresa ho fa aplicant un seguit d'innovacions en la pràctica notarial, consolidant un sistema de gestió documental que permetia generar en la pràctica quotidiana un gran volum de producció de documents i adreçat a diverses institucions. El que a Barcelona i a altres ciutats implicaria la presència de molts notaris que oferien els seus serveis a persones, famílies i institucions diverses, a Manresa era un monopoli que es va veure reforçat indirectament per la mateixa monarquia quan va fracassar d'una forma clara l'any 1283 en la seva voluntat d'introduir notaris que actuessin sota l'autoritat reial en derogar el nomenament de Pere de Grevalosa com a notari reial actuant a la ciutat de Manresa.

Així, les dificultats i plets als quals Jaume d'Arters i el paborde de Manresa van haver de fer front davant les demandes de mala pràctica notarial, els van obligar a establir un funcionament més eficaç de l'escrivania, per evitar errors i problemes de gestionar el treball, establint uns procediments ben regulats de gestió documental des de la petició del que volia un document determinat ("rogatio") fins al seu lliurament i preservació de les còpies de conservació permanent. El procediment quedava ben fixat per *l'ars notarie*, però calia la implementació d'aquest sistema a la praxis concreta d'una escrivania que tenia un funcionament determinat i amb unes febleses que calia resoldre. Com tot sistema de gestió documental calia anar trobant els procediments fixats i ben establerts per poder assegurar i garantir la seguretat jurídica en la tramitació de tots els documents.

El caràcter propi del sistema establert a Manresa era que el productor i principal actor en la producció documental no era cada notari que donava la "fides pública" amb el seu control de tot el procés d'elaboració del document i que al final quedava registrat en els seus manuals que ell mateix gestionava, sinó que aquesta "fides pública" era assegurada pel notari titular de l'escrivania que garantia el seu funcionament a través de notaris gerents i escrivans jurats coordinats i seguint els procediments adequats per elaborar i lliurar tots els documents

sol·licitats amb totes les garanties del dret. Els registres resultants d'aquesta activitat restaven en propietat de la pròpia escrivania la qual a través de la seva custòdia i descripció, garantia la seva conservació permanent i la seva capacitat jurídica per ser utilitzats en processos, impugnacions i petició de còpies.

6.1 La gestió documental a l'escrivania manresana

El procediment per a la redacció dels documents estava ben establert i ha estat estudiat per Ferrer Mallol (Ferrer,2000). La petició del que demanava el document al notari implicava una primera redacció sumària del negoci en una cèdula on es prenen les dades bàsiques sobre el que s'havia de redactar i es rebia la conformitat a través de la ferma de les persones que intervenien i dels testimonis. A finals del segle XIII aquesta primera redacció sumària calia passar-la al manual com anirà exigint la normativa per tal que el document quedés ja fixat i ja no subjecte a més modificacions. En les normes que hem recollit s'establia un màxim de deu dies per fer el registre d'aquest resum que serà la base per a la posterior redacció del document. Aquest era posat en extens pels escrivans que el copiaven amb totes les fórmules i prescripcions legals. El document finalment era validat pel "signum" del notari, havent de quedar molt clar sota quina autoritat actuava ja que donava valor a tot el document. Un cop redactat i entregat el document es barrava al registre i s'anotaven les còpies i altres aspectes pràctics. En tot aquest procés es podia produir l'anul·lació del document o el fet que mai s'arribés a expedir. Aquest fet fa que en els registres podem trobar documents que no s'arribaren a redactar finalment i que cal interpretar les indicacions formals per donar un valor real a les informacions que contenen. En realitat un percentatge important de documents no arribaven a redactar-se, però almenys quedava constància de en quin moment del procés de redacció havien quedat.

També tenim els casos de documents que ja havien estat redactats en pergamí per ser lliurats als peticionaris i que per raons diverses no van arribar a tenir efecte, per oposició de les parts o per qualsevol raó que va ocasionar que el notari no els autentifiqués. Molts d'aquests pergamins van quedar a l'escrivania sense validar i van ser reutilitzats com a material reutilitzat per a les cobertes. Pel que fa a la conservació dels quaderns de les cèdules, un cop aquestes eren copiades al manual no hi havia raó per conservar-les. Només en el cas que no s'hagués fet la còpia al manual, la cèdula o primera redacció eren els únics testimonis que es tenien de la redacció del document i per tant calia conservar-lo. Però conservar aquesta documentació

en l'estadi de la primera redacció, sense estar escrit als manuals, podia arribar a generar moltes incerteses i dificultats d'interpretació.

Dins un context d'organització d'una escrivania gran, amb un volum documental creixent, Jaume d'Arters no podia controlar tot i li calia poder delegar les seves funcions en notaris regents de l'escrivania, quan va quedar inhabilitat i, sobretot, en escrivans jurats que poguessin expedir els documents amb totes les garanties jurídiques. Per aquest motiu va haver d'imposar tot un seguit de procediments, per tal d'evitar problemes de coordinació i de retards. La tècnica que s'implementarà en la redacció dels manuals seria la de posar el nom del peticionari més destacat al marge esquerra. Aquest procediment actuava com un índex i permetia la ràpida localització dels peticionaris. Hi ha un altre element formal destacat per Ginebra que pot interpretar-se com un element de gestió documental propi de l'escrivania. Es tracta del subratllat, a través de calderons, de les dates que coincideixen en dijous de cada setmana i que marcaven el ritme d'inscripció. És a dir, que els dijous de cada setmana s'inscrivien les anotacions al registre de tots aquells documents que s'havien copiat en les cèdules, per evitar oblits i fer-ne la tramitació sense retards. La norma que hem comentat que es va establir, que no podien passar més de deu dies sinó s'anotava el resum del document, seria l'explicació d'aquesta pràctica que podem documentar des de l'època de Pere de Grevalosa. Aquesta pràctica no es donava en els llibres de particulars i de famílies ja que el ritme de documents per anotar era molt irregular.

Un altre aspecte és que tots els notaris i escrivans jurats, escriuen als mateixos manuals oberts i és per això que, a l'hora de fer la descripció dels manuals al catàleg, trobem que en cada manual, a partir de Jaume d'Arters, tots els notaris actius hi copien documents. Cal sobreentendre que cadascun tindria el seu quadern de cèdules, les quals un cop inscrites ja no es conservaven. Aquest sistema va fer que s'utilitzessin molts fragments de manuscrits que estaven fora d'ús o bé pergamins amb còpies de documents fora d'us. Cal dir, però que aquest fenomen es va produir durant l'etapa de Ramon de Sala a mitjans del segle XIII, si atenem als testimonis conservats i a les notícies documentals d'haver-se dispersat la biblioteca capitular en unes disposicions episcopals que vaig publicar. (Masnou, 2019)

Des de l'inici de l'activitat de Jaume d'Arters aquest va realitzar, a través dels seus col·laboradors, una revisió dels manuals dels notaris anteriors numerant-los i recollint a les cobertes de cada volum en forma de carpeta les nòtules que corresponien a documents no inscrits. Amb el temps aquestes es van anar dispersant o perdent. En la revisió de la documentació de la vegueria dipositada a l'ASM n'hem localitzat algunes que caldria restituir

als manuals conservats, si bé moltes no estan datades i aquest treball esdevé impossible. Recordem que una de les denúncies feia referència al testament de Bernat de Manresa redactat en un manual de mestre Pere, que va servir en el moment de protocolitzar i que contenia errors i disposicions que es van impugnar. Per aquest motiu calia tenir un control sobre la documentació anterior, especialment, pel que fa a la relacionada amb la finalització de tractes econòmics o documents similars. Aquest costum que queda ven documentat en el judici amb el temps quedarà limitat per evitar problemes.

Item que consuetudo notarie successorum sui predecessorum potint in formam publicam redigere notas inventis in libro seu protocollis notari mortui. Et abbreviaturas notari mortui largo modo ponere et in formam publicam redigere, ut notario mortuo reperitur et reperiebatur in suis breviaturis et dictas breviaturas protocolorum in formam publicam ponere, declarare et specificare. (Annex: Qüestionari 1, nº 44)

Pel que fa als manuals nous de Jaume d'Arters, aquests ja es van numerar des del principi, fent constar en cada volum quan començava i quan acabava com ja hem indicat (*incipit* i *explicit*). Els quaderns són força homogenis pel que fa al nombre elevat de bifolis i cal pensar que es treballava amb quaderns i que quan aquests donaven per ser enquadernats es procedia a tancar el manual i obrir-ne un altre. Tot això que hem dit era tant pel que fa als manuals comuns com els especialitzats que contenien els capítols matrimonials, testaments, llibres de jueus.

El fet de portar aquests llibres especialitzats, segons la tipologia d'actes, responia a raons de tipus legal, especialment pel tema de les transmissions patrimonials i dels drets d'heretament, que també podien constar en els capítols matrimonials. Aquesta era una documentació important per a les famílies i sensible en els casos en que no hi havia testament fet ja que generava un seguit de problemes que eren difícils de solucionar. En l'interrogatori que es va fer al procés contra Jaume d'Arters surt el tema del testament presentat al confessor que sortia dels circuits habituals i que estava en mans de l'església. Malgrat que el rebia una escrivania eclesiàstica, aquests testaments havien de fer-se constar en algun moment per poder donar valor a les seves disposicions.

Tots aquests elements, relatius a la gestió documental, estaven subjectes a la legislació i al control de l'autoritat reial que havia de garantir el respecte de tots aquests procediments i la validesa que assegurava el notari titular, com hem vist, els regents i escrivans jurats. La base era el jurament que es prestava a l'inici de la seva activitat després del nomenament i que

implicava exercir-la bé, fidelment, legalment i guardant el secret com consta en el nomenament de Jaume d'Arters :

Sub tali modo condicione que vos sitis nobis et ecclesie nostre, et dicto loco Minorise, et parrochie ipsius, ac hominibus ipsius ville ac omnibus aliis venentibus ad ipsam scribaniam causa aliquarum scripture, tam publicarum quam privatarum conficiendarum, bonus, fidelis, legalis et secretus et que conficiatis omnia instrumenta et omnes alias scripturas que ecclesia nostre habebit facere in dicta scribania sine aliquo salario et missione. (ASM XIII- 24)

Aquesta darrera característica del secret fa referència a l'obligació contreta per Jaume d'Arters de redactar tota la documentació relativa al paborde i a la comunitat, cosa que implicava mantenir secretes les seves decisions, com consta en la mateixa frase. Aquest punt creiem que és una de les característiques pròpies d'aquest tipus d'escrivania, en la qual la feina del notari té un aspecte de servitud, semblant al dels contractes de remensa. En el cas de Jaume d'Arters hi trobem que en l'exercici de la seva activitat compromet tots els seus béns com a garantia. Aquest aspecte ja hem remarcat que era un element central per a l'organització de la comunitat de Santa Maria de Manresa donat que no va deixar mai de complir aquest servei de forma personalitzada, ni durant el temps que va estar inhabilitat, i sabem que quan va nomenar l'any 1313 a Bonanat de Grau, regent de l'escrivania, consta que aquest darrer va estar habilitat per exercir aquesta funció un cop el bisbe va pronunciar-se davant els comunitaris que van criticar l'elecció de Bonanat. En el primer "llibre del Paborde" consta el moment en que es va produir aquest canvi.

Aquest mateix element de secret o confidencialitat també devia ser-hi en la redacció de documents d'altres entitats eclesiàstiques que va anar assumint l'escrivania i, també, amb els gremis i els llibres particulars o de famílies. També era present en la redacció d'actes relacionats amb la vegueria i batllia, que comportava aquests aspectes de confidencialitat. Quan es constitueixi el Consell municipal la documentació serà també controlada per Jaume d'Arters. Aquest control tan fort sobre la documentació d'un municipi ens porta a considerar el paper sovint delicat de persones que, com Jaume d'Arters, van actuar en el regiment dels municipis i la seva participació en l'activitat política. L'enfrontament amb Pere de Grevalosa va formar part d'aquestes lluites i d'aquí la necessitat que va tenir Jaume d'Arters d'apuntalar la seva posició per mantenir l'escrivania. Aquesta implicació portarà a una nova legislació sobre el notariat en la qual es prohibirà l'exercici de càrrecs públics als que exercien la funció notarial, reduint el seu àmbit de competències a les estrictament professionals.

Malgrat això, Jaume d'Arters va saber implementar un sistema de gestió documental que va permetre mantenir el treball de l'escrivania en uns nivells de qualitat òptims per poder assegurar aquest monopoli, que solament es veurà trencat a finals del segle XV quan els notaris recuperaran la seva capacitat de gestió autònoma i sense uns lligams tan estrets amb el paborde. Aquest aspecte sobre el final d'aquest sistema de gestió documental de l'escrivania manresana requeriria una nova investigació per a completat. L'especificitat d'aquesta escrivania rau en tots aquests condicionants i en la gestió de la mateixa escrivania sota la direcció de Jaume d'Arters que va saber mantenir, organitzar i fer perdurar un monopoli que amb el temps va resultar difícil de canviar, donat que era tot un sistema de funcionament molt coherent i avalat per l'autoritat del paborde i del bisbe. Després de la mort de Jaume d'Arters els notaris que treballaran a l'escrivania ho faran a títol d'arrendataris que hauran d'assumir les condicions de gestió documental de la pròpia escrivania. Aquest sistema es va implementar pel fet que Jaume d'Arters va poder exercir aquesta funció amb nomenament oficial durant cinquanta-sis anys (1291-1347). Resumint hem de dir que es tracta d'un funcionament molt centralitzat i jerarquitzat que per a poder mantenir el seu monopoli fa que els notaris que hi actuen siguin simples empleats de "l'oficina notarial" amb un escàs control sobre la seva activitat. Aquest monopoli implicava que l'escrivania era molt rendible i que podia assegurar als seus notaris i escrivans uns ingressos més estables que els derivats del lliure exercici de la professió com a Barcelona i altres poblacions de Catalunya.

6.2 Producció documental i especialització

L'activitat dels notaris va generar una gran quantitat de documentació a partir del segle XIV. Els manuals notariais conservats a Catalunya són testimonis de l'àmplia penetració social del notariat i l'ús de la documentació notarial per acreditar molts aspectes de la vida quotidiana, no sols de les classes nobles i burgeses sinó de la gent més senzilla. Això va produir un increment exponencial de l'ús de l'escriptura com un element fonamental de la vida de les famílies i de les institucions.

En el cas de l'escrivania manresana es produeix un fenomen d'especialització en les sèries notariais únic i que es va desenvolupar extraordinàriament. Es tracta de la creació de llibres de particulars i de famílies que vam estudiar i quantificar en un article publicat fa anys (Masnou-Torner, 2008). En aquest article intentàvem explicar aquest fenomen i buscar arguments que aclarissin la seva difusió en l'escrivania manresana. Entre els arguments que vam utilitzar vam plantejar que va ser una forma explotada per Jaume d'Arters per a fidelitzar

a determinades famílies per tal que utilitzessin l'escrivania per redactar tota la seva documentació, tenint un control més directe sobre la seva documentació. Ara bé, l'especialització, en principi, no era una exclusiva de l'escrivania de Manresa ja que es produïa a altres escrivania catalanes, potser en menor escala.

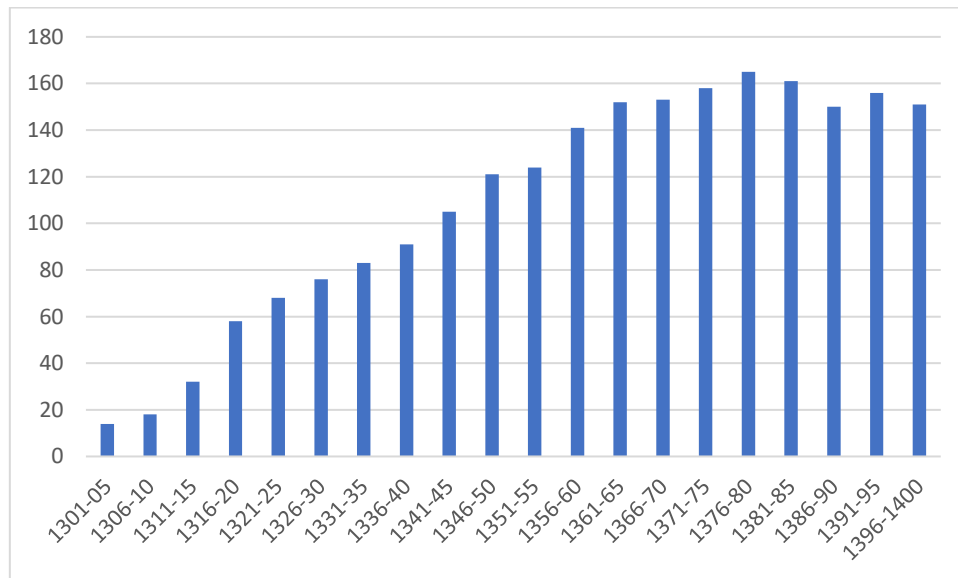
Troblem llibres particulars a l'escrivania de Castelló d'Empúries, atribuïts al notari Bernat de Jonquer. El més antic és de l'any 1287, atribuït al notari Pere de Serra, que comença l'any 1293. També tenim documentats dos fragments d'un llibre particular de Ramon d'Albaric a l'escrivania de la Seu d'Urgell dels anys 1290-1293. A Barcelona hi ha un fragment d'un llibre particular de Guillem Dela entre els anys 1296 i 1301. Com veiem per les dates, corresponen a l'inici dels llibres particulars a Manresa que comencen l'any 1288 amb la documentació de Berenguer Sobrerroca. Una fórmula semblant també la trobem a l'escrivania de Terrassa a partir del quart manual del notari de Pere Falquer. A partir dels anys 1294-1295, al final dels documents de cada any i que quedaven en blanc s'hi anotaven documents relacionats amb persones concretes, fent la funció de llibres particulars (Ginebra, 1998). Només podem acreditar que en aquestes escrivania no es va arribar a crear una sèrie amb aquesta tipologia documental, essent tant sols a Manresa, per l'impuls de Jaume d'Arters, que es va consolidar aquest sistema.

Troblem dos altres exemples de llibres que van generar sèries pròpies a la zona del Pirineu. Concretament a l'escrivania de Puigcerdà veiem un intent de crear dues sèries d'acord amb l'activitat pròpia de certes ocupacions com són els treballs de draperia "Liber panneiorum" entre els anys 1280-1281 i els referents al comerç de bestiar o "Liber boacinorum" en les mateixes dates 1280-1281. Dins la mateixa escrivania es va establir uns llibres propis pels habitants de la vila de Puigcerdà "Libri firmitatis" i dels que eren de fora vila "Libri extraneorum". En el segon cas aquestes sèries es van consolidar i mantenir durant els segles, constituint un dels trets propis d'aquesta escrivania.

Tornant al cas de Manresa, volem constatar que la posada en pràctica d'aquest sistema implicava que l'escrivania tenia oberts molts llibres - millor dit quaderns - en blanc per poder anar-hi anotant els documents. L'anotació es feia directament, sense passar per una redacció prèvia, simplificant el procediment i la podia fer directament qualsevol membre de l'escrivania. Algunes famílies van fer-ne un ús considerable pel fet de tenir una activitat econòmica important, lligada a l'activitat artesanal i, sobretot, amb el comerç i la constitució de companyies com vam analitzar en el cas de la família Ferrer (Masnou, 2009). Però moltes

altres van fer molt poc ús d'aquests llibres, conservant-se llavors amb molts fulls en blanc. Això implicava que l'escrivania havia de disposar de molta quantitat de paper i a un preu baix per poder mantenir un sistema d'aquestes característiques i aquest llibres només es tancaven de fet quan la família o particular ja no feia cap mena d'anotació.

Podem, doncs, establir una primera etapa d'expansió d'aquest tipus de manuals impulsada pel prestigi de Jaume d'Arters que va aconseguir fidelitzar a les famílies i als particulars perquè aprofitessin aquest servei que oferia l'escrivania. Hem elaborat un gràfic que ens permet veure l'evolució d'aquest sistema, establint els llibres particulars que hi havia oberts cada quinquenni i poder detectar com va evolucionar l'ús d'aquest sistema. Aquest van anar creixent fins l'any 1380 i a partir d'aquest moment i, sobretot, a partir del XV anirà minvant el seu ús fins a desaparèixer a finals del segle XV.

Gràfic-1 Llibres de particulars i famílies oberts a l'escrivania al segle XIV.

Una característica pròpia d'aquests manuals és que les còpies dels documents es fan en espais de temps molt distanciat. A més, en els llibres vinculats a algunes famílies poden arribar a documentar-s'hi fins a dues generacions. El seu manteniment suposava el compromís de confidencialitat del que quedava inscrit. Els que més van utilitzar-los fan referència a documentació de tipus econòmic sobre companyies de mercaders o de determinades activitats econòmiques. Per a les famílies, tot i que aquests llibres es guardaven a l'escrivania, eren una garantia en casos de conflictes, fet que no impedia que tinguessin els originals. Aquesta tipologia pel fet d'estar centralitzada a l'escrivania va afavorir-ne la seva conservació, sobretot quan es van tancar per manca d'activitat. A partir del segle XV el seu ús

es va anar abandonant donat que la documentació va tendir a estar en mans de les pròpies famílies.

Aquesta especialització també es va produir en la documentació relativa als gremis que es van anar acollint a aquest sistema per a mantenir la seva administració i gestió, fent innecessari que se'n fes cap escriptura pública. Funcionaven com a llibres d'actes com els que ja es feien per a la comunitat de Santa Maria de Manresa i es van fer extensius a altres institucions d'església, monestirs, convents i hospitals. Jaume d'Arters va anar difonent el seu ús.

Tot repassant el catàleg dels manuals conservats, veiem com en van fer ús els convents de Manresa del Carme des de l'any 1348, el convent dels dominics des de 1335 i Santa Clara des de l'any 1332. També els veïns monestirs de Santa Maria de Montserrat des de 1308, Santa Cecília de Montserrat 1347 i Sant Benet de Bages des de 1345. Entre els gremis hi trobem el dels picapedrers des de l'any 1354 en el període de construcció del temple gòtic i el gremi de sabaters des de l'any 1352. També les principals confraries de la basílica van disposar de llibres propis la més antiga la confraria de Tots Sants des de l'any 1339, la de la Santíssima Trinitat des de 1366 i la de Sant Nicolau des de 1372.

Els notaris van continuar exercint el servei de redactar la documentació per a la canònica de Santa Maria de la seu la relativa al paborde que va iniciar l'any 1291 Jaume d'Arters i durant el segle XIV altres càrrecs dins la canònica van disposar de llibres propis redactats des de l'escrivania. Així el cambrer de la canònica, encarregat de la manutenció dels canonges, disposava de llibres propis des de l'any 1342, l'infermer responsable dels canonges malalts i dels pobres a partir de l'any 1358, el sagristà va ser el darrer de disposar de llibres propis ja al segle XV, concretament des de l'any 1325.

6.3 La funció arxiu a l'escrivania

Els protocols notariais eren propietat de l'escrivania pública i no dels notaris que validaven els documents, ells eren uns simples oficials i les còpies dels documents que redactaven les feien tots els notaris al mateix llibre. Cadascun d'ells quedava identificat perquè normalment al marge hi apareix el nom del notari amb la paraula "clausit" o la seva abreviatura "ct". Durant tot aquest llarg període els manuals no poden ser considerats propietat de cap notari perquè en definitiva són de tots els notaris, atès que tots els fan servir.

Aquesta praxis no era la que es va consolidar a Catalunya perquè cada notari tenia els seus propis volums, en els quals copiava els documents que expedia i els tenia en la seva propietat. Quan moria aquests manuals eren transmesos a un altre notari, sovint parent o vinculat a l'activitat de l'anterior. Aquest sistema creava el problema de la dispersió dels fons amb el perill afegit de possible pèrdua o destrucció. La legislació reial va reglamentar aquesta situació, però es trobà amb la dificultat de fer-lo efectiu, d'exercir un control real sobre tota aquesta documentació. El fet que els registres fossin del notari implicava que s'havien de custodiar a les cases dels propis notaris amb el perill que després de la seva mort poguessin ser alienats pels familiars que els venien a d'altres. Durant el segle XIV la creació dels col·legis notariais a algunes ciutats va afavorir un control sobre la transmissió dels manuals. En el cas de les escrivanies de destret, vinculades a una autoritat, va ser més fàcil que la documentació no es dispersés i que amb el temps es plantegés la creació d'un espai on guardar aquests fons, aquest seria el cas de l'escrivania de Manresa.

El fet que els notaris no fossin propietaris dels manuals feia que la conservació dels manuals notariais antics fos una prioritat i explicaria la seva conservació al llarg del temps, fins haver arribat bona part fins a l'actualitat. Aquesta funció arxivística implicarà molt aviat l'establiment d'un espai propi on guardar aquests manuals. Sabem que a partir de la creació del municipi aquest va voler tenir un control de la documentació. L'altre punt a considerar va ser la gestió de les còpies i el sistema concret per fer-ne el manteniment material, per evitar destruccions. Aquest aspecte però va afectar especialment als llibres més antics, que ens han arribat en molt mal estat de conservació i molts s'han perdut durant el temps

Ja hem assenyalat que la conservació dels manuals dels anteriors notaris de l'escrivania va permetre una certa intervenció arxivística, tot establint un sistema de classificació i d'ordenació que permetia la seva millor utilització essent, això alhora un instrument eficaç per a la seva preservació. El paborde era el principal responsable de la conservació del fons notarial i a Manresa va mantenir-ne el control fins al segle XVII, moment en què l'ajuntament va intervenir en la seva gestió, tot i que es va continuar mantenint en espais de la comunitat de Santa Maria de Manresa. El segle XVIII l'ajuntament va assumir el control més directe sobre l'arxiu i va vetllar pel recull de la documentació dels diferents notaris quan es va unificar el sistema que cada notari tingués els seus volums. El fet que existís el fons més antic íntegre va afavorir la cura de mantenir la totalitat de la documentació notarial i el vetllar pels volums dels notaris morts.

Finalment hi va haver dos esdeveniments que van afectar a la conservació de l'arxiu. Un va ser durant la guerra de Successió quan bona part de l'Arxiu de la Seu de Manresa va ser destruïda per un incendi, que va anorrear la major part del fons quedant salvant-se l'arxiu notarial, el qual estava en un altre zona perquè havia de ser consultat. Juntament amb els manuals hi havia la documentació en pergamí que acreditava la gestió de l'escrivania i que hem pogut ressenyar en aquest treball. Per altra banda, cal tenir en compte que a partir del segle XIX es va establir l'estat lliberal i la creació del sistema notarial amb l'organització del districte. En aquest moment es va recollir a la casa del notari Travy tota la documentació notarial fora del control eclesiàstic, però només es van treure els que estaven enquadernats, deixant alguns quaderns en molt mal estat i fragments de manual que no tenien prou interès. Aquests van quedar recollits a l'Arxiu de la Seu com a restes, on van continuar degradant-se encara més, fins a finals del segle XIX quan es va restablir el títol de basílica de Santa Maria de la Seu i el capítol de canonges va voler refer el que quedava dels arxius, encomanant primer aquesta tasca a l'arxiver Leonci Soler March que en va fer una nova organització que encara es manté i va ser seguida per Sarret i Arbós. En ser documentació molt dispersa va quedar recollida en diversos lligalls que van ser descrits d'una manera molt general.

La documentació notarial conservada a l'ASM té un caràcter "residual" en el sentit que és la documentació que va restar quan l'arxiu notarial va ser tret de les seves dependències, quedant aquells fragments i restes de quaderns en mal estat. Es tracta dels fragments més antics que, tot i ser fragmentaris, testimonien l'activitat de l'escrivania manresana i l'establiment del notariat a partir del segle XIII. Molts d'aquests caldria sotmetre'ls a una neteja, consolidació del suport i a la seva restauració. Tot i el caràcter fragmentari és un conjunt important per documentar la consolidació de l'activitat notarial a Catalunya. També hem vist que es van reutilitzar a l'escrivania fragments dels manuscrits de Santa Maria de la Seu, molts de tipus litúrgic i fora de l'ús quotidià i dels quals ens n'han pervingut alguns exemples. Aquesta destrucció de manuscrits de la pròpia institució pel nul interès pràctic que podien tenir al segle XIII contrasta amb la gran difusió i interès en el període per manuscrits jurídics, tant de dret civil com canònic i que Miquel Torras ha documentat exhaustivament a partir de la documentació notarial manresana (Torras Cortina, 2004)

Com a final d'aquest estudi volem fer referència a un altre testimoni "marginal" de la pràctica notarial de l'escrivania manresana, és tracta d'un pergamí amb anotacions de formularis, oracions i una imatge religiosa que es conserva a un arxiu particular de Manresa. Aquest pergamí estudiat per Abel Rubió va ser també utilitzat com a enquadernació d'esborranys durant l'època de Ramon de Sala i cal datar de l'any 1237 . Té una relació directe amb l'ús pràctic dins l'escrivania que ens aporta tres elements d'informació. El primer és la tipologia de lletres capitals per marcar l'inici de l'any i que Ramon de Sala ja va aplicar al manual del 1238

i 1239 que hem reproduït. El segon element és el recull de les fórmules notariales que s'escrivien quan els deutoris dels préstecs dels jueus havien de ser redactats "in mundum". Els testimonis de llibres de jueus són del 1227 que hem trobat i, sobretot, dels anys 1230 i 1232 amb la característiques que eren anotacions mínimes com hem descrit. En aquest fragment trobem la part dispositiva i legal per poder redactar legalment els deutoris dels jueus a l'hora d'escriure'n el document final (Rubió, 2019). El tercer element és la còpia de les fórmules litúrgiques per consagrar un altar mostrant que la notaria estava al servei de l'activitat de l'església més enllà de la funció administrativa i de gestió.

Conclusions

La creació de l'escrivania de Manresa es va produir l'any 1194 quan el rei Alfons I va voler nomenar un notari sota la seva autoritat a la ciutat de Manresa, i es va veure obligat a derogar la seva iniciativa i a reconèixer el dret consuetudinari del paborde de Santa Maria de Manresa per a nomenar els notaris de l'escrivania pública de la vila i parròquia de Manresa. El paborde va exercir aquest dret durant tot el segle XIII, nomenant els notaris i estenent aquest dret a l'escrivania de la cúria del veguer i el batlle reial, obrint-se d'aquesta manera un conflicte amb el monarca.

L'escrivania de Manresa va ser un dels llocs on es va aplicar amb més eficàcia l'anomenat "projecte Besalú", que volia establir un control de totes les escrivanies de l'església, sota l'autoritat reial. Això es va concretar l'any 1278 amb el nomenament, fet per autoritat reial, del notari Pere de Grevalosa, que va entrar en conflicte amb els drets del paborde i l'escrivania sota autoritat eclesiàstica. Aquesta situació va canviar quan el monarca, l'any 1283, va fer-se enrere, derogant el nomenament de Pere de Grevalosa i reconeixent novament els drets del paborde que reforçava el seu paper de control i monopoli de l'escrivania. Tot i això, es van seguir mantenint un seguit de plets contra el notari Bernat de Sala i els drets sobre les escrivanies del veguer. A partir del fracàs del "projecte Besalú" l'església va veure reconeguts els seus drets en el nomenament de notaris i en la regència de les escrivanies dins el territori de la vila i parròquia de Manresa, reclamant-ne l'exclusivitat.

En aquest context conflictiu es produirà el nomenament del notari Jaume d'Arters que va consolidar un redreçament de l'escrivania i la implementació d'un nou sistema de gestió documental que ell, com escrivà jurat, havia iniciat. Jaume d'Arters crearà una organització més eficaç de l'escrivania amb un sistema molt centralitzat de la gestió documental i amb la formació de noves sèries per fidelitzar a certes famílies de la ciutat de Manresa per tal que disposessin de llibres propis gestionats per l'escrivania facilitant així l'administració d'aquestes famílies.

La bibliografia havia idealitzat la figura del notari Jaume d'Arters que es va veure afectat per un procés, acusat de mala praxis notarial, i que li va suposar ser inhabilitat per a exercir les seves funcions, fet que l'obligà a instituir un notari regent l'any 1303, i posar en marxa tot un procés que afectava a la seva activitat, en el qual va haver de defensar-se. Malgrat la inhabilitació va seguir mantenint la titularitat de l'escrivania, perquè havia estat establert en

aquesta funció amb caràcter vitalici. Amb el recolzament del paborde, que no li va retirar mai la concessió, i les normatives emanades dels bisbes de Vic, al final Jaume d'Arters podrà consolidar-se com a notari de l'escrivania manresana fins al moment de la seva mort, l'any 1347.

Hem vist com s'organitzava la pràctica notarial a Manresa des de l'any 1222 i hem pogut refer les dades dels notaris que van intervenir en l'escrivania, tot identificant els manuals del període, alguns dels quals s'havien considerat anònims, i integrant tres nous fragments de manuals antics que van ser trobats dins el fons de la vegueria de l'Arxiu de la Seu de Manresa. En aquests manuals hem estudiat com s'organitzava tot el procés d'elaboració dels documents, seguint els procediments establerts per la pràctica notarial. En aquest sentit és una de les primeres escrivanies que testimonia l'establiment del sistema notarial a Catalunya amb un total de seixanta-cinc manuals i fragments del període 1222-1300.

Amb el notari reial Pere de Grevalosa s'iniciaran uns canvis que Jaume d'Arters continuarà i consolidarà, relacionats amb l'establiment d'un sistema de redacció dels documents que evités els problemes que la sola redacció de les cèdules ocasionava, introduint una segona còpia en manuals anomenats "capbreus" que evitava problemes d'interpretació i garantia l'establiment final del text que s'havia d'escriure en pergamí per lliurar als interessats. En aquest sentit, l'escrivania manresana, va ser pionera i la crítica que va fer-se a l'activitat del notari Jaume d'Arters. Podem manifestar que els aspectes tècnics proposats pel projecte Besalú van ser aplicats a Manresa, excepte les disposicions que volien sotmetre les escrivanies eclesiàstiques a l'autoritat del monarca.

La renúncia i la derogació del nomenament del notari Pere de Grevalosa, l'any 1283, va significar l'inici d'una conflictivitat oberta en la qual el paborde veurà refermats els drets d'exclusivitat de la notaria de Manresa que reclamarà el monopoli de tota l'activitat notarial a la ciutat de Manresa, no acceptant cap tipus d'intromissió de notaris al marge de l'autoritat del paborde. Aquest caràcter de monopoli es va anar consolidant i va fer que Jaume d'Arters organitzés un sistema propi per poder assumir un volum molt important de producció documental. Per fer-ho va organitzar una escrivania en que els notaris eren simples empleats de l'escrivania, no disposant de llibres propis on escriure els documents que poguessin realitzar. Això entrava en contradicció amb el sistema que es va anar consolidant a la resta de Catalunya en que cada notari portava els seus propis manuals i els podia transmetre al final de la seva vida.

Per altra banda Jaume d'Arters va crear un sistema en què a més dels manuals comuns de l'escrivania es van crear nous manuals amb tipologies diferenciades, com poden ser els de testaments, de capítols matrimonials i de documentació relativa a jueus que trobem a altres escrivanies de l'època. També des de l'escrivania es portava els llibres de diverses institucions ubicades a la ciutat des de la canònica de Santa Maria de Manresa de la qual tenia l'exclusiva i la servitud de redactar gratuïtament tota la seva documentació, fins a la del propi consell municipal, gremis i algunes institucions. Això va fer augmentar l'activitat de l'escrivania i el seu monopoli sobre la societat manresana. Juntament amb el control de les escrivanies de les cúries reials del veguer i el batlle de la ciutat.

Finalment, el caràcter propi que Jaume d'Arters va consolidar en l'escrivania manresana va ser la difusió del sistema de llibres de persones i famílies on s'inscrivía documentació de determinades famílies, sobretot de caràcter econòmic i mercantil, que era un sistema que ajudava a la gestió de les mateixes. Aquest sistema implicava que a l'escrivania de Manresa hi havia manuals oberts en els quals s'anaven registrant les còpies de la documentació d'aquestes famílies. El sistema tot i ser molt exigent pel fet que implicava l'ús de molt paper i una complicació afegida a una escrivania ja molt saturada de treball, tenia l'avantatge que fidelitzava a molts clients i era una font d'ingressos importants, especialment de les famílies que tenien una administració i gestió econòmica més elevada. Tot aquest sistema, establert i consolidat per Jaume d'Arters, va dotar a l'escrivania d'un sistema de gestió propi que un cop mort Jaume d'Arters va continuar funcionant amb les mateixes pautes. Durant el segle XIV i XV i van continuar els intents de la monarquia per trencar aquest monopoli i la pretensió d'establir notaris sota autoritat reial, però no va arribar a reeixir.

En aquest treball hem pogut constatar que el dret de notaria formava part dels monopolis senyorials del qual cada senyor en tenia el domini directe. A diferència d'altres drets dominicals, el dret sobre la notaria estava íntimament lligat a l'exercici del domini i la gestió senyorial i eren difícilment alienables. A Manresa durant aquesta etapa estudiada el règim de propietat estarà relacionat amb el sistema emfitèutic i les relacions entre els titulars del domini directe i el titular del domini útil condicionaran l'organització de l'escrivania. Amb tot, pel que fa a la pràctica notarial, el detentor del domini útil tindrà una incidència molt més directe en el funcionament de l'escrivania. Tota escrivania interessava als seus propietaris, que ostentaven el domini eminent, com a font d'ingressos i alhora com a element fonamental per a la gestió de la senyoria i la jurisdicció que exercia.

Així, podem afirmar a títol de conclusió que l'escrivania de Manresa actuava com una veritable "administració pública" en tots els afers de la ciutat, sota l'autoritat del paborde i sota el control normatiu de la monarquia. Jaume d'Arters com a notari titular de l'escrivania va establir un sistema documental molt centralitzat on els notaris eren simples assalariats, alhora que va aconseguir assumir l'exclusivitat en el dret notarial posant-lo al servei de les institucions, gremis i famílies dins el territori de la parròquia i la ciutat de Manresa. La seva implicació en la creació del consell municipal va ajudar a consolidar aquest sistema a nivell local, fent que el municipi contribuís a sostenir, mantenir i controlar l'escrivania. Quan va morir Jaume d'Arters, el 9 de febrer de 1347, en tots els llibres que hi havia oberts a l'escrivania es va anotar la seva defunció, perpetuant així el record i el reconeixement a la seva dedicació a la consolidació de l'organització notarial.

Bibliografia:

- ALTURO, Jesús, "Un nuevo *Liber glossarum* de origen catalán del siglo IX-X", *Estudios de filología e historia en honor del professor Vitalino Valcárcel*, Vitoria, 2014, vol 1, p. 43-64.
- ARAGÓ, Antoni M., "Concessions reials del dret de notaria a parròquies i monestirs catalans (segles XII i XIII)", *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, 6(1978)
- BACH RIU, Antoni, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Fundació Noguera, 2 vols, Barcelona, 2002.
- BAIGES JARDÍ, Ignasi J, "El notariat català: origen i evolució", *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 131-166.
- BONO, José, *Historia del derecho notarial español. I Edad Media*, 2 vols, Madrid: Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1979-1982.
- CANTARELL, Elena; COMAS, Mireia, *La escritura de la memòria: los registros*, PPU, 2011.
- CONDE, Rafael, "Del proyecto de Besalú 1281 a la pragmática de 1302", *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988.
- CONDE, Rafael, "El pas de l'escrivà al notari", *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 439-462.
- CONDE, Rafael; GIMENO, Francisco, "Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII)", *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*, Generalitat Valenciana, Valencia, 1989, p. 297-298.
- FERRER, Maria Teresa, "La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 4(1974), p. 29-192.

FERRER, Maria Teresa, "Irregularitats i falsificacions notariales", *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11,12,13 de novembre de 1993)*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 463-478.

FERRER, Maria Teresa, "L'instrument notarial (segles XI-XV)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Fundació Noguera, Barcelona, 2000.

FYNN-PAUL, Jeff, *Auge i declivi d'una burgesia catalana. Manresa a la baixa edat mitjana, 1250-1500*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2017.

GINEBRA, Rafael: "Un fragment de llibre notarial de 1221 a l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 26(2009), p. 53-71.

GINEBRA, Rafael: "Del tractament arxivístic dels fons notariales. Aportacions o quasi, a un debat", *Lligall: revista catalana d'Arxivística*, 21(2003), p. 61-71.

GINEBRA, Rafael, "Les escriptories eclesiàstiques a Catalunya", *Actes del II congrés d'història del notariat català*, Barcelona, 2000, p. 89-160.

GINEBRA, Rafel, *Llibres notariales del segle XIII a Catalunya. Un estudi comparatiu*, Treball inèdit del IV Màster d'Arxivística, Gestió dels Documents i dels Arxius, UAB, 1998.

GROS PUJOL, Miquel S., "Els antics necrologis de la catedral de Vic (segles X-XIII)", *Studia Vicensia*, Arxiu i Biblioteca Episcopal (ABEV), Vic, 2017, p. 7-174.

MASNOU, Josep M., "Els manuals notariales de la família Ferrer, mercaders manresans (segles XIV-XV)", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 26(2009), p.53-71

MASNOU, Josep, "La canònica de Santa Maria de Manresa (1093-1310): organització litúrgica i vida comunitària", *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, 27(2019), p. 239-267.

MASNOU, Josep M.; TORNER, Jordi, "Els manuals notariales de famílies i particulars manresans dels segles XIII al XVI: un cas singular en els arxius de protocols catalans", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, XXVII(2008), p. 99-146.

PAGAROLAS, Laureà, *Los archivos notariales. Qué son y cómo se tratan*, Ediciones Trea, 2007.

PAGAROLAS, Laureà, "Notaris i auxiliars de la funció notarial a les escriptories de la Barcelona medieval", *Lligall. Revista Catalana d'arxivística*, 8(1994), p. 53-72.

PAPELL TARDIU, Joan, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*, Fundació Noguera, 2 vols, Barcelona, 2005.

PARCERISAS, Roser, *Mil anys d'història. Castell de Castellar*, Ajuntament d'Aguilar de Segarra, 2013

PIÑOL, Daniel (dir.), "La autoridad de los notarios, nominación y práctica: la Corona de Aragón", *La "auctoritas" del notario en la sociedad medieval: nominación y prácticas*, Trialba, Barcelona, 2015.

PONS GURÍ, Josep M., "De l'escrivent al notari i de la "charta" a l'instrument. Recepció dels usos itàlics a Catalunya", *Lligall. Revista Catalana d'arxivística*, 7(1993), p. 29-42.

RODRÍGUEZ BERNAL, Francesc, *Col·lecció diplomàtica del Archivo Ducal de Cardona (965-1230)*, Fundació Noguera, 2016.

RUBIÓ SERRAT, Abel, "Vestigis de la tradició litúrgica narbonesa i de debitoris jueus en uns formularis medievals", *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, 27(2019), p. 349-367.

TORRAS, Marc, "L'Escrivania Pública de la ciutat de Manresa en els segles XII i XIII", *Estudis sobre Història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p.13-29.

TORRAS, Marc; MASATS, Bernat; VALDENEBRO, Raquel; VIRÓS, Lluís, *Catàleg dels protocols notariais de Manresa*, Col·lecció d'inventaris d'arxius notariais de Catalunya, Fundació Noguera, 2 vols, Barcelona, 1993.

TORRAS, Marc, "El notari Jaume d'Artes", *El butlletí. Amics de l'art romànic del Bages*, 107(1997), p. 668-672.

TORRAS CORTINA, Miquel, *L'escriptura i el llibre a la Catalunya central als segles XIII i XIV*,
Tesi doctoral inèdita UAB, 2004. <http://hdl.handle.net/10803/5539>.

ZIMMERMAN, Michel, *Ecrire et lire en Catalogne (IX-XII siècle)*, 2 vols, Madrid, 2003.

ANNEX DOCUMENTAL

1- INDEX DOCUMENTS UTILITZATS

- 1- Lleida, octubre 1194. El rei Alfons deroga l'establiment de l'escrivania de Manresa que havia fet, reconeix el dret del paborde de Santa Maria de Manresa de nomenar el titular de l'escrivania. (Originals en dues còpies AHCM pergamí nº 465 i ACA Generalitat, pergamí nº 15)
- 2- 1210, novembre 14. Pere paborde de Santa Maria de Manresa fa establiment de l'escrivania a Robert (ASM XIII-2)
- 3- 1225, octubre 4. El paborde Arnau de Grevalosa fa establiment de l'escrivania de Manresa a Ramon de Sala. (ASM XIII-4)
- 4- 1257, novembre 24. El rei Jaume I promet la concessió de l'escrivania de Manresa a Bernat de Sala quan mori el seu pare Ramon de Sala. (ACA cancelleria, Reg. 9, fol 50 v, publicat CONDE-GIMENO)
- 5- 1270, octubre 27. El paborde i mestre Pere estableixen la notaria a Bernat de Besalú. (ASM XIII-12)
- 6- 1276, desembre 10. Bernat paborde i el seu convent estableixen a Guillem d'Era l'escrivania per després de la mort de mestre Pere. (ASM XIII-15)
- 7- 1278, març 4. Bernat paborde estableix a Bernat de Sala l'escrivania durant 15 anys (ASM XIII-18)
- 8- 1278, març 4. Bernat paborde estableix a Bernat de Sala l'escrivania després de la mort de Guillem d'Era. (ASM XIII-19)
- 9- Lleida, 1282, novembre 30. Ramon d'Orcau, veguer de Cervera, comunica a Romeu Morera, sotsveguer de Manresa, que Jaume Sarta i ell han apel·lat contra la sentència del jutge Ramon de Talaia que assigna l'escrivania de la cúria del veguer de Manresa a Bernat de Sala i invoquen la intervenció del jutge Jaume de Bianya. (Cingolani, doc. 328).
- 10- Saragossa, 1283, octubre 7. El rei Pere deroga el nomenament del notari públic de Manresa fet a favor de Pere de Grevalosa i reconeix el dret de designació del dit ofici atorgat al paborde de Manresa pel rei Alfons. (ACA OR p. H Barc. A/743)
- 11- Barcelona, 1283, desembre 20. El rei Pere mana a Ramon d'Orcau, veguer de Cervera, que defensí el càrrec de Jaume Sarta perquè tingui l'escrivania de la cúria del veguer de Manresa. (Cingolani, doc. 366)

- 12- Barcelona, 1284, gener 7. El rei Pere mana a Ramon d'Orcau, veguer de Cervera, que en la causa que hi ha entre ell i Jaume de Sarta d'una banda, i Bernat de Sala de l'altra, sotmesa a l'examen de Jaume de Bianya, respecte a la possessió de l'escrivania de la cúria del veguer, no faci res (Cingolani, doc. 371)
- 13- 1285, febrer 6. Jaume Sarta mana redactar un acte públic que contingui tota la documentació que mostra el seu dret a ocupar l'escrivania de la cúria del veguer a Manresa. (Cingolani, doc. 428)
- 14- 1287, març 7. El rei Alfons nomena a Guillem Galvany, doctor en lleis, jutge en el plet entre Bernat de Sala que regeix l'escrivania de Manresa, acusat de males pràctiques notariales i actuant en contra del que es va establir en la concessió de l'escrivania i en el jurament que va prestar davant el paborde. Demana sigui suspès del seu ofici i que es nomeni un altre notari amb el permís del paborde. (ASM XIII-23)
- 15- 1289, gener 18. El paborde de Manresa Dalmau Solà presenta davant el jutge Guillem Galvany un informe sobre la situació de l'escrivania contra Bernat de Sala demanant que aquest li restitueixi l'escrivania amb tots els seus drets. (ASM XIII-23)
- 16- 1290, març 21. Després de diverses indagacions del veguer i del batlle de Manresa, el jutge Guillem Galvany i el seu assessor Bernat de Mataró dicten sentència condemnatòria contra Bernat de Sala. (ASM XIII-23)
- 17- 1291, gener 27. Dalmau paborde de Santa Maria de Manresa estableix l'escrivania a Jaume d'Arters. (ASM XIII-24)
- 18- 1291, gener 27. Dalmau paborde reconeix i valida les actuacions de Jaume d'Arters abans d'accedir a l'escrivania. (ASM XIII-25)
- 19- 1294-1296. Procés entre el procurador reial i el paborde de Manresa per la propietat de l'escrivania de la vegueria. (ACA Processos de Cancilleria 4/2)
- 20- 1299, març 25. Berenguer de Bellví, bisbe de Vic, fa un decret episcopal reconeixent el dret del paborde de Santa Maria de Manresa sobre l'escrivania i excomunica a tots aquells que vulguin anar en contra (ASM XIII-29)
- 21- 1302, abril 2. Dalmau de Solà, paborde de Manresa, i Jaume d'Arters nomenen a Guillem de Torres notari regent de l'escrivania. (ASM XIV-3)
- 22- 1309, octubre 23. Còpia feta per Jaume d'Arters del document fet a Saragossa 7 octubre 1283 en que es deroga el nomenament de Pere de Grevalosa com a notari de Manresa. (ACA OR p. H Barc. A/743)
- 23- 1309, novembre 28. Procura feta a favor de Ramon de Castellbell, en nom de l'infant Jaume, perquè aquest sigui procurador reial en el judici contra Jaume d'Arters. (Plet contra Jaume d'Arters 1309)

- 24- 1313, maig 15. El paborde estableix juntament amb Jaume d'Arters l'escrivania de Manresa a Bonanat de Grau. (ASM XIV-184)
- 25- 1313, juliol 11. Disposicions del bisbe Berenguer de Guàrdia per les quals confirma el nomenament de Bonanat de Grau com a notari regent escrivania de Manresa (ASM XIV-27)
- 26- 1318 octubre 28. Bernat de Fonollar, procurador del rei, confisca unes escriptures que hom deia que eren falses i que havien estat redactades per Arnau Ricolf que regia l'escrivania de Manresa. (ACA reg. 245 f. 49v)
- 27- 1325, febrer 10. Requeriment del rei Pere III sobre les escrivanies. Còpia feta per Jaume d'Arters, notari públic de Manresa a 7 de març de l'any 1326 i autoritzat per Galceran Andreu batlle de Manresa.(ASM XIV-47)
- 28- 1326 Jaume d'Arters estableix a Bonanat de Grau Francesc d'Olius on consta que han d'escriure als llibres oberts. (Torras, 1992, *Catàleg*)
- 29- 1330, desembre 22. Provisió del bisbe de Vic Galceran Sacosta sobre notaris perquè s'apliqui l'excomunió a tots aquells que vagin contra la constitució del bisbe Berenguer de l'any 1299. (ASM XIV-66)
- 30- 1353, febrer 21. Pere de Planella, canonge de Lleida i vicari general del bisbe de Vic, s'adreça al degà de Manresa i del Bages en nom de Romeu, prepòsit de Manresa perquè s'apliqui l'excomunió a tots aquells que vagin contra la constitució del bisbe Berenguer. (ASM XIV-108)
- 31- 1353, febrer 27. Còpia del privilegi del rei Alfons I del 1194 sobre la concessió reial del nomenament dels notaris de Manresa en mans del paborde. (ACA Or. H. Bar. P.A/729)

2- MANUALS NOTARIALS DEL SEGLE XIII

NOTARI	MANUAL	REFERÈNCIA
Berenguer d'Arters 1215-1225	1222-1223 (2 bifolis i 1 bifoli central) 1224-1225 (6 bifolis 1 bifoli central)	ASM-8.1 ASM-8.2
Ramon de Sala 1225-1267	1227-1228 Jueus (1 quadern 2 bifolis) 1230-1232 Jueus (3 quaderns 3,4 i 2 bifolis) Post 1230 maig-abril (5 bifolis) 1237-1238 (1 sol bifoli) 1251-1254 (1 quadern de 32 bifolis) 1251-1254 (6 bifolis) <i>Quintus liber R. Sala</i> 1252-1255 (3 quadern de 3,4 i 2 quarts) 1253-1267 (3 quaderns 3,4 i 2 quarts) 1258-1267 (5 quaderns 25,18, 21, 12 i 18 b.)	ASM s/n ASM-8.Jueus ASM-8.3 ASM-8.4 AHPM 4008 AHPM 4009 ASM s/n AHCM m-1 AHPM 3
Bernat de Besalú 1270	1268-1270 (19 bifolis)	AHPM 4005
Guillem d'Arters 1271-1274	1271-1272 (1 quadern 25 bifolis) <i>Secundus liber Guillelmi</i> 1273-1274 (29 bifolis)	AHPM 4010 AHPM 4006
Guillem d'Era 1276-1278	1277-1278 (1 quadern de 22 bifolis)	ASM-8.5
Pere de Gravalosa 1278-1283	1278-1279 (2 quaderns de 14 i 15 bifolis) <i>Primus liber Petri</i> 1280-1281 (4 quaderns de 25,18,2 i 25 bif.) <i>Liber Petri grevalosa</i> 1281 (6 quaderns de 16,10,15,12,12 i 2 bif.) <i>Tertius liber Petri</i> 1281 (1 quadern de 12 bifolis) 1281-1282 (5 quadern 22,12,12,12 i 13 bif.) 1282-1283 -fragment- (1 quadern de 11 bif.) 1283 juny-setembre. (2 quaderns 10 12 bif.) 1283 (1 quadern de 12 bifolis) <i>Quintus liber Petri de Grevalosa</i>	AHPM 4 AHPM 7 AHPM 4012 ASM-21 AHPM 8 ASM-8.7 AHPM 4013 AHPM 4014
Bernat de Sala 1278-1290	1278-1280 (3 quaderns i 25, 25 i 25 bifolis) <i>Primus liber Bernardi Sala</i> 1280-1281 (1 quadern de 25 bifolis)	AHPM 5 ASM-8.6

	1284-1285 (3 quaderns de 25, 25 i 16 bifolis) 1288-1290 (1 quadern i 4 bifolis) 1289-1290 (2 bifolis) Berengueró Sobreroca 1288-1291 (5 folis)	AHPM 4011 AHPM 4007 ASM-8 ASM-8
Mestre Pere 1283-1286	1283-1286 (14 quaderns 6,12,7,8,6,4,6,8, 7,7,6,6,5 i 5 bifolis) 1283 -fragment- 1 bifoli 1283 -fragment- 2 bifolis 1285-1286 (5 quaderns 6,6,5,8,6 bifolis) <i>Secundus liber magistri Petri</i> Capítols 1278-1283 (1 quadern i 23 bifolis) Testaments 1282-1286 (1 quadern i 11 bif.)	AHPM 2 AHPM 4016 AHPM 4017 AHPM 9 AHPM 4015 AHPM 23
Jaume d'Arters 1291-1347	1291 (4 quaderns de 25, 25,25 i 25 bifolis) <i>Capibrevium Iacobi de Arters</i> 1291-1292(5 quaderns 24,13,24,13,24 bif.) <i>Secundus liber</i> 1292-1293 (4 quaderns 24,26,25 i 25 bif.) <i>Tercius liber Iacobi de Arters</i> 1293-1294 (5 quaderns 24,12,15,13 15 bif.) <i>Quartus liber</i> 1294-1295 (5 quaderns 23,13,24,12 24 bif.) <i>Quintus liber</i> 1296 (3 quaderns de 24,24 i 24 bifolis) <i>Sextus liber</i> 1296-1297 (4 quaderns 24, 24, 25 i 24 bif.) <i>Septimus liber</i> 1297 (2 quaderns solts de 25 i 22 bifolis) Octavus liber 1298-1299 (4 quaderns 27, 25, 23 i 25 bif.) <i>Nonus liber</i> 1299 (2 quaderns de 26 i 25 bifolis) <i>Decimus liber Iacobus de Arters</i> 1300- fragment- (22 bifolis) <i>Explicit decimus liber</i> 1291-1300 (4 quaderns 12,26,25 i 23 bif.) <i>Nuptiarum I</i>	AHPM 11 AHPM 12 AHPM 4018 AHPM 15 AHPM 16 AHPM 6 AHPM 4019 AHPM 4020 AHPM 20 AHPM 27 ASM-21 AHPM 22

1291-1297 (3 quaderns 12, 32 i 23 bifolis)	AHPM 24
<i>Testaments</i>	
1297-1304 (3 quaderns 23, 21 i 28 bifolis)	AHPM 25
<i>Testaments</i>	
1294-1302 (2 quaderns de 15 i 24 bifolis)	AHPM J.1
<i>Primus liber judeorum</i>	
1291-1325 (2 quaderns de 6 bifolis)	AHPM 13
Llibre particular Guillem Artús	
1291-1311 (3 quaderns de 12, 24 i bif.)	AHPM 10
<i>Liber Iacobi de Solano</i>	
1291-1297- fragment (1 quadern de 12 bif.)	ASM 8
Berenguer de Sobreroca	
1291-1311 (4 quaderns)	AHPM 4047
Jaume Colteller	
1292-1325	AHPM 14
Llibre particular família Ferrera	
1292-1344 (5 quaderns)	AHPM 1
Llibre particular família Andreu	
1294-1320 (7 quaderns)	AHPM 17
Llibre particular Pere de Roca	
1295-1370 (4 quaderns)	AHPM 18
Llibre particular Pere Riera	
1298-1299-fragment (1 bifoli)	ASM 18
Llibre particular Pere Barata	
1298-1417 (3 quaderns)	AHPM 21
Llibre particular Francesc Romeu	
1298-1311 (2 quaderns)	AHPM 49
Llibre particular Maimó de Lledó	
1299-1304 (1 quadern de 12 bifolis)	ASM 18
Llibre particular Jaume Bonet	
1299-1335 (6 quaderns)	AHPM 26
Llibre particular Jaume/Berenguer Amargós	
1291-1313 (5 quaderns)	ASM- LP/I
Primer Llibre del Paborde	
1292-1296 (1 quadern amb 10 bifolis)	ASM 18
Llibre gremi cuiraters	

Taula-3. En negreta els fragments de manual no inclosos al catàleg i trobats a l'ASM

3- QÜESTIONARI SOBRE L'ACTIVITAT DE JAUME D'ARTERS

(1-7: Preguntes sobre els notaris anteriors a Jaume d'Arters, el temps que exerciren l'ofici i si clausuraven de la seva pròpia mà els documents que s'entregaven als peticionaris)

- 1- [...]sua manu propria clausas
- 2- Item quod dictus Raymundus de Sala decessit quinquaginta anni sunt elapsi [...]
- 3- Item que post [obitus] Raimundi, magistri [Petri] cuius fuit notario publicus Minorise et [tenuit] et rexit dictam [scriba]niam per XV annos [...] notario scribanie publice et cartas ville et parrochie Minorise et [...]
- 4- [Item que magistri] Petrus et dictam scribaniam regebat [...]tere [...] suis discipulis iuratis [...]manu] propria clausas.
- 5- [...]
- 6- [...]
- 7- [...] dictum Petro de Gravalosa, Bernardus de Sala et dictus [...] simul fuerunt notari publici Minorise et dictam scribaniam tenuerunt et rexerunt quolibet per se X annos et ultra, et dum eam regebant quilibet earum dimitebat et consuevat [...]suis discipulis iuratis cartas albas manu propria clausa [...]

(8-14 Preguntes sobre la pràctica de deixar documents en pergamí ja signats pel notari per poder expedir en cas d'absència del notari o responsables cancelleria "Cartas albas")

- 8- Item que dictus Jacobus de Arters scinit dictas consuetudines et usus dictorum suorum prede[cessorum] dicti officio [...]
- 9- Item ponit et intendit probare que in curia [...] notario dicti Domini regis dimitant et consueverunt dimi[tere ...] ratis cartas albas manus suis [propriis] clausa.
- 10-[...]
- 11-[...]fonsis et in curia Domini [...] regis Jacobus per eorum notario et illos qui sua sigilla tenebat.
- 12- Item quod illud idem fuit factum et usaticum in curia reverendo archiepiscopo Tarraconensi et suorum predecessorum per suos notarios illos in sua sigilla tenebant.

13- Item [quod] illud idem fuit factum et usaticum in curiis episcoporum Barchinone [et Ilerde] et aliorum episcoporum Cathalonie et suorum predecessorum [per] suos [notarios] illos qui tenebat sua sigilla.

14- [...]

(15-18 com actuen els escriptors jurats autoritzats per poder rebre, recollir les fermes i escriure als protocols i confeccionar els documents per entregar al peticionari)

15- [...] discipulos [...] accipiunt instrumenta et [...] firmamenta et dicta instrumenta scribunt in protocollis et in cartis pergamenis

16- Item que dictis discipulis iuratis creditor in dictis scripturis tanquam si notario ad esset et dicti notario claudunt dictas cartas de eisdem fidem factum tanquam si ipsi interfuisset et firmamentam recepisset.

17- Item ponit et intendit probare de dictis cartis albis que dictus [Jacobus ...]

18- Item quem nunquam fuit dictum nec auditum in civitate Minorise que ex aliquibus cartis albis que dictus Jacobus dimisseri suis discipulis fuisset aliquod dampnum sequitur

(19-26: pregunten en quin àmbit territorial s'exercia per costum l'activitat notarial, extenent-se fora de la parròquia de Manresa essent conegut per les autoritats reials i practicat a altres llocs de Catalunya)

19- Item ponit et intendit probare que dictus Raymundus de Sala alias vocatus Raimundus scriba quamdiu tenuit et rexit dictam scribaniam per se et suos discipulos iuratos recepit et recipere consuevit instrumenta extra parrochiam Minorise et usus fuit officio notarie in omnibus [locis et]

20-Item que illud idem [fecit post Raymundo de Sala, magisteri Petrus quamdiu dicti tenuit et rexit dictam scribaniam scientibus et videntibus vicario et baiulo Minorise et aliis officialibus domini regis.

21- Item quod illud idem post dicti magistri Petri fecit Petrus de Gravalosa quamdiu tenuit et rexit dictam scribaniam scientibus et videntibus dictis officialibus.

22- Item que post dictum Petro Gravalosa fecerunt illud idem magisteri Petrus et Bernardus de Sala quandiu notarios fuerunt Minorise et dictam scribaniam tenuerunt et rexerunt scientibus et videntibus dictis officialibus.

23- [...]

24- Item que inter dictum Raimundo de Sala et magistrum [Petrum] et Petro de Gravalosa et Bernardo de Sala et dictum Jacobum usi fuerit et consueverit facere instrumenta extra

parrochiam Minorise continue temporibus absque aliqua interruptione per septuaginta annos et ultra.

25- Item possit et intendit probare que omnes notarios civitatum et villarum Cathalonie illud idem faciunt et facere consueverunt scilicet que recipient instrumenta et utuntur officio notarii in aliis civitatibus, villis et locis de quibus non sunt notarios, nec se scribunt notario dictorum locorum in quibus instrumenta in dicto officio utuntur.

26- [...]

(27-30: Preguntes sobre la fama que Jaume d'Artes té a Manresa i la seva relació conflictiva amb Pere de Grevalosa i Ramon de Castellbell)

27- Item que dictus Jacobus est homo discretus [generis] et pacificio et hanc pacem et [concordiam] cum omnibus civibus et [habita]toribus Minorise et cum omnibus amicabiliter conversatur, exceptis Petro de Gravalosa et eius filius et Raimundo de Castropulcro qui ipsum hodiunt et persecuntur in quantum possunt et volunt eius amicicia.

28- Item que dictus Jacobus libenter haberet pacem et concordiam cum predictis et hoc dixit plures et peracturi se obtulit in effectum coram venerabilibus domino Bernardo de Funoylario gerente vices procuratoris pro inclito infante Jacobo et Guillelmo Vallesica iudice curie domini regis et coram religiosis et honestis personis.

29- Item que dictus Jacobus compromisit cum domino Raimundo de Castropulcro quadam controversia que inter eos erat de domo Villeequorum divisione quorundam mansum eorum et qui [...] dixerunt que predicti Raimundi et Jacobus haberent[...] numquam malum procurassent dictus Raimundus noluit [...] temptare dicendo quod volebat esse eius amicus nec [...] qui sibi malum procuraret.

30- Item que dictus Jacobus libentissime volunt predicta facere.

(31-35: Preguntes sobre la capacitat dels hebdomadaris de rebre com a confessors testaments a Manresa, concretament Guillem de Coromina i les darreres voluntats d'Elisenda, esposa de Guerau de Pla)

31- Item ponit et pretendit probare que ebdomedarii Minorise consueverunt recipere testamenta in civitate Minorise ab illis qui eis confitebantur.

32- Item que Guillelmo de Condamina rector ecclesie [Vila]dordis multociens fregit [...] tenere locum ebdomadari in [...] Minorise.

33- Item que dictus Guillelmus fuit confessor domine Elisendis uxoris Gerald de Plano et dicta domina Elisendis ipsum elegit in suum confessorem in infirmitate qua decessit.

34- Item que dictam dominam Elicsendis noluit suum testamentum facere nisi in posse dicti Guillelmo de Condamina sui confessoris cum nollet que aliquis sciret suam ordinacionem et ultimam voluntatem preter dictum suum confessorem.

35- Item que dictus Guillelmus de Condamina suum confessorem recepit dictum testamentum ut confessor dicte domine Elicsendis.

(36-37: Preguntes sobre l'estatut de l'escrivania de Manresa que és propietat de l'església de Santa Maria de Manresa i sobre les disposicions reials sobre notaris)

36- Item que scribaniam Minorise est ecclesie Sancte Marie de Minorise et ad dictam ecclesiam pertinet.

37- Item que ordinacio quam dominus rex fecit pro [...] non faciant instrumenta etc. Fuit et [...] revocata et annullata per dictum dominum rex.

(38-40: Preguntes sobre un instrument de deute entregat per Jaume d'Artes que no va ser signat per Romia, l'esposa del deutor i com es va subsanar)

38- Item ponit et intendit probare quod dictus Jacobus quas in continenti postquam tradidit clausum instrumentum in quo Bartholomeus de [...] et Romia, uxor eius, confessi fuerunt debere L solidos Berengario Custiol recognoverunt que dicta Romia non firmaverat dictum instrumentum et fecit posse suum que dictum instrumentum recuperaret et corrigeret.

39- Item que ex eo que dictum instrumentum recuperare non poterat dictus Jacobus obtulit definicioni dicte Romie et firmavit ius.

40- Item que dictus Jacobus servavit pecunnis in [...] dominam Romiam de dicto debito ita que nullum dampnum fuit inde sibi sequitur.

(41-44: Preguntes sobre el testament de Bernat de Manresa recollit en nota per mestre Pere i que Jaume d'Artes va protocol·litzar a partir de les notes dels protocols)

41- Item possit et intendit probare que magisteri Petrus quondam consuevit ponere in testamentis clausulam "Valebit re"

42- Item que in nota testamenti Bernardi de Minorise scriptum est [...]

43- Item que usus et consuetudo generalis et notoria est Cathalonie especialiter Barchinone et Minorise que notario succedens alii notarii in officio notarie potest in publicam formam redigere notas inventas in protocolis suis predecessoris inter alias notas [...]

44- Item que consuetudo notarie successorum sui predecessorum potint in formam publicam redigere notas inventis in libro seu protocollis notari mortui et abbreviaturas notari mortui largo modo ponere et in formam publicam redigere ut notario mortuo reperitur et

reperiebatur in suis breviaturis et dictas breviaturas protocolorum in formam publicam ponere, declarare et specificare.

(45-50: Preguntes sobre l'escrivà Pere Sabata que va transcriure les notes del testament de Bernat de Manresa atenent a les anotacions contingudes als protocols del notari mestre Pere)

45- Item que Petrus Sabata notario Barchinone fuit discipulus iuratus magistri Petri.

46- Item que dictus magistri Petrus existents notario predictis [...]

47- Item que in testamentis per dictum magistrum Petrum in formam publicam redactis comuniter apponebatur et reperitur appositum dictum verbum "Valebit re"

48- Item que dictos magistri Petrus et dictus Petrus Sabata eius discipulus iuratus sic comuniter utebantur.

49- Item que dictus Jacobus cui ut notarie fuerit tradita protocolla dicti magistri Petri redegit in formam publicam dictum testamentum Bernardi de Minorisa cuius notam invenit in protocollis predictis pro ut dictis magister Petri utebatur de cuius usu et aliis predictis certificavit se prius.

50- Item que dictus Petrus de Sabata discipulus iuratus ipsius Jacobi scripsit dictum testamentum in pergameno et posuit abbreviaturas dicte note in dicto testamento pro ut facere consueverit tempore domini magistri Petri et erat suus discipulus iuratus.

(51-53: Preguntes sobre la capacitació en l'activitat notarial de Jaume d'Artes i la seva professionalitat)

51- Item possit et intendit probare que dictus Jacobus est homo bonus et legalis et multum idoneus et sufficiens in dicto officio notarie et fuit a tempore [...] quo dictam scribaniam habuit et rexit et etiam fuit semper dum vixit

52- Item que dictus Jacobus haberetur communis pro bono homine et legali et de melioribus ydoneoribus et sufficientioribus notarie Cathalonie.

53- Item que predictis est fama publica [...] in civitate Minorise et in civitate Barchinone et in aliis locis Cathalonie ubi de dicto Jacobo habetur noticia.

(54-55: Preguntes sobre la redacció de la venda d'un mas i els problemes que va tenir aquest document atribuint-lo la propietat a una altra persona)

54- Item possit et intendit probare que honores in quibus seu de quibus dictus Jacobus fecit instrumenta apud mansum de Gradu erant tunc tempus Arnaldi Andree et domne Guillelme uxoris eius civium Minorise.

55- Item que honores in quibus et de quibus dictus Jacobus fecit quoddam instrumentum [...] mansum factus erant et sunt Raimundi de Montecunillo civis Minorise.

(56-59 preguntes sobre els límits de la parròquia de Manresa i les parròquies al voltant de la ciutat)

56- Item possit et intendit probare que termini parrochie Sancte [Marie de Minorise] protendiuntur usque ad parte de Cabrianes usque ad partem de Luprecati et deinde sicut dictum flumen discunt usque ad locum de Raffex

57- Item que locus Sancti Fructuosi et locus Villeordeorum sunt infra dictos terminos

58- Item que prepositus Minorise ut rector ecclesie Sancte Marie de Minorise tanquam ecclesiam maior et parochialis recepit omnes primicias in omnibus honoribus Villeordeorum et partem decimi.

59- Item que illud idem facit in hec dictus prepositus in omnibus honoribus Sancti Fructuosi.

(60-61: Pregunta si Jaume d'Arters havia estat denunciat per males pràctiques amb anterioritat)

60- Item possit et intendit probare que numquam fuit aliqua querimonia [...] de dicto Jacobo de Arters ratione [...]

61-Item que si querimonia exposita fuisset regentes curiam Minorise sicut pro tempore enim rexerunt et scriptores dicte curie illud scinissent, audissent.

(62-63: Preguntes sobre si es fan les anotacions convenientes sobre els documents que han estat impugnats per part dels notaris jurats com és costum arreu de Catalunya)

62- Item possit et intendit probare que consuetudo observancia et usus sunt notarii et manifesti notarie civitatis Minorise et civitatis Barchinone et aliarum civitatum et villarum Cathalonie, que questio aliqua instrumenta testimonialia seu protestacionem recipient et fuerint per suos discipulos juratos que dicti notario ponunt et poni faciunt per suos discipulos juratos in prohemio sive prologo dictorum instrumentorum in presencia mea notario etc.

63- Item que [...] quod fecit per suum substitutum.

(64-65 Preguntes per saber si tota aquesta inquisició que es fa a Jaume d'Arters es va per l'odi que li tenen Pere de Grevalosa i Ramon de Castellbell o per ser promoguda per Bernat de Fonollar, procurador reial)

64- Item possit et intendit probare que dicta inquisicio fuit facta ad persecucionem Petri de Gravalosa et Raimundo de Castropulcro qui hodie et mala voluntate ducti, dictam persecucionem fecerunt et facturum.

65- Item que de predictis est forma publica et comunis credencia in civitate Minorise et in curia domni regis et in curia dicti infantis Jacobi procuratoris dicti domni regis et in curia venerabilis Bernardi de Foneylario, gerentes vices procuratoris, pro dicto iudicio domino infante Jacobo.

4- Transcripció parcial del judici d'apel·lació de 1309

(Barcelona, 1309, novembre 28. L'infant Jaume constitueix a Ramon de Castellbell com a procurador de la cúria en l'apel·lació presentada per Jaume d'Arters davant de la interlocutòria del jutge Guillem d'Ollomar en que suspèn l'activitat al notari Jaume d'Arters)

Nos infantis Jacobus, illustrissimi domini regis Aragonum primogenitus ac in regnis et terris eiusdem procurator generalis, constituimus et ordinamus vos Raimundo de Castropulcro de Minorise procuratore pro parte curie / (15) nostre in eam appellacionis ad vos emisse per Jacobum de Arters, notario Minorise, appellante a quadam interlocutoria lata per dilectum iudicem curie nostre Guillelmum Olomarii in causa inquisitionis que per curiam nostram inchoata est fieri contra Jacobum antedictum. Ita que vos pro parte curie nostre coram quocumque iudice delegandi a nobis prosequamini appellacionem predictam. Et agatis, foveatis ac etiam defendatis partem nostram in causa ipsa et alia faciatis omnia et singula que ad prosecutionem appellacionis ipsius occurrerint necessaria seu fuerint facienda. Quoque potest et debet facere procurator legitime constitutus ratum et firmum perpetuo habituri quicquid per nos in premissis omnibus in causa premissa actum fuerit seu etiam procuratum. Datum Barchinone IIII° kalendas december anno Domini millesimo CCC^o nono.

(Jaume d'Arters manifesta que la seva suspensió pronunciada pel jutge Guillem Aulomar va ser nul·la i no ajustada a dret)

Item dicit dictus Jacobus, quod de pronunciacione eius, fuit nulla ipso iure, salva reverencia dicti [Guillelmi] Aulomari pro eo inter alia que non ostenditur [facta] vel lata a suo iudice, et pro eo etiam in[...] ordine non servato. Dictus venerabilis Guillelmi Aulomari processit de facto ad predictam pronunciacionem faciendam, et pro eo etiam predictam pronunciacionem fuit facta expresse

contra leges et contra canones et contra alia iura, et per eo etiam quod fuit facta, de facto absentibus procuratorem et advocato domini regis. Ex quibus inter alia apparet dictam procuracionem nullam esse et fuisse, et dictum Jacobum de Arters non obligata nec obligasse de parte et eam nullam pronunciari et declarari petit dictus Jacobus de Arters cum sua /(2) intersit. Et si predictis procuratorem ac partem domini regis et alio quoscumque sibi in hac parte adversantes [dictum] Jacobum de Arters sibi codepmnari petit.

(Jaume d'Arters remarca que el pronunciament que el suspenia de la seva activitat com a notari és injust i que ell té el nomenament que l'acredita per poder exercir com a notari de Manresa i no pot ser vulnerat aquest dret de possessió legal)

Item dicit dictus Jacobus de Arters, que si dicta pronunciatio esse vel fuit aliqua vel reperiatur, tenere de iure [est tamen] et fuit iniusta et corrigenda hac revocandam, penitus salvus dicti venerabilis Guillelmi Aullomari reverencia et honor ex causis infrascriptis inter alias, scilicet, pro eo quod ipse Jacobus de Arters habet et habere iustum titulum et plenum ius in scribaniam predictam et iuribus eiusdem. Et pro eo etiam quod illo iure cavetur que notario lite pendente super aliquibus contra eum abietis officio scribanie suspendat. Et pro eo etiam quarum iure [...] curiarum Cathalonie cavetur que aliquis /(2v) suis cause plena cognitionem de sui possessione non eiciatur, maxime talis qui sit in possessione sua iure suo et titulo iusto qualis est et fuit dictus Jacobus in dicta scribania Minorise.

(Recorda que després de la trobada a Barcelona en que Jaume d'Arters no va poder aportar proves per argumentar els seus drets va obtenir del procurador de Guillem Olomar es pogués anar a Manresa on Jaume d'Arters aportés arguments i proves per a la seva defensa.)

Et pro eo etiam quod (ratllat contra dictum) contra dicto venerabili Guillelmo Aulomari nichil fuit confessatum per dictum Jacobum vel alii ostensum idem probet vel ostendat ipsum Jacobum (ratllat suspensum) [suspectum] in officio predicto vel ad ipso officio [..ventum] vel suspendendum. Et per eo etiam quod ipso Jacobo proposuit et ostendit verbo et scriptis contra dicto Guillelmo Aulomari iuris et facti rationes, defensiones et excusaciones largo modo ipsum Jacobum in evidenti excusantes ab omni suspicione et dolo et [fraude] et culpa et negligencia officii predicti quas obtulit se per [...] provare contra dicto venerabili Guillelmo Aulomari. Et etiam ipsum Guillelmum requisuit dictus Jacobus, cum aliquibus qui sunt et erant in civitate Barchinone /(3) quos sibi nominavit, se certificaret de predictis et que nichilominus dictus venerabilis Guillelmo Aulomarii iret vel mittere sumptibus dicti Jacobi apud Minorisam ubi hec et habebat provitas probaciones dictus Jacobus super predictis quas de facili adducere et habere ad civitatem Barchinone non poterat que facere et admitere noluit dictus venerabilis Guillelmo Aulomari immo eis sprecis pronunciavit de facto ut est dictum. Et pro eo etiam quod dictus Jacobus non est nec fuit diffamatus super officio predicto immo est et bonus et legalis

in officio predicto et aliis et pro alii habetur et fuit habito contradicens Jacobo. Et pro eo etiam quod in penis que sunt iure restrinquentem non debet, nec potest procedi de similibus ad [similia], et pro eo etiam quod Petrus de Gravalosa et [Raimundus] de Castropulcro sunt et fuerunt inimici / (3v) capitales dicti Jacobi et sunt et fuerunt respondendi et non admitendi de iure contra dictum Jacobum super premissis ad quorum ut inimicorum capitalium dicti Jacobi nimiam proclamacionem et festinacionem iuribus probacionibus ac defensionibus etiam Jacobus legitimis non admissis ad dictam pronunciacionem de facto dictus venerabilis Guillelmo Aullomari concessit.

(Jaume d'Arters torna a manifestar que el pronunciament de suspensió de l'activitat notarial és nul, injust i que cal sigui revisat.)

Ex quibus et singulis predictus inter alia, dicit dictus Jacobus de Arters, que dicta pronunciacio [est] et fuit nulla et siquis apparet est et fuit iniusta et in ea, et in aliis predictis omnibus / (4) dictus venerabilis Guillelmonus Aulomari ipsum Jacobum gravavit non admitendo et non faciendo predictam ad iuris excusacionem et conservacionem dicti Jacobi facienciam et in pronunciando ut pronunciavit cum pacius debuisset contrarium pronunciare et dicere. Et sic petit dictus Jacobus dictam pronunciacionem et alia gravamina iamdicta corrigi demandari et revocari (ratllat penus) penitus et pronunciari et declarari bene appellatum extitisse per dictum Jacobum et male pronunciatum fuisse per dictum Guillelmonum Aulomari. Et in predictis procuratorem et partem domini regis et quemlibet etiam alium sub [...]tem in premissis vel eorum aliquo / (4v) sibi condepnari petit dictus Jacobus.

(Així ara Jaume d'Arters per provar tot l'anterior presenta els següents arguments contra les acusacions que se li van fer. Primer argumenta sobre els documents signats abans de ser escrits o "cartas albas". Mostra com és pràctica dels seus antecessors a l'escripció i d'altres escriptures i cancelleries. Cita diverses referències de llibres de dret - que marquem amb negreta ja que tenim dubtes de com transcriure - per les quals els escriptors jurats poden actuar en absència del notari)

Item dictus Jacobus de Arters ad conservacionem et probacionem iuris sui et ad dicta gravamina corroboranda addendo etiam dictis gravaminibus vel pro ut melius sibi de iure valere potuerit, dicit hec fecit qui sequitur: / (5)

Et in primis dixit, quod super facto cartarum albarum et super facto testamenti Bernardi de Minorisa, quondam, et super facto cuiusdam instrumenti debitorii L solidos per ipsum ut dicitur clausi sine firma cuiusdam mulieris, uxor debitoris in dicto (ratllat instro) inimico ut dicitur conscripti super quibus denunciatus et accusatus extitit dictus Jacobus per suos inimicos capitales, scilicet, Petro de Gravalosa et Raimundo de Castellbell de Minorisa dicitur in suo

oficio notarie excessisse etc. Constat et certum est, rei veritate inserta, que dictus Jacobus in aliquo premissorum non excessit immo fecit quod debuit ut patet per infrascripta inter alia.

Et super facto cartarum albarum, dicit quod in factis ac usu notariorum et in aliis etiam per plurimum intenduntur consuetudo et observancia, **ut ex de fide procuratorum c cum dilectus cum ibi notatis ad [...] facit quod dicitur et notatur per Guillelmi Durandi in speculo suo, titulo “de instrumentorum edi-/ (5v) cione”** sed instrumentum vero set numque videmus Narbone et Florencie etc.

Dicit enim dictus Jacobus, que illi qui precesserunt eum in regimine et exercicio notarie Minorise, scilicet, Petrus de Gravalosa suo tempore <et Bernardus de Sala suo tempore> et magistri Petrus suo tempore, et alii dictam scribaniam tenentes cum eos abesse contingebat a civitate Minorise, dimittebant et dimisserunt suis discipulis iuratis cartas albas cum eorum subscriptione ut in eorum absencia discipuli eorum curati expedirent et possent expedire negocia gencium, audiendo contractus et in formam publicam redigendo in cartis albis talibus bene et fideliter, et talis erat et fuerat usus et consuetudo dicte scribanie cum ipsam incepit regere dictus Jacobus de Arters aliquibus vitibus cum ipsum contingebat abesse in civitate Minorise et eius territorio, dimisit cartas [albas]/(6) cum sua subscriptione discipulis suis, bonis et legalibus iuratis, ut in sui <absencia> audirent contractus et in protocollis redigerent et in formam publicam, scilicet, in dictis cartis albis bene et legaliter reponerent. Non est (ratllat aliquid) ex hoc aliquid quod rei veritate inspecta possit imputari dicto Jacobo ad dolum vel culpam aliquam, vel etiam ad aliquam negligenciam vel aliquod etiam sinistrum, quod ut dictum est, in tali observancia et consuetudinem invenit dictam scribaniam quam si servavit, non excessit immo excusatur [...] iura pre allegata. Preterea iure cavetur quod communis error ius facit **ut FF de officio” per L [tabul]arius Philipus**. Et sic ubi alias posset dubitari non iure consensu huiusmodi cartas dimiti suis discipulis iuratis per notario, tamen dicta consuetudo et observancia, adhuc ipsum Jacobum excusare et excusarent penitus, maxime cum sit utatur hodie consuetudinem et usum, ex tunc per regis, /(6v) principes, prelatos et alios que tradunt et tradederunt in sui absentia, officialibus suis et illis de quibus confidunt, cartas albas suis sigillis sigillatas et scribantur et scribi possint contractus et alia, bene et legaliter, in sua absencia. Et hec fiunt et facta sunt communiter, nec reputantur habere aliquam suspicionem fraudis, doli vel negligencie quo ad scribentes vel tradentes vel aliter. Est enim certum que part[...] auctoritatis est instrumentum sigillatum sigillo auctoritate persone qualis est instrumentum notari publici ut **ex “de fide instrumentorum” CII** cum suis similibus. Preterea certum est que magistris stacionis, hoc est notariis publicis, scribanias publicas regentibus, est et fuit permissum tam a iure ut **in auctore “de tabellionibus” in textu et in glosa que incipit “Qui [FF] etc et iuxta documentum”, Guillelmi Durandi posito in suo speculo “de instrumentorum edicione [S.] “instrumentum et etc”**. Item apponitur “et vero sit numqui

etc". Que etiam ex consuetudinem et observancia notoria tocius Cathalonie /(7) habere et tenere in suis scribaniis discipulos iuratis qui in eorum absencia recipiant eorum nomine et recipere possunt contractus et in protocollis reponere et postea in pergameno scribere et tradere notario ac magistro stacionis ut claudat et notario sive magistro stacionis ad eorum simplex dictum sui signum ponit et ponere potest et potuit et auctoritatem prestare instrumentis receptis per sui discipulos iuratos et talia instrumenta habent auctoritatem publicam et predictam nendum de iure ut est dictum. Immo est consuetudo et observancia notoria terre et quasi tocius mundi fuerit valente tolerantur, sine omni reprehensione vel suspiscione documenti huiusmodi vel magistri stacionis vel discipuli iurati vel alterius. Et sic si dictus Jacobus notarius ac magistri stacionis ut esse dictum, tradidit aliquibus temporibus in sui absencia cartas albas suis discipulis iuratis, bonis et legalibus, ut ibi scribentem bene et legaliter contractus qui in sua absencia in eorum posse fecerent, facere potuit impune quod /(7v) ut dictum est, non ipse potuit et debuit suum signum apponere et auctoritatem suam prestare scripturis contractum sibi oblatis per suos discipulos iuratos ut est dictum, consimili est a fortiori modo confidendo de legalitate suorum discipulorum iuratorum potuit eis tradere cartas albas qui in sua absencia ex quadam necessitate seu provisione si eas eis tradidit. Preterea dictus Jacobus talia faciendo que dictum est tamen non fecit. Si ea fecit, non fecit ad decipiendum vel dampnificandum rem publicam vel aliquid de re publica, set solum ad providendum rei publice in sui absenciam. Nam cum in civitate Minorise et eius convicinio non sit et fuerit aliquis scribania publica, nisi illa quam regit et rexit dictus Jacobus et dictus Jacobus ibi continue non potuerit esse suis aliis negociis <necessariis> alibi occupatus necessarium erat ut rei publice provideretur que ipse dimiteret tale quid que in sua absencia in eius nomine per suos discipulos iuratos gentes /(8) volentes ibi contrahere possent de suis contractibus, instrumenta habere, et fidem facere et sua negocia fideliter expedire, quod est provisio rei publice et non fraus vel deceptio. Et sic imperius potuit ea facere si ea fecit, cum notarius sit et dicatur sed ius publicus a publice servendo et publica utilitas et provisio modis quibus fieri potest faciendam **ut ex "de postulando C bone memorie" cum suis similibus**. In predictis enim non intervenit nec intervenire potuit lata culpa cuius finis est non intelligere id quod omnes intelligunt **ut [FF] de vero sig. L late culpe. Ad quod facit [...] deponici B. Nerira**, quod ut dictum est superius, intellectum est et servatum huiusmodi instrumenta alba tradi per principes, prelatos et alios et etiam per notarios precedentes dictum Jacobum in dicta scribania. Et si dictus Jacobus aliquo errore ductus deceptus fuit in aliquo super predictis excusatur et excusaretur per **legem maiorem positam C "ad legem cor de fal[...] /(8v) sed qui deceptus est etc"**. Cum ibi notatis ad quod etiam **facit [FF] "ad legere cor de fal L divus in fi" cum suis similibus**. Preterea per Dei gratiam ex huius modi instrumentis albis non fiunt subsecutum nec dicit fuisse subsecutum aliquod sinistrum, nec dampnum, nec lesio alicuius, immo magis provisio ut est dictum. Et sic in omni casu dictus Jacobus ab omni culpa

est et fuit excusatus super dicto capitulo cartarum albarum contra eum oblato super quo predicta dicit ad sua excusationem dictus Jacobus et allegat. (Ratllat 3 línees)

(Jaume d'Arters discuteix sobre el testament de Bernat de Manresa, que era escrit al protocol per mestre Pere i que ell va copiar a partir d'aquesta inscripció, interpretant que la nota "valebit ve" era correcte)

Ad capitulum vero predictum quod opponitur contra eum de testamento Bernardo de Minorisa etc. super verbo valebit ve etc. Dicit dictus Jacobus quod tempore fecit super dicto testamento, quod facere debuit ipsum redigendo in formam publicam ut fecit, et si aliter fecisset, quod fecit et fecisset, et inculpari et reprehendi merito [...] / (9) cuisset iure eum, causa est que notario succedens alii notarii in officio notarie potest in formam publicam redigere notas inventas in protocollis sui predecessoris, et etiam alias notas iudicis saluti ordinari auctoritate ut **in decretali "<cum> P. Tabellio ex. de fi instrumentorum"** cum suis similibus. Consuetudo etiam et observancia generalis est, et notaria <Barchinona et> Minorisa et aliorum locorum Cathalonie, que alii notarii et potissime successor notarie, possunt in formam publicam redigere notas inventas in libro seu protocollis notari mortui et abbreviaturas notari mortui, largo modo ponere et in formam publicam redigere, ut notarius mortuus reperitur et reperiebatur ut suas breviaturas protocollorum in formam publicam declarare, ponere et specificare, que consuetudo in talibus vim legis obtinet. Ut est supradictum et allegatum dictus enim Bernardus de Minorisa in posse supradicti magistri Petri, quod tunc notario Minorise / (9) suum testamentum fecit et voluit et mandavit que fecisset ut melius de iure valeret et valere possent, cuius etiam magistri Petri erat tunc discipulus iuratus en [Sa]bata, nunc notarius Barchinone, que magistri Petri existens notarius predictus, ante receptionem dicti testamenti utebatur in suis protocollis notarum testamentorum apponere largo modo dictum verbum "valebit ve". Etiam in testamentis per eum in formam publicam redactis per ipsum magistrum Petri comuniter apponebatur et reperitur appositum dictum verbum "valebit ve". Et sit utebantur predictus magistri Petri et suus discipulus iuratus, predictus ante receptionem dicti testamenti Bernardi de Minorisa, post cuius magistri Petri abitum, dicto Jacobus cui notario fuerunt tradita in parte protocolla dicti magistri Petri. Et longe a[...] que aliqua questio esset inter aliquos, super bonis que fuerunt dicti Bernardi de Minorisa pre- / (10) textu dicti verbi "valebit ve" redegerat dictum testamentum in formam publicam cuius notam invenit in protocollis predictis ut dictus magistri Petri utebatur non est dictum de cuius usu et aliis predictis certificavit se prius cum dicto Sabata discipulo iurato dicti magistri Petri et cum testamentis per dictum magistrum Petrum factis et aliter et processit et fecit bene et legaliter ut est dictum et sine omni fraude et sine omni dolo, et ut debuit nullum sinistrum committens in premissis. Et de predictis vos dictus venerabilis Bernardi Ermengaudi si de eis dubitatis potestis et debetis vos certificare autem omnia cum dictis protocollis dicti magistri Petri et cum testamentis per eum in formam publicam

inde redactis et per usum et alia iamdicta et esse per dictum en Sabata et aliter. Per qua dicit dicto Jacobo quod in omni casu est excusatus super facto dicti testamenti ab omni culpa, dolo et fraude et a quolibet alia sinistra machinatione.

(Jaume d'Arters argumenta sobre el debitori de Ròmia i amb el qual els seus enemics el van acusar de males pràctiques. Argumenta que un cop adonant-se de l'error aquest es va subsanar)

Super facto vero instrumenti de quo super facta est, et /(10v) quod dicitur non fecisse firmatum per dictam mulier etc. Dicit dictus Jacobus que si ipse negligenciam aliquam fecit in dicto instrumento claudendo, non tamen fecit dolum vel fraude. Immo confesus, cum ad eius aures pervenit, que dicta mulier conveniebatur ex tali instrumenti apposit, se defensioni dicte mulieris recognoscens et dicens que ipsa mulier non firmaverat et que errore dictum instrumentum de dicta scribania clausum excessit. Que dicta mulier fuit ponitus conservata indemnis et veritas fuit salvata et conservata (ratllat: indemnis) in facto premissis sine alicuius lesione predictis enim aliquod falsificatione potuit dici commissum cum falsum sine dolo non comunit nec comunit possit ut non tenet **Odofredus in per alligata L maiorem**. Et si dicatur que fuit error vel negligencia non est nec potest dici talis error vel negligencia que inducat vel inducere possit aliquam penam <nam> [...] est error et perimitur error in homine dum tamen /(11) fraus et dolo absint, quod non est congruenda in homine nimia astucia et diligentia, nec nimia et crassa negligentia, nam sub medio quilibet potest ambulare in quolibet officio cum via media sit eligenda et tenenda in omnibus ut [...] de iure et facti **ignorancia L** nec supina cum suis similibus. Et sit dicit dictus Jacobus se penatus excusatum super capitulo predicto.

(Jaume d'Arters vol demostrar que va fer el que calia i no es va excedir i demana li siguin excusats aquests errors i no se'l suspengui)

De supradictis eum omnibus et singulis (rascat i rescrit) dictus Jacobus est per antedicto domino Bernardo de concilio face fidem [...] summarie et de plano, si de eis dubitatis vel si dubitationis habitis licet sint manifesta et notoria, quam fidei petit per vos officio nunc quod implorat in hac parte requiri recipi [...] autem omnia cum ex predictis inter alia, dictus Jacobus vere sit excusatus ab omni dolo <suspicionem> et fraude et culpa super dictis tribus capitulis de quibus super facta /(11) pronunciatio contra eum oblatis per suos inimicos capitales iamdictos qui non zelo iusticie, set zelo malicie ducti ut inimici eius capitales faciunt et fecerunt predicta et hoc est vobis domine notum et plusque notum. Quibus ut inimicis capitalibus dicti Jacobi non est credendum in premissis ut excessisset, vel actu et inquisitione et cum oporteat in textu et glosis immo tales sunt et fuerunt res provandi, et non admitendes excusacione vel denunciacione predictorum, contra dictum Jacobum per preallegatum capitulum cum oporteat et ibi notata, maxime cum dictus Jacobus non sit al[...] diffamatus super aliquo

sinistro sui ofici predicti, vel immo sit et fuerit bonus et legalis in eo et talis iure presumatur et per tali etiam comuniter haberetur in civitate Minorise et alibi, et per tali debat apud vos domno <dictum> Bernardum Ermengaudi haberi.

(Jaume d'Arters manifesta que aquesta suspensió de les seves funcions com a notari no anul·la la concessió de l'escrivania ja que continua estant en la seva propietat vitalícia, citant diverses lleis canòniques que l'emparen, els usatges de Catalunya sobre l'ofici de castlà i la legislació civil sobre les tutories)

Ex quibus inter alia sequitur et dici et concludi [...] que contra dictum Jacobum pretextu dictorum capitulorum [...] /(12)est procedendum ad suspensionem ofici predicti, vel aliter cum predicta in aliquo ipsum culpabilem non reddant, nec reddere possint ut patet in premissis inter altera. Suspensionem ofici nichil aliud esset, ni sequestratio possessionis exercicii dicti officii notarie in que est, et fuit titulo iusto et legitimo, et iure suo dictus Jacobus et de quo titulo et iure suo iam plenam fecit fidem dictus Jacobus per instrumenta <honorabili concilio dicti infancio et dicto Guillemono Aulomarii> et aliter que sequestrati est a imm[...] prohibida ut **C “de prohibida sequestracione”** cum suis similibus, exceptis quibus damnatibus in quos non est neque reperiri potest nunc casus. Et sic est standum regule, que est a iura tradita scilicet quod non est procedendum ad sequestracionem possessionis vel alterius rei, maxime contra illos quo ius havent in re ad quod etiam facit satis ad **quod dicitur et notatur III que II super capitulo quod ubi dicitur et notatur “que solum in casu dilapidacionis probata [...]ne dilapidacione fit suspensio”**. Idest sequestratio possessionis in statutis etiam curiarum Ca-/(12v)thalonie [...] que vicarii et baiuli et alii officialis iurisdiccione exercentes, pretextu inquisitionis suspenduntur ab officio, exceptis castlanis et eorum baiulis et loca tenentibus per quod videtur plene declaratum. Quod aliquis qui titulo et iure suo habeat et exerceat, aliquod officium pretextu inquisitionis vel aliter, non est suspendendus ab officio tam durante, nam castlani non suspenduntur pro eo quod habent ius in re non habentes suspenduntur inquisitionis pretextu iuxta dicta statuta. Nec obstat predictis sentencie dicatur que tutor questione suspensionis pendente, suspenditur ab officio que tutor vero habet ius in re. Et sit loquitur et intelligitur **lex eum quem “ de suspentis tutoribus”** cum suis similibus. Nec obstat esse sentencie dicatur que etiam prelati ut pura abbas, vel alius religiosus inculpatus de dilapidacione suspendit ab amministrazione causa pendente /(13), quod religiosus licet habeat quale ius in administracione [...] de facili removetur, ab ea sine magna cause cognitione ut exe[...] **de simonia C “perti[...] in fi et ex[...] de actu et inquisitione C qualiter SS hunc tamen ordinem etc.** qui etiam religiosi licet de facili [...] est dictum amoveri possint a sui amministrazione [...] que ius habent in re, ad huc non ammonentur, nec amoveri debent nisi primo adsit probatio dilapidacionis. Et sit loquitur et intelligitur capitula licet ali excessi de simonia et sit ali notatur per immo et bene et alios. Nec obstat esse predictis capitulum

venerabili, exercere de officio delegati ubi loquitur de episcopo, nam ali episcopus de dilapidacione suspectus, non fuit suspensus sed sub dandus coadiutor dilapidacione probata ubi etiam tenet et notat bene que autem probacionem suspicionis dilapidacionis non est aliquis prelatus suspendendo in sua administracione. Que quidam iura omnia vel statuta aliquis loquencia de suspensioe tam du-/(13v)rante non loquuntur nec repereuntur, loqui in notario maxime titulum et ius habente in notaria. Preterea loquuntur et intelliguntur tamen in casu speciali, scilicet dilapidacionis, quod est multum evitabile in Ecclesia Dei. Et sic cum predicta iura sint penalia, non sunt trahenda ad personam notari, ubi etiam reperiatur suspectus in suo officio quod hoc esset sub dampnum et infamia, que esset sub magna pena que ex sola presumpcioe vel suspicioe non est alicui infligenda ut [...] de penis **L absente in glossa I posita que incipit “non ex sola presumpcioe quem non gravari etc”**. Preterea in casu penali non est de similibus ad similia procedendum, nam pene ut iura cestantur, restringende sunt non laxande licet casos et status dicti Jacobi non sit nec dici possit similis immo dissimilis a casibus in quibus iura predicta sustinent fieri suspensimus.

Per que dixit, dicit dictus Jacobus, que ipse non est suspendendum /(14) vel admonendus a possessione seu administracione dicti notarie < et que dicta pronunciatio dicti Guillelmoni Ellomarii est et fuit revocanda>. Hec dicit ad presens dictus Jacobus et suplicat vobis Berengario Ermengaude que obmissis importunitate festinacione et fastigio dictorum inimicorum suorum ipsum meus iuste accusancium impertrante veritatis et iuris et justicie in predictis procedatis.

(Ramon de Castellbel, l com a procurador de la cúria reial en aquesta apel·lació, demana no siguin acceptats els argument de Jaume d'Arters. Demostra que en la inquisició feta contra ell s'han evidenciat males pràctiques notariales i que cal mantenir la suspensió proposada pel jutge Guillem Ollomar)

Salvo et protestato per Raimundum de Castropulcro, procuratorem domni Infantis, quod non intendit consentire appellacio facta per Jacobum de Arters posse possessionis de iure, nec que valeat eius admissio cum facta sit contra ius et publicam voluntatem, quod dampnum et periculum publicum est. Que notario, maxime in loco in quo non sit nisi unus, qui suspectus sit in officio, in ipso officia sustineatur et quod iura prohibeat ne notario in ipso officio aliquid comisisse inveniatur. Etiam ex rescripto vel provissione principis in ipso officio (ratllat aliquid concessisse) remanere possit. Et que ideo non valeat dicta admissio appellationis, quod per ipsam appellacione non collitur nec relevatur periculum quod inivet et inivere poteret habere notarie, ita suspectum sunt est dictus Jacobus de Arters. Et ideo propter ipsam appellacionis non debat remanere suspensio officii propter periculum quod est ne dictus notarie noceat. In dicto officio sicut etiam fructus sequestrantur, pendentem appellacione, propter periculum quod est ne dicipentur. Et salvo et protestatio que non [...] nostre respondere, dictus procurator

aliquibus impertinentibus vel quibus respondere /(17) non teneatur vel que in per[...] sit. Respondet dictus procurator casis nullitatum. Et confiteor que dictus Guillelmus Oulomari, iudex curie domni regis et infantis, interlocutus fuit et pronunciavit ac decrevit Jacobum de Arters per aministracione seu exercicio scribanie, quam exercit in civitate Minorise et extra ipsam, fore suspendendum dum ista inquisitionis predicta agetur sive tractabitur, pro predictis cum talia viderantur fuisse probata per confessionem dicti Jacobi et alia documenta que sufficiant ad probandam suspicionem dicti Jacobi in premissis. Set negat dictam sententiam esse nullam et esse latam, et non suo iudice cum lata sit per venerabilem Guillelmonum Oulomari, qui iudex est curie domini regis et domini infantis, a que ipse sit iudex probatus per ipsam sententiam qui post [...] notarius publicus qui ipsam sententiam scripsit, nominavit dictum Guillelmum in ipsam sententiam iudicem curie domini regis et domini infantis eum talem non nominasset nec scripsit est etiam notarium. Et sic constat dicta causa nulli-/(18)tatis quod iudicibus dicte curie non oportet fieri in scriptis speciales comissiones [...] dicte curie cum ordinarii ipsius curie sint eis generaliter commisse et a eorum iurisdiccione pertinent in solidum.

(Ramon de Castellbell considera que el judici de Guillem Ollomar es va ajustar a dret després de fer les indagacions i establir la suspensió. La intervenció de Pere de Grevalosa va ser actuant com advocat del rei i la seva com a procurador del rei)

Item fuit provatus iuris ordo qui in talibus provandus est, nam capitulam fuerunt facta et ordinata super quibus inquirendum est et inceptum est inquire contra dictum Jacobum et ipse Jacobus eiusdem capitulis respondit et producta sunt etiam instrumenta publica et alie publice scripture per que apparet manifeste ipsum Jacobum suscriptum esse in dicto officio notarie. Et sit aliud attendendum non fuit in dicta suspensione cum inquisitionibus que iudicis officio expendiuntur non attendatur alius iuris ordo. Et hec patent per protesta habent contra dictus Guillelmus Oulomarii.

Item dicit que in dicta interlocutoria facienda, fuit presens Petrus de Grevalosa advocatus domini infantis et Raimundus de Catropulcro procuratore eiusdem. Et dominus infans ratum hec habuit/(18v) processum dicti Raimundi. Et ubi presentes non fuissent cum pro domno Infante et eius curia lata sit dicta interlocutoria videlicet melius dicta interlocutoria. Et Jacobus de Arters no possit de predictas [...]ne propter hoc eam retractare cum in favore phisci hoc introductum sit.

(Ramon de Castellbell, responenent a les argumentacions de Jaume d'Arters, vol demostrar que la interlocutòria del jutge de Guillem Aulomar cal sigui confirmada)

Item premissis et repentis dictis protestationibus respondendum dictus procurator nomine quo supra libello gravaminum in eo quod respondendum sit, et negat que dicta interlocutoria sit

invista vel corrigenda vel emendanda immo dicit ipsam [...] confirmacione intel[...] esse confirmandam quia apparet manifeste et plene per confessione dicti Jacobi que sola ad hec sufficit et per alia legitima documenta que etiam per se ad hoc suficerent que dictus Jacobus subscriptus est in dicto officio et que debet, propter suspicione, ab eodem officio suspendi qui iuste [...] cum in ipso officio multiplicatur et multociens delinquerit et male egerit, ne iterum male agat quod qui semel [...] est vel male fecit sui versatus est semper oprese-/(19)nitur malus esse et male fecisse et versari [...] quandiu vult fuerit dicta interlocutoria. Nec obstat qui dicit ei ad [...]que nullus ... est a sua ... sine causa cognicione qui hoc ratione publice utilitatis.

Et ideo dictus Jacobus qui ratione delictorum suorum apparet in officio antedicto suspectus potest et debet suspendi ab eo non obstant dicta (ratllat: appellacione) constitucione. Item ratione publice utilitatis qui publice interest ipsum a dicto officio suspendi racione predicta ne nocere possit rei publice, nec alicui de ipsa re publica. Preterea cause cognicio debita fuitadhibita et intervenientia in dicta suspensione, quod inceptum fuit inquiri contra ipsum Jacobum per ipsam inquisitionem in eius principio apparet plene probatum est ipsum Jacobum esse suspectum in ipso officio et multipliciter et multociens deliquisse in eo. quod sufficit ad dictam suspensionem faciendam. Nec obstat etiam quod ex adverso dicitur que non invenitur tantum in iure que nota licet pendente super suficiencia vel d[...] per ipsum commissis in ipso officio suspendatur ab officio /(19v)..... pace contractum dicentes invenitur iure tantum et expressum in notarie. Preterea ubi expresse leges ... non legitime,,, notario nominando notario intelligentur et inteligentur notario sit alii oficiales qui ubi eadem est ratio suspenssione et longe maior est in notario pro racione suspensionis debet ab officio suspendi. Nam racio estque tutor et alii officialis suspensio licet pendente super suspenssione suspendantur ab officio ne ipsi litte pendente nocere possit et noceant et ne iudices et testes corrumpan. Et hoc magis timendum est in notario quod in aliquo alio officiali qui plus nocere potest quam aliquis alius officialis et plus timetur a iudice et testibus quod aliquis alius officialis qui plus dampnum ut dictum est eis inferre potest et minus remedium potest adhiberi contra nocumentum notarie quod tutoris vel prelati vel alicuis alterius officialis quod contra alios officialis sunt remedia appellacionis et contradiciones qui non possunt in secreto nocere non cognoscatur nec sciatur Set contra notarium suspectum nullum /(20) potest adhiberi remedium necessitas quim noceat quando vult cum in absconso et ignorancie nocere possit. Non magis et ... suspendendus est ab officio racione suspensionis quam aliquis alius officialibus nec attendendum est sit hoc ius in re vel qui possidet quod omnia ista cessant ubi ratione delicti precditur vel in favore rei publice nam racione delicti et etiam negligencie privatur notario ab officio licet iushabeat in eo multo forcius ergo racione delicti debet et potest suspendi quod per suspenssionem non privatur ab officio vel possessione eius, set suspenditur vel interdicitur soli amministracio ad vitandum periculum que imminet imparatum est rei publice ne pendentem inquisitionem

offensus contra iudices testes et alios nocere possit et hoc etiam ita intellectum interpretatum est in curia domini regis et predecessorum suorum. Nam ut patet per scripturas per dictum Jacobum in hac tamen productes ita fuit factum de Bernardo de Sala predecessore suo qui per dominum regem Alphonsum, bone memorie, in curia sua servit suspensus ab officio p[...] iam suspensionis et fuerunt de hoc tres sentencie late [in] ipsa curia /(20 v) per iudices cuius licet nullo [m]odo appareret de sus ppicionem dicti Bernardi de Sala. Idem etiam factum est per dictum regem Jacobum, nunc regnante, ex certa sciencia deliberate in personam Romei, cridador notarie Cervarie, et hoc est notorium in curia domini infantis itaque probacione non indiget et interpretació principis factis ita que probacione non indiget interpretacio principis facit ius inter omnes maximum cum bina sit que induceret etiam consuetudine. Nec etiam obstat predictis quod ex adverso dicitur que in delictis non henc locum racione superius allegata que ubi eadem ració idem ius cum hoc nullo iure probetur immo contrarium est in iure expressum scilicet que ubi par est facimus vel delictum par debuit esse pena et que de similibus simul est iudicium. Hinc est etiam que a iure et iure canonico statutum est que prelatus si suspensus sit de dilapidacione pendente inquisicione seu litte ad similitudinem tutoris suspenditur ab aministracione per quod [...]atet que in delictis procedunt iura de similibus ad sumi[tur] et statuitur et servatur idem ius ubi eadem est racio-/(21)naliter ideo cum probata sint contra dictum Jacobum et cum est multum et plene per que apparet ipsum esse suspectum in officio debuit ipse hoc utroque iure canonico et civili secundum omnium oppinionem ab officio suspendendi cum suspendendum iam debuisset que cuiuscumque etiam levitar appareret de suppicionem cum cepta esset tam suspecti debuisset ab officio suspendi propter nuncium et periculum quod est nec noceret tam pendente nec sunt nec fuerunt admitende exceptiones seu defensiones quas dictus Jacobum qua certum ad suspensionem sed ad privacionem tamen haberent ipsum iurare si vere et legitimum essent quod non sunt qui ubi alii predecessores sui deliquissent in dicto officio non ex hoc excusaretur sictus Jacobus qui in delictis non potest allegare consuetudo immo nisi fuisset eius superhabundans malicia de ..uisset esse sibi in exemplum, nam unius delictum alterius non excusat, immo acusat que multis transactibus opus est exemplo. Et ideo predictam tamquam impertinenciam non sunt admitendam immo debet suspendi ipsis non obstantibus nam pendente cognicione de suprascripto debet fieri suspensió in ... quod non essetsi admitterentur excepciones defend[entes] /(21v) contra privacionem et cognoscerent de eius autem quod fieret suspensione in vanum enim statuissent iura suspenssionem esse f[a-]ciendam cognicione pendente de suspensio si prius cognosceretur de exceptionibus que fieret suspensió. Nam post cognicionem non suspensió set privació deberet fieri. Nec obstat si Raimundus de Castropulcro esset eius inimicus quoniam ubi verum esset deberet admitti ad predicta, quoniam suam et suorum iniuriam et dampnum prosequitur, quoniam ipsius et ciuslibet de populo inerest non habere notario suspectum, quoniam omnibus de populo nocere potest et ideo

magnum interest inimicorum que aliorum. Et Petrus de Gravalosa ut advocatus intervenit et (Ratllat: mandato) mandato domini infantis et eius vices gerentis. Preterea huiusmodi excepciones non havent locum post responsionem capitulorum et confessionem. Quarum dicit dictus procurator que dicte excepciones non sunt nec fuerunt admitende nec est eis respondendum cum sint impertinentes quantum ad suspenssionem et eam inpedunt. Post que patet que interlocutòria lata per venerabilem Guillelmi Oulomari [in] dicte curie domini regis et domini infantis iusi et secundum ius /(22) fuit lata et que ipse iussit precessit suspendendo dictum Jacobum a dicto officio et iustus processisset si ... a dicto officio suspendisset. Quarum petit dictus procurator nomine quo supradictarum interlocutòria si ab ipsa appellari potuit et apellacio admitti debuit confirmari per vos discretum Berengarium de Cortilio et pronunciari bene fuisse interlocutum et pronunciatum per venerabilem Guillelmi Oulomari iudicem predictum et male appellatum predictum Jacobum. Petit eciam dictus procurator nomine quo supradictum Jacobum condemnari in expenssis appellationis per eum factis et protestatur de faciendis.

Protestatur etiam dictus procurator que de dicta appellacione debet cognosci infra tríduum et que ipse non intendit consentire que ultra triduum prorogetur eius cognició sed protestatur etiam que in mora suspensionis est periculum màximam quarum supplicat vobis domino iudici que in predictis breviter et summarie et sine figura iudici procedatis sicut in comissione vestra continetur.

Quibus oblatis dictus Jacobus de Arteriis petit de predictis copiam sibi dari que sibi fuit concessa per dictum iudicem.

(Barcelona, 1309 desembre 5. L'infant Jaume ratifica les actuacions fetes per Ramon de Castellbell, com a procurador de la cúria, en la inquisició feta contra les males pràctiques notariales del notari de Manresa Jaume d'Arters.)

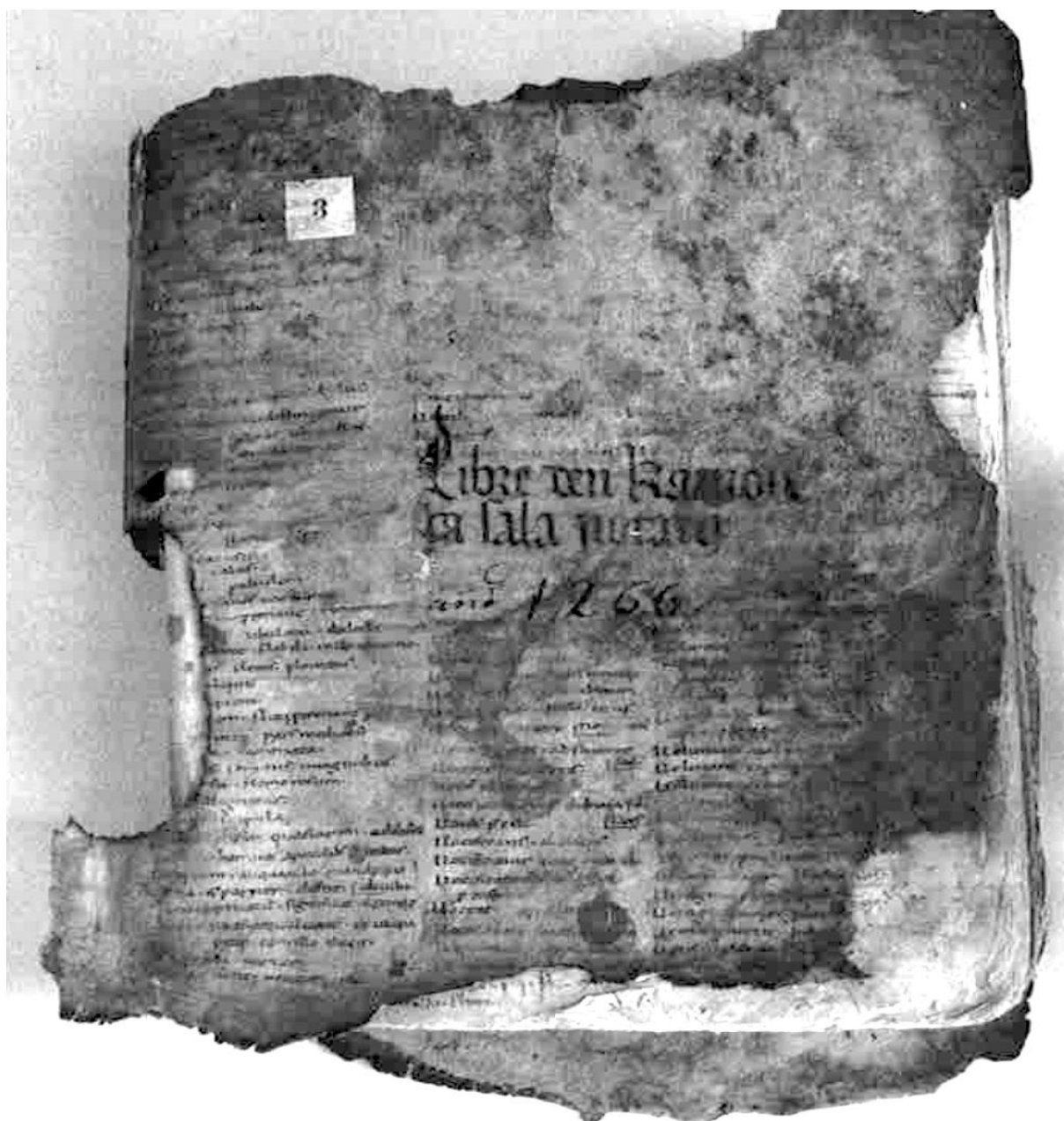
Nos infantis Jacobus illustrissimi domini regis Aragonum primogenitus ac in regnis et terris eiusdem procurator generalis. Quia ad denunciacionem vestri Raimundo de Castropulcro de Minorisa, inceptum est inquiri et per curiam nostram procedi contra Jacobum de Arters notario Minorise super quibusdam denunciacionem capitulis per vos contra eum oblatis et super quibus in dicto notarie officio ferebatur gravitar delinquisse. Id circo ex certa sciencia et consulte confirmamus et ratificamus quicquid per vos dictum Raymundum de Castropulcro actum est contra nostro concilio et coram Guillelmo Ollomarii iudice curie domini regis et nostre in causa inquisicionis predictae tamquam nomine nostro factum. Promittentes nos ratum et firmum habere perpetuo [et non revo]care quicquid per vos factum est in dicta inquisicione et [...] qua vos constituissemus procuratorem nostrum in dictam /(24) causam seu controversia

inquisicionis precedente. Datum Barchinone, nonas december anno Domini millessimo CCC^o nono.

(Barcelona. 1309, desembre 10. Berenguer de Cortil, jutge de Barcelona, escriu a Romeu Mir, batlle de Manresa, per citar a Jaume d'Arters, notari de Manresa, i es presenti al palau reial de Barcelona en la causa d'apel·lació promoguda per ell contra la interlocutòria del jutge Guillem d'Ollomar.)

Venerabili et discreto Romeu Mir, baiulo Minorise, vel eius locum tenenti, Berengarius de Cortilio, iurisperitus Barchinone iudex per illustrem dominum infantem assignatus in eam appellacionis facere per Jacobum de Arters, notario Minorise, a quadam interlocutoria lata per venerabilem Guillelmi Ollomarii, iudicem de curia domini regis et dicti domini infantis ratione inquisicionis fieri incepte contra dictum Jacobum, salutem et dileccionem. Noveritis que Raimundus de Castropulcro, procurator dicti domini infantis, comparevit coram me per diebus per me eidem procuratori et dicto Jacobo de Arters ad audiendum interlocutoriam assignantis dicto Jacobo de Arters per se vel per procuratorem suum minime comperentes. Qua propter ex parte dicti domini infantis et ad requisitione et instancia de Raimundus de Castropulcro procuratoris [...] vos requiroet moneo qui in continenti visura] presen-/(27)tibus citetis dictum Jacobum de Arters et que assignetis sibi peremptorie diem sabatí proxime sequentem in vespers a comparendum coram me in Palacio dicti domini regis et ad audiendum interlocutoriam supradictam, et si ipsa dies in diem caderet feriatam, proximam sequenti non feriatam eidem Jacobo per emprove assignetis et de die qua presens litera vobis presentabitur et de die etiam qua dictum Jacobum citaturis me certificeris per vestras litteras sigilli vestri munimine inter clausas. Datum Barchinone IIII° idus december anno Domini millesimo CCC^o nono.

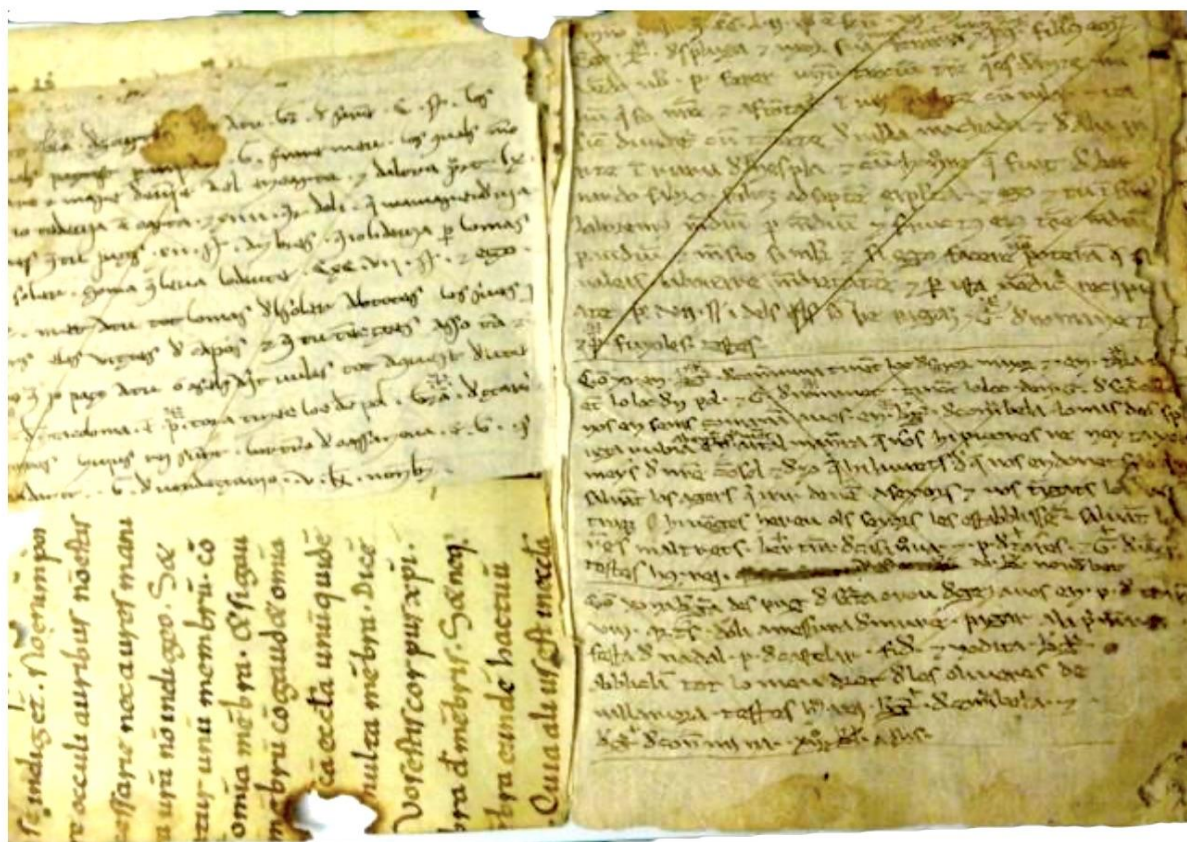
5- REPRODUCCIÓ DE COBERTES DE MANUALS DEL SEGLE XIII

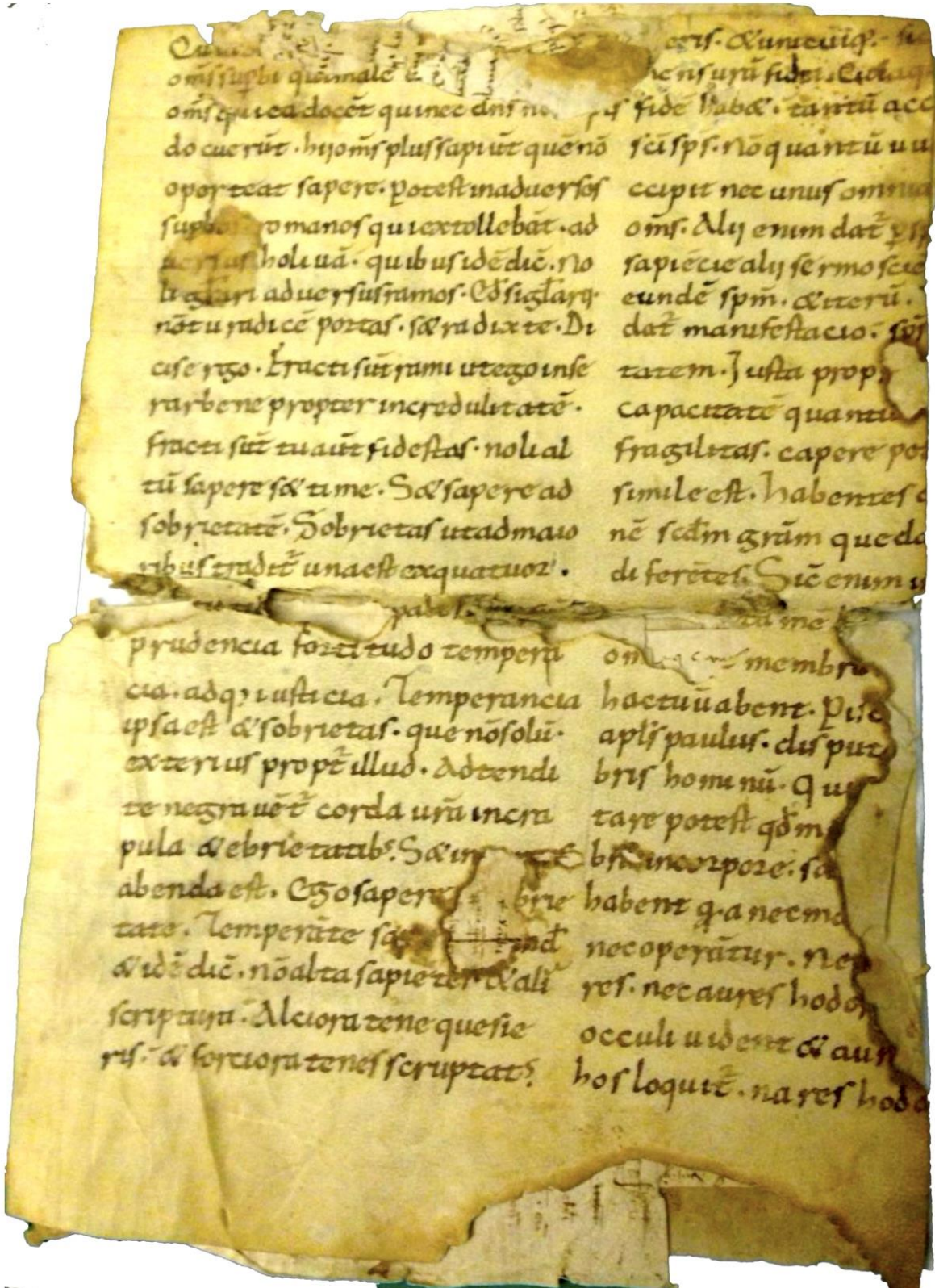
Làmina-12 Fotografia portada manual Ramon de Sala (AHPM 3) amb fragment glossari del segle X.

Làmina-13 Cobertes del manual notarial de Ramon de Sala anys 1258-1267 (AHPM 3)

Làmina-14 Quadern notarial amb fragment manuscrit trobat dins els fons de la vegueria de l'ASM.
Anys 1252-1255

Làmina-15 Fragment de manuscrit homiliari de Luculenci (Segle X). Reaprofitat per Ramon de Sala.

Làmina-16 Coberta en pergamí de l'any 1237 amb formularis notarials, formularis de consagració d'altar, dibuix de crucifixió devocional i altres escrits del notari Ramon de Sala (Arxiu Patrimonial Fàbregues, Rubió, 2019)